

› *Bibliotheekstatistiek 2017*

Onderzoeksresultaten 'Gegevenslevering Wsob 2017'
November 2018

Versie 3

› *Inhoudsopgave*

› Inleiding	3
› Samenvatting	4
› Ontwikkelingen van de ledenaantallen	14
› Ontwikkeling fysieke collectie	17
› Ontwikkeling aantal uitleningen	21
› Interbibliothecair leenverkeer	24
› Bibliotheekbezoeken	27
› Ontwikkeling digitale lidmaatschappen	30
› Ontwikkelingen in de uitleen van e-books	33
› Collectie landelijke digitale openbare bibliotheek	35
› Digitale producten en diensten	37
› Vermindering aantal bibliotheekorganisaties	40
› Aantal bibliotheeklocaties	43
› Stabilisatie vast personeel, meer vrijwilligers	47
› Baten en lasten bibliotheken	50
› Voor- en vroegschoolse taalontwikkeling en de bibliotheek	55
› Effectieve samenwerking bibliotheek en basisschool	59
› Bibliotheken en de leesontwikkeling van jongeren	63
› Meerwaarde bibliotheek voor bevordering basisvaardigheden	69
› Bestrijding van achterstanden met Taalhuizen	74
› Activiteiten in de bibliotheek	79
› Bibliotheken en samenwerking	81

› *Inleiding*

[Stabilisatie en \(lichte\) groei kenmerkend voor het openbaar bibliotheekstelsel in 2017](#)

In het dossier 'Bibliotheekstatistiek 2017' is de ontwikkeling van het openbaar bibliotheekstelsel in 2017 in kaart gebracht. Voor meerdere indicatoren van het stelsel is in 2017 een stabilisatie of zelfs groei te zien. Vooral in de indicatoren voor jeugd is een lichte groei waarneembaar. Zo is het aantal jeugdleden gestegen, met een stabilisatie van het totaal aantal leden (3,7 miljoen) als gevolg. De omvang van de fysieke collectie is licht toegenomen door een stijging in het aantal jeugd fictie boeken. Daarnaast is het aantal e-books dat via de digitale bibliotheek is uitgeleend fors gestegen (3,2 miljoen uitleningen). Ook het overige aanbod van de digitale bibliotheek wordt meer benut. Het meest opvallend is de (relatief) grote stijging in het gebruik van luisterboeken. Het aantal activiteiten waarmee bibliotheken invulling geven aan de kernfuncties is eveneens gestegen ten opzichte van vorig jaar. Bibliotheken organiseerden in 2017 circa 145 duizend activiteiten, met name gericht op leesbevordering & kennismaken met literatuur en educatie & ontwikkeling.

[Aanleiding](#)

Met ingang van de [Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen](#) (Wsob) per 1 januari 2015 zijn lokale bibliotheken, de provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) en de Koninklijke Bibliotheek (KB) verplicht gesteld om jaarlijks gegevens te leveren aan de minister van OCW ten behoeve van beleidsontwikkeling. Op deze manier beschikken subsidieverstrekkers periodiek over de prestatiegegevens van publiek bekostigd bibliotheekwerk.

Dit jaar heeft voor de derde keer sinds de ingang van de nieuwe bibliotheekwet (Wsob) het onderzoek 'Gegevenslevering Wsob' plaatsgevonden. Voorheen werd de gegevenslevering door de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB) uitgezet onder de noemer 'BIS-enquête'. De onderzoeksgegevens in het dossier 'Bibliotheekstatistiek 2017' zijn gebaseerd op enquêtegegevens van de 'Gegevenslevering Wsob' die via het [Bibliotheekonderzoekplatform](#) (BOP) zijn verzameld onder openbare bibliotheken rondom de thema's bezit, financieel, personeel en kernfuncties, de gegevenslevering door de provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) en de cijfers omtrent de landelijke digitale openbare bibliotheek. De verzamelde gegevens zijn gecontroleerd op betrouwbaarheid en validiteit. Vervolgens zijn de bibliotheekcijfers, geaggregeerd op landelijk niveau, door het CBS gepubliceerd op StatLine.

[Volledig overzicht onderzoeksresultaten via Bibliotheekinzicht](#)

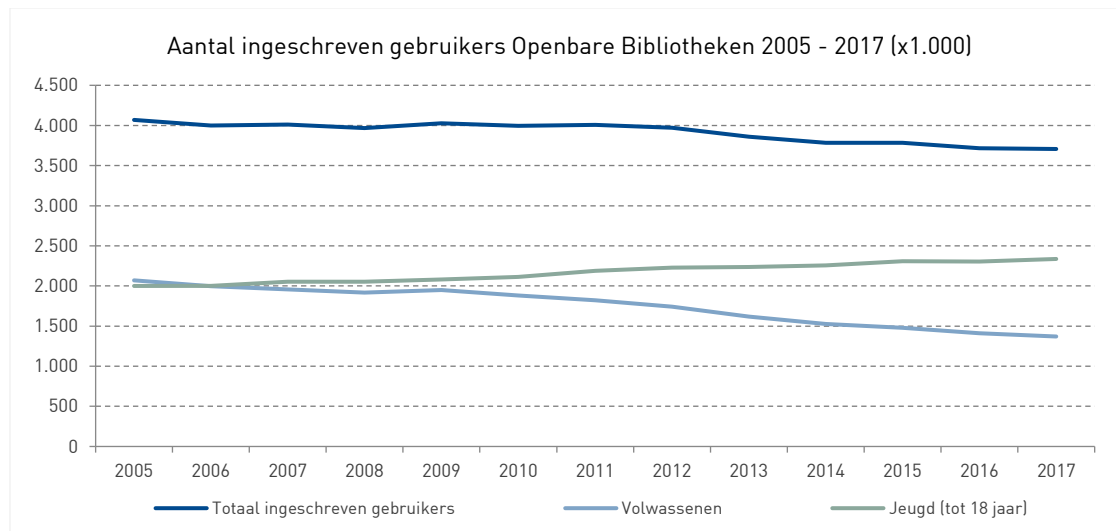
Op [Bibliotheekinzicht.nl](#) worden bevindingen van de 'Gegevenslevering Wsob' volledig gepresenteerd in artikelvorm, gebundeld in het dossier 'Bibliotheekstatistiek 2017'. In deze artikelen komen de resultaten van de BOP-enquête, de gegevenslevering door de POI's, de via GIDS geïnventariseerde gegevens en de cijfers omtrent de landelijke digitale openbare bibliotheek aan bod. Daarnaast worden ook aanvullende bronnen aangehaald om de resultaten in bredere context te plaatsen. Vaak gaat het om onderzoek dat door of in opdracht van de KB is uitgevoerd, maar ook publicaties van onderzoeksinstituten, marktonderzoeksbureaus, partnerinstellingen en wetenschappelijke tijdschriften en vakbladen.

In dit dossier worden de gegevens over het jaar 2017 gepresenteerd en - waar mogelijk - afgezet tegen de gegevens van eerdere jaren. De cijfers over de 'Gegevenslevering Wsob 2017' zijn voorlopig, de cijfers over voorgaande jaren zijn definitief vastgesteld. Waar mogelijk gaan de cijfers terug tot 2005 om ook de trend op middellange termijn zichtbaar te maken. Het totaalbeeld dat naar voren komt uit deze geaggregeerde gegevens kan afwijken van het beeld op lokaal en regionaal niveau.

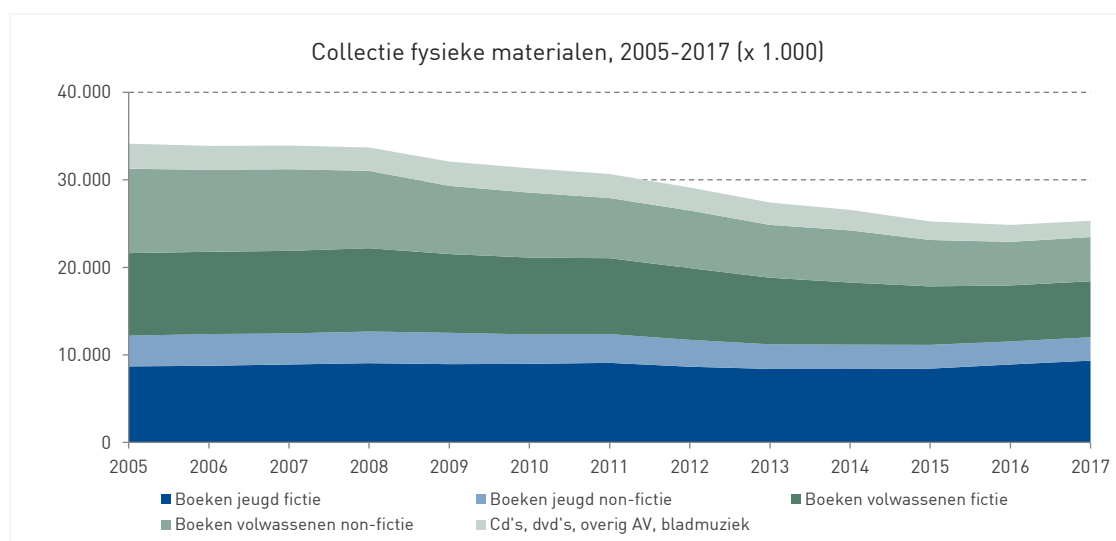
› Samenvatting

Leden, collectie & uitleningen

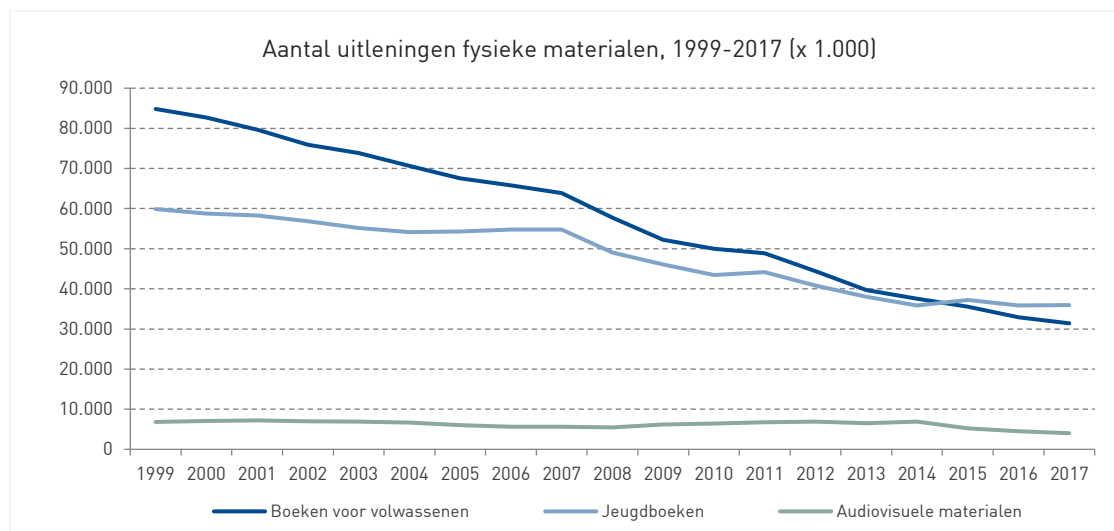
In 2017 telden de 149 Nederlandse openbare bibliotheekorganisaties gezamenlijk zo'n 3,7 miljoen leden. Dit aantal is gestabiliseerd ten opzichte van 2016, toen kwam het aantal leden ook rond de 3,7 miljoen uit. Net als in voorgaande jaren stijgt het aantal jeugdleden naar 2,3 miljoen in 2017. Recente stijgingen zijn mogelijk te danken aan de aanpak de Bibliotheek *op school*, waarbij kinderen via school lid van de bibliotheek kunnen worden. Tegenover de stijging van het aantal jeugdleden staat een daling van het aantal volwassen leden naar 1,4 miljoen in 2017. Deze daling is mogelijk oorzaak van een maatschappelijke trend: er wordt steeds minder gelezen.

De gezamenlijke collectie van (fysieke) boeken (23,4 miljoen), muziek cd's (312 duizend), dvd's (902 duizend) en bladmuziek (329 duizend) van alle openbare bibliotheken is in 2017 licht toegenomen, naar ruim 25,3 miljoen exemplaren. Net als bij het aantal leden is de stijging bij de collectie ook vooral zichtbaar voor jeugd.

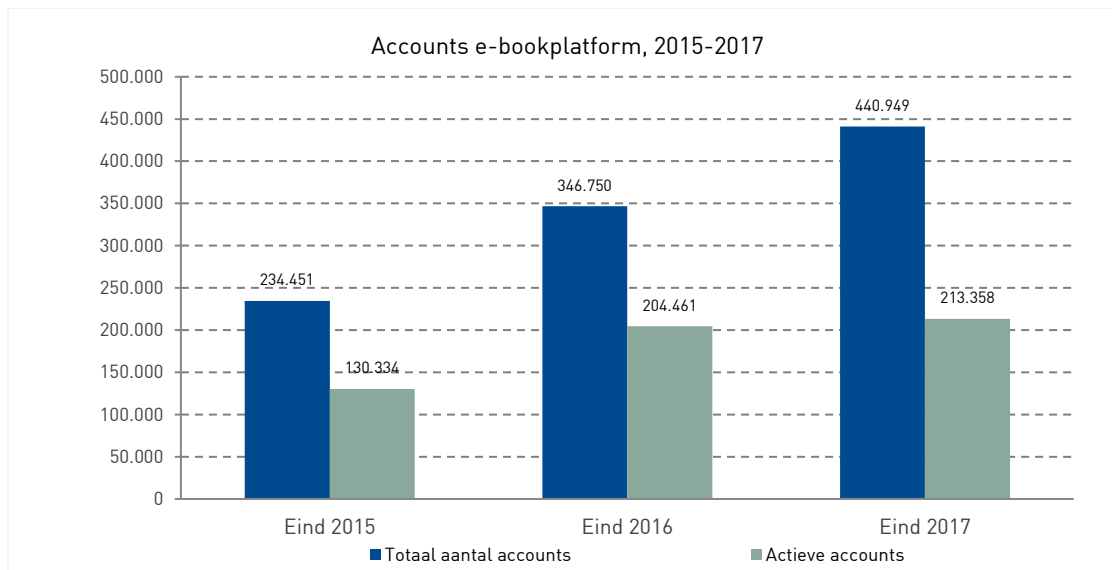
Ondanks de stijging van de collectie blijft het totale aantal uitleningen dalen. Met uitzondering van de jeugdboeken, deze bleven met 35,9 miljoen uitleningen ongeveer gelijk aan 2016. In totaal werden er in 2017 67,3 miljoen fysieke boeken uitgeleend.

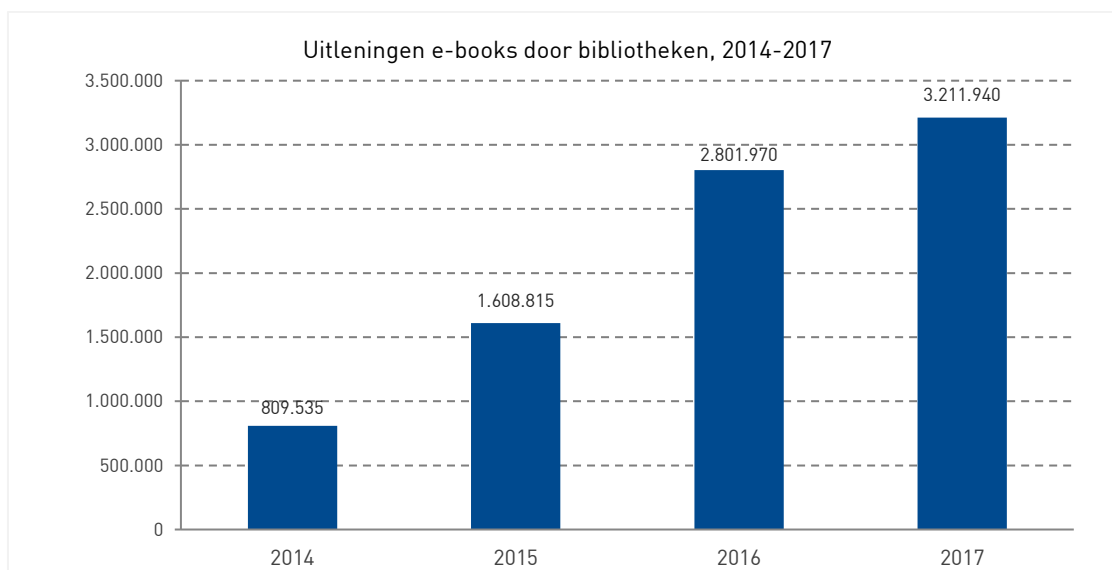
De digitale collectie bestaat grotendeels uit e-books, met name voor volwassenen. In vergelijking met de fysieke collectie van de openbare bibliotheken bevat de digitale collectie beduidend meer fictie voor volwassenen. Daarnaast bevat de digitale bibliotheek ook luisterboeken, e-books uit de Vakantiebieb en cursussen.

Licenties digitale bibliotheek	2015	2016	2017
E-books	10.611	12.299	18.222
VakantieBieb	66	60	66
Luisterboeken	-	750	1.212
Cursussen	-	32	42

Sinds de start in 2014 heeft de [online bibliotheek](#) een forse groei doorgemaakt. Destijds werden via [bibliotheek.nl](#) ruim 80 duizend nieuwe e-book accounts aangemaakt. Eind 2016 hadden 204 duizend bibliotheekleden een actief e-book account, met minimaal 1 uitlening in de afgelopen 12 maanden. Eind 2017 waren er 213 duizend actieve accounts, het aantal actieve accounts is daarmee sterk toegenomen ten opzichte van eind 2015. Gelijk aan de digitale collectie wordt het aantal uitleningen ook door e-books gedomineerd. Bijna alle digitale leden zijn tevens lid van een lokale bibliotheek. Een klein deel heeft een digital only lidmaatschap. Ondanks het kleine aandeel is het aantal actieve digital only lidmaatschappen in 2017 meer dan verdubbeld ten opzichte van het jaar ervoor, van 2,5 duizend accounts naar 5,3 duizend accounts.

Opvallender dan de groei in aantal actieve accounts is de stijging in het gebruik. Sinds de start van het e-bookplatform in 2014 laat het aantal uitleningen een stijgende lijn zien, met groeipercentages van 99% (2015) en 74% (2016). Daarna vlakke de groei relatief gezien af, maar het aantal uitleningen blijft stijgen. In 2017 werden 3,2 miljoen e-books uitgeleend. Het aantal uitleningen stijgt sneller dan het aantal actieve accounts, dit betekent dat het aantal actieve leden gemiddeld meer e-books leent. In 2017 werden gemiddeld 15 e-books per actief account uitgeleend, het jaar ervoor waren dit er 14.

Hoewel ieder bibliotheeklid deze dienst zonder meerkosten kan gebruiken, heeft slechts een klein deel een account aangemaakt op het platform. Medio 2017 werd het 400.000e account geregistreerd op een totaal van 3,7 miljoen fysieke bibliotheekleden. De collectie e-books waarvoor een licentie is afgesloten, nam toe van 10 duizend titels in 2015 tot ruim 18 duizend titels eind 2017. Tevens is er een stijging te zien in het overige aanbod van de digitale bibliotheek. In 2017 werden ruim 2,2 miljoen e-books geleend via de VakantieBieb, 311 duizend uitleningen meer dan een jaar daarvoor. Het gebruik van cursussen en luisterboeken is relatief het meest gestegen. Het aantal cursussen steeg in een jaar van 12 duizend naar 43 duizend en het aantal luisterboeken telde 552 duizend downloads meer ten opzichte van 2016.

Materialen die niet aanwezig zijn bij een lokale bibliotheek, maar wel elders in Nederland in de collectie kunnen aangevraagd worden door bibliotheekleden. Deze materialen worden dan geleverd door een bibliotheek binnen de provincie, of als het daar niet is door een bibliotheek elders in het land. Dit wordt aangeduid als interbibliothecair leenverkeer (IBL). In 2017 werden er door bibliotheekleden 1,6 miljoen exemplaren aangevraagd. Het grootste gedeelte hiervan (1,4 miljoen) werd in de eigen provincie aangevraagd en ontvangen.

Op provinciaal niveau laat de tabel bijvoorbeeld zien dat leden van de openbare bibliotheken in de provincie Drenthe in totaal 158 duizend exemplaren hebben aangevraagd. Hiervan zijn bijna 154 duizend door bibliotheekorganisaties binnen de provincie afgehandeld en 1,3 duizend door bibliotheekorganisaties elders in het land. Ook is te zien dat er vanuit Drenthe geen enkel exemplaar aan een bibliotheek buiten de provincie geleverd is. Dit komt omdat in 2017 enkel Plusbibliotheken landelijk konden leveren en er in Drenthe geen Plusbibliotheek aanwezig was.

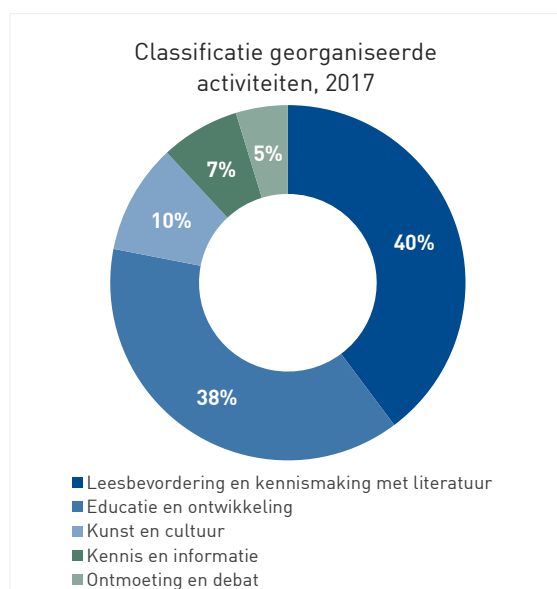
IBL - aangevraagde en geleverde materialen	Aangevraagde materialen ¹				Leveren
	Totaal aanvragen	Aangevraagd binnen provincie	Aangevraagd bij een andere provincie ²	Aangevraagd bij Muziekweb	Geleverd aan andere provincie
Totaal	1.600.224	1.422.215	40.870	137.139	35.842
Drenthe	157.761	153.991	1.373	2.397	0
Flevoland	55.027	52.753	1.029	1.245	2.869
Friesland	76.393	72.633	2.249	1.511	435
Gelderland	165.481	142.627	9.099	13.755	2.434
Groningen	138.681	123.162	1.603	13.916	1.126
Limburg	54.738	48.055	1.678	5.005	3.329
Noord-Brabant	38.576	26.078	4.267	8.231	2.084
Noord-Holland	154.643	118.372	4.665	31.606	5.441
Overijssel	323.566	315.018	6.118	2.430	1.480
Utrecht	76.152	65.912	3.209	7.031	2.552
Zeeland	99.104	94.210	1.417	3.477	6.004
Zuid-Holland	260.102	209.404	4.163	46.535	8.088

¹ Let op: het gaat hier om het totaal aantal gehonoreerde aanvragen. Aanvragen die om diverse redenen niet zijn gehonoreerd en dus niet tot een levering hebben geleid zijn hier in niet meegerekend.

² De aanvragen bij een andere provincie zijn inclusief leveringen uit Universiteitsbibliotheken.

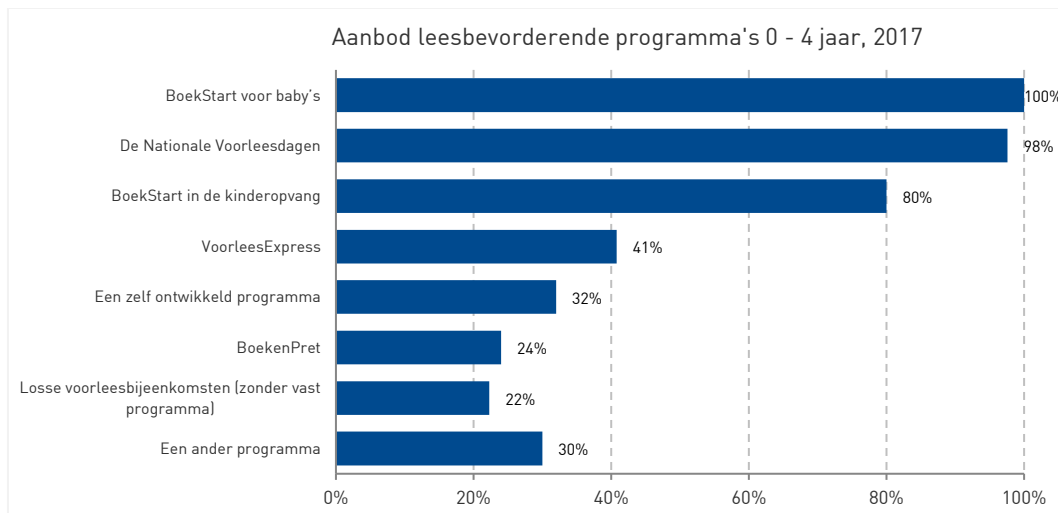
Invulling kernfuncties en dienstverlening

Om invulling te geven aan de kernfuncties uit de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) organiseren bibliotheken diverse activiteiten. In 2016 tekende zich een forse stijging af tot ruim 97 duizend activiteiten en ook in de registraties over 2017 zien we een forse stijging terug. Op basis van nauwkeurige registratie (door 68% van de bibliotheken) en schatting (door 32% van de bibliotheken) komt het aantal georganiseerde activiteiten voor 2017 op circa 145 duizend uit. Het grootste deel van de activiteiten is ingericht rondom de thema's leesbevordering & kennismaking met literatuur (57,7 duizend activiteiten) en educatie & ontwikkeling (55,5 duizend activiteiten). Hoewel het aandeel activiteiten op het vlak van kunst & cultuur (14,5 duizend), kennis & informatie (10,4 duizend) en ontmoeting & debat (6,9 duizend) nog relatief klein is, bieden bijna alle bibliotheekorganisaties activiteiten rondom deze kernfuncties aan.

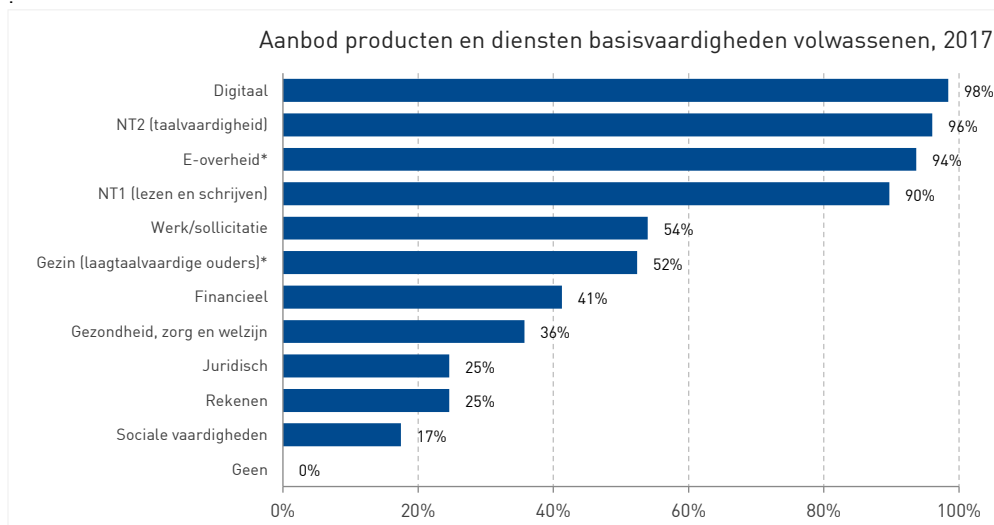
Met diverse metingen die zijn uitgezet via het Bibliotheekonderzoekplatform (BOP), is onderzoek uitgevoerd naar de verdere invulling van de kernfuncties. Zo is in het kader van Tel mee met taal en Kunst van Lezen onderzoek uitgevoerd naar de dienstverlening van bibliotheken op het gebied van basisvaardigheden, BoekStart en de Bibliotheek *op school*.

De activiteiten op het gebied van leesbevordering & kennismaking met literatuur bestaan onder andere uit activiteiten voor het primair onderwijs (kinderen van 0 tot 12 jaar) en voortgezet onderwijs (kinderen van 12 tot 18 jaar). Het programma de Bibliotheek *op school* is hier een voorbeeld van. Met de Bibliotheek *op school* zijn in het schooljaar 2016-2017 circa 562,5 duizend basisschoolleerlingen en 46 duizend vmbo-leerlingen bereikt. De activiteiten richten zich ook op kinderen van 0 tot 4 jaar. Voor deze doelgroep worden de programma's BoekStart voor baby's en BoekStart in de kinderopvang ingezet. Bijna alle bibliotheken nemen deel aan het programma Boekstart voor baby's. 116 bibliotheken boden in 2017 met opgeteld 2 duizend kinderopvanglocaties BoekStart in de kinderopvang aan. Hiermee zijn naar schatting 101 duizend kinderen bereikt.

Bron: Bop-enquête Voor- en Voegschoolse Educatie 2017 (Selectie: 124 basisbibliotheken)

Op het gebied van educatie & ontwikkeling worden voornamelijk activiteiten met betrekking tot basisvaardigheden voor volwassenen aangeboden. Vrijwel alle bibliotheken in Nederland bieden producten en diensten rondom basisvaardigheden voor volwassenen aan. Het grootste aanbod richt zich op taalvaardigheid, waar door bibliotheken onder andere inlooppreekuren, oefenen met een taalmaatje en (non-formele) cursussen, opleidingen en oefenprogramma's aangeboden worden. Voor de ontwikkeling van digitale vaardigheden bij volwassenen worden de landelijke programma's Klik & Tik en Digisterker door vrijwel alle bibliotheken ingezet.

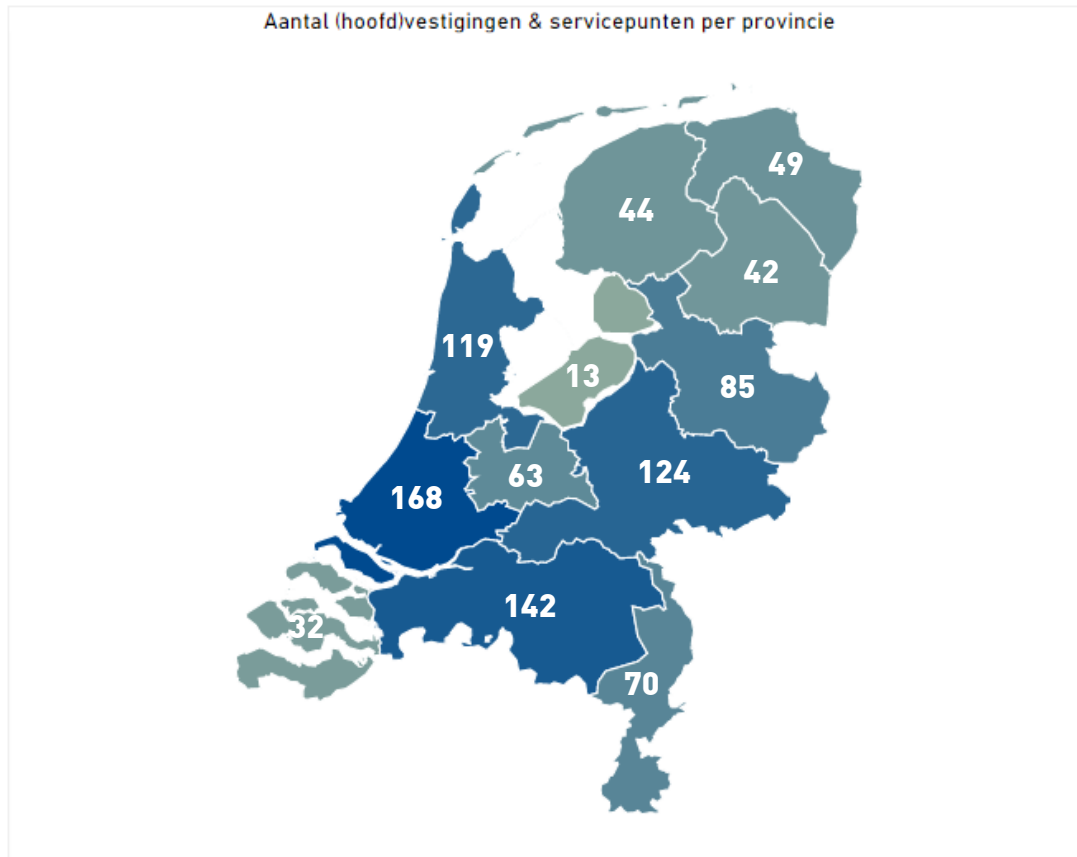

Bron: BOP-enquête Basisvaardigheden voor volwassenen 2017 (Selectie: 126 basisbibliotheken)

In de dienstverlening die op de vijf kernfuncties aangeboden wordt, werken bibliotheken met veel en diverse partnerorganisaties samen. Vrijwel alle bibliotheken werken met de gemeente(n) en basisscholen samen. Ook met Stichting Lezen & Schrijven, kinderopvanginstellingen en het voortgezet onderwijs wordt door veel bibliotheken samengewerkt.

Bibliotheekorganisaties en -vestigingen

In 2017 is het aantal bibliotheekorganisaties door fusies afgenomen tot 149. Het aantal fysiek te bezoeken bibliotheeklocaties is ongeveer gelijk gebleven. Nederland telde in 2017 776 (hoofd)vestigingen en 175 servicepunten³, verdeeld over het hele land.

³ Miniservicepunten, zelfbedieningsbibliotheken en bibliobussen zijn hierin niet meegenomen.

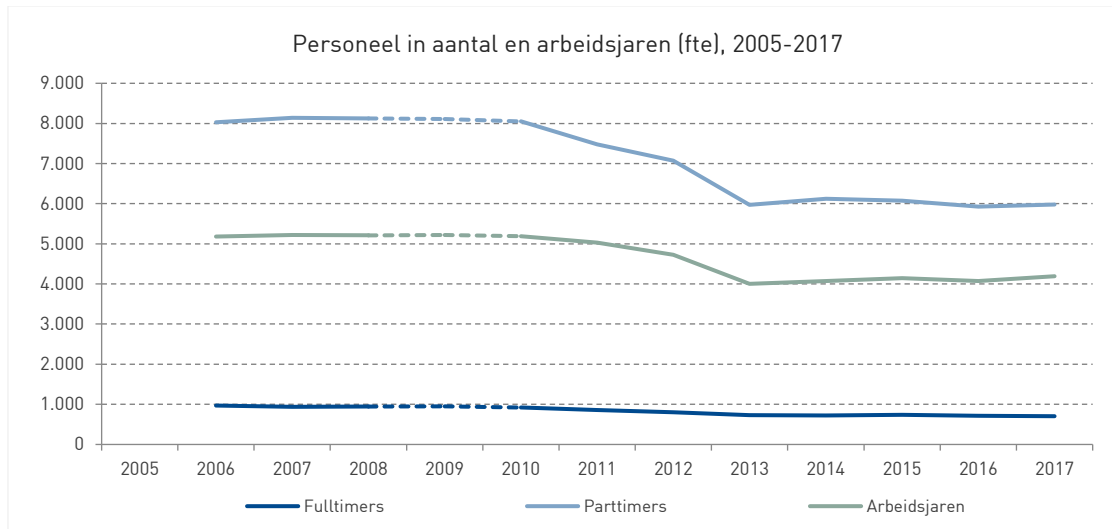
De gemiddelde afstand tot de bibliotheek is de afgelopen jaren licht toegenomen, maar is sinds 2015 stabiel. De gemiddelde afstand die een Nederlander moet afleggen naar een bibliotheekvestiging is 1,9 kilometer. Tussen 2010 en 2013 daalde het aantal fysieke bezoekers van de bibliotheken van 74 naar 60 miljoen landelijk. Sinds 2013 fluctueert het aantal bezoekers enigszins, maar lijkt de ontwikkeling gestabiliseerd rond 60 miljoen bezoekers.

Gemiddelde afstand tot de bibliotheek in km	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nederland	1,7	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9
Drenthe	2,3	2,3	2,6	2,6	2,7	2,7
Flevoland	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,6
Friesland	2,1	2,7	2,9	2,9	2,9	3,0
Gelderland	2	2,1	2	1,9	2	1,9
Groningen	1,7	1,7	1,9	1,9	1,9	1,9
Limburg	1,6	1,8	1,9	1,9	1,9	2,0
Noord-Brabant	1,7	1,7	1,8	1,9	2	2,0
Noord-Holland	1,5	1,5	1,7	1,7	1,7	1,6
Overijssel	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7	1,8
Utrecht	1,4	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6
Zeeland	2,8	2,9	2,9	2,9	3,5	3,3
Zuid-Holland	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6

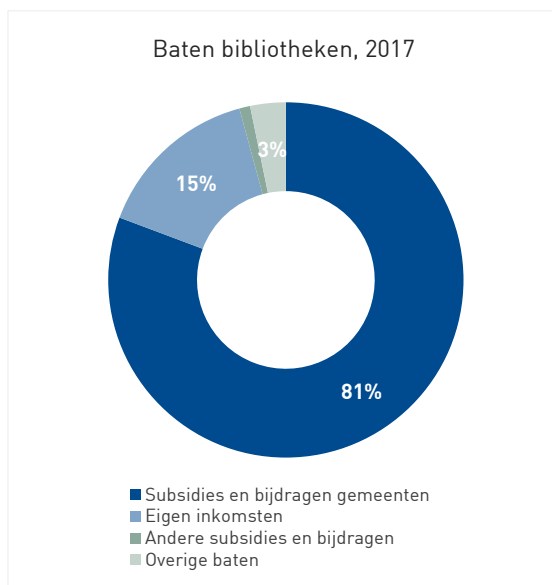
Bron: CBS, Statline (2018) Nabijheid voorzieningen; afstand locatie, regionale cijfers.

Bedrijfsvoering

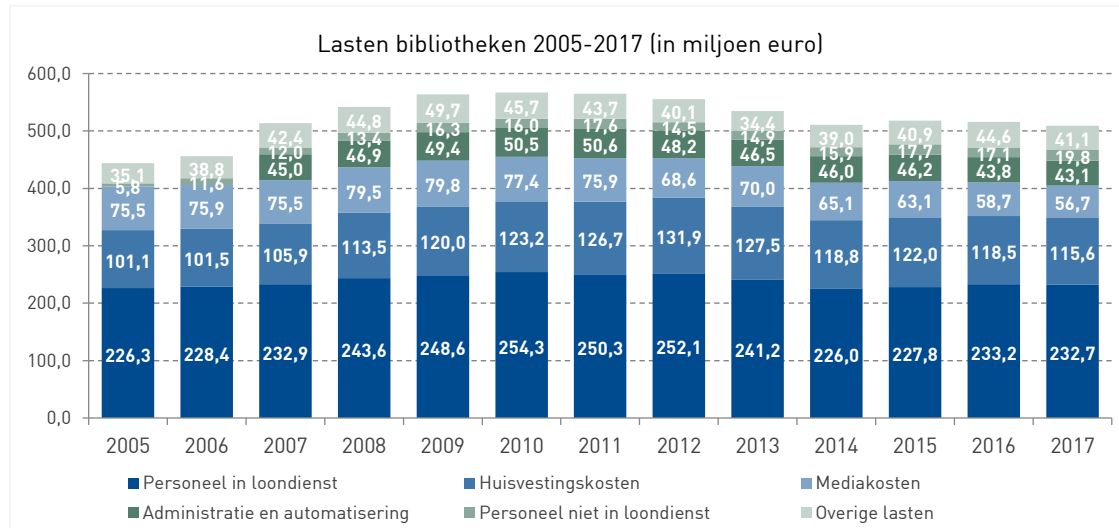
Ten gevolge van de economische recessie die zich vanaf 2010 deed gelden in de overheidsinkomsten, zijn de subsidiebatens van bibliotheken met 10% gekrompen. Deze teruggang heeft vooral gevolgen gehad voor het personeelsbestand, dat is tussen 2010 en 2017 met zo'n 25% in omvang teruggelopen, van 5 duizend fte in 2010 naar 4 duizend in 2017, en sterk vergrijsd. Ondanks de jarenlange krimp is het personeelsbestand sinds 2017 gestabiliseerd, de daling voor het parttime personeel is zelfs omgezet in een lichte stijging. Sinds de daling in het personeelsbestand, is de inzet van vrijwilligers cruciaal. Het aantal vrijwilligers is sinds 2010 flink gestegen, tot ruim 16 duizend in 2017. Dit is een stijging van 19% ten opzichte van 2016.

In 2017 bestonden de baten in totaal uit 508,4 miljoen euro (519,5 miljoen in 2016). Bibliotheken zijn voor het grootste deel van hun inkomsten afhankelijk van subsidies. Hoewel het subsidieniveau tussen 2010 en 2017 met 10% is gedaald, bestaat 81% van de inkomsten nog uit gemeentelijke subsidies en bijdragen. De 149 openbare bibliotheekorganisaties ontvingen in 2017 voor 415 miljoen euro aan subsidies. Daarvan kwam het overgrote deel, 410 miljoen, van gemeenten. Provinciale subsidies telden op tot 2,4 miljoen, en 2,6 miljoen kwam uit overige bronnen. Naast subsidies bestonden de baten uit eigen inkomsten van bibliotheken (76,6 miljoen) en diverse baten zoals rente en sponsoring (16,4 miljoen).

Het lastenniveau van de bibliotheekorganisaties houdt gelijke tred met de baten - er is niet of nauwelijks sprake van het vormen of aanspreken van reserves. In 2017 bestonden de lasten in totaal uit 509 miljoen euro (515,9 miljoen in 2016). De grootste kostenpost is het personeel; 46% van de lasten van bibliotheken bestaat uit kosten voor personeel in loondienst (232,7 miljoen euro). Dit is vergelijkbaar met 2016.

› *Ontwikkelingen van de ledenaantallen*

De bibliotheek is voor iedereen toegankelijk, maar om materialen te lenen moeten mensen lid zijn. Het aantal leden schommelt en sinds 2012 is een geleidelijke afname te zien. De ontwikkelingen van de ledenaantallen en de mogelijke verklaring hiervoor zijn in dit artikel weergegeven. Elke bibliotheekorganisatie stelt speciale voorwaarden voor het lenen van fysieke materialen. Dit hangt samen met de lokale financiering van de bibliotheek door de gemeente. De subsidiërende gemeente(n) kunnen voorwaarden stellen aan de bibliotheek over de contributie die verschillende doelgroepen (vanaf 18 jaar) moeten betalen.

In 2017 3,7 miljoen bibliotheekleden

In de periode 2005 tot 2011 schommelde het totaal aantal bibliotheekleden rond de 4 miljoen. Daarna zette een afname in: sinds 2011 is het aantal leden niet meer boven de 4 miljoen gekomen. In 2017 telden de 149 Nederlandse openbare bibliotheekinstellingen in totaal zo'n 3,7 miljoen leden. Het totaal aantal leden is gestabiliseerd ten opzichte van 2016, toen kwam het aantal leden ook rond de 3,7 miljoen uit (KB, 2018; CBS, 2018a). Tegenover deze daling van het aantal fysieke leden staat een stijging van het aantal gebruikers van de Online Bibliotheek. Van 234 duizend gebruikers in 2015 en 346 duizend eind 2016, tot 440 duizend eind 2017 (KB, 2018; CBS, 2018b). Meer informatie over deze aantallen is te vinden onder het onderwerp [Digitale bibliotheek](#).

Lichte groei jeugdleden, minder volwassenen

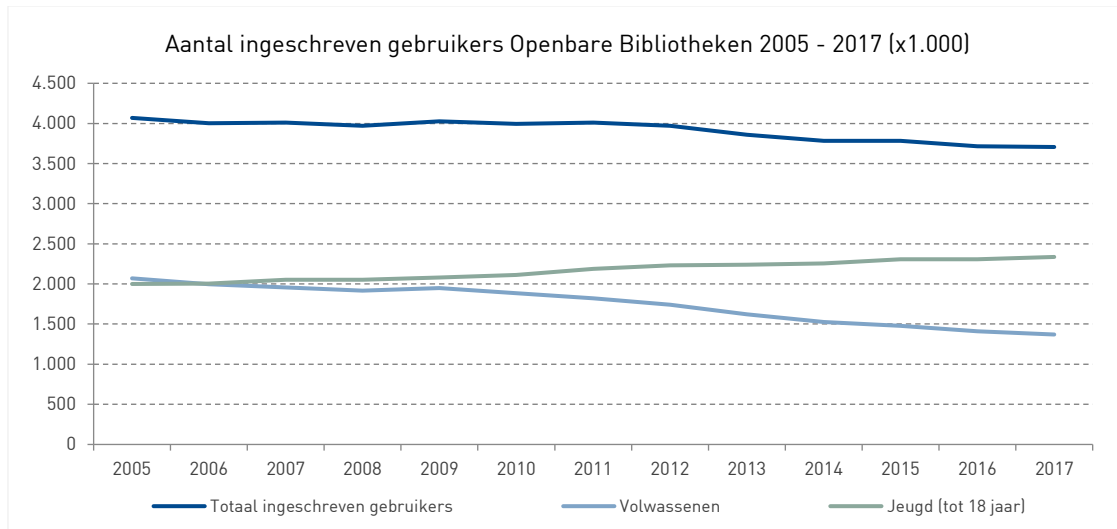
In 2005 waren voor het laatst meer volwassenen dan kinderen en jongeren lid van de bibliotheek. Sindsdien stijgt het aantal jeugdleden. Ook is er relatief gezien sprake van groei onder de jeugd, omdat het aantal kinderen en jongeren in de bevolking wat daalde (van 3,8 miljoen in 2005 naar 3,4 miljoen in 2017). Het aantal volwassen leden daalde licht ten opzichte van 2016 met 3% naar ongeveer 1,4 miljoen leden. Het aantal jeugdleden tot 18 jaar is licht gestegen met 1% naar ongeveer 2,3 miljoen leden. De jeugdleden vormen nu 63% van het totale ledenbestand. Deze jeugdleden mogen in de meeste bibliotheken tot en met de leeftijd van 17 jaar gratis lenen (KB, 2018).

Mogelijke oorzaken stijging ledenaantallen jeugd

Voor een toe- of afname van het aantal leden zijn over het algemeen geen concrete oorzaken aan te wijzen. De toename van het aantal jeugdleden vanaf 2011 vormt hierop een uitzondering. In 2011 werden in het kader van het programma BoekStart 30 duizend kinderen van 0 tot 4 jaar lid van de bibliotheek. Dat verklaart grotendeels de stijging van het aantal jeugdleden. Recentere stijgingen zijn mogelijk te danken aan de aanpak de Bibliotheek *op school*, waarbij kinderen via de school gratis lid van de bibliotheek worden.

Mogelijke oorzaken daling ledenaantallen volwassenen

De afname van het aantal volwassen leden is een mogelijk gevolg van een maatschappelijke trend: er wordt steeds minder gelezen. Al sinds 1975 is een teruggang te zien in de leestijd van Nederlanders. Verder daalde tussen 2006 en 2011 het aantal lezers van traditionele tekstmedia (zoals boeken, kranten en tijdschriften) sterk (van 90% naar 79%). Tussen 2011 en 2016 zette deze daling in een lager tempo voort (van 79% naar 72%) en stabiliseerde de daling onder boekenlezers. Hoewel het leesaanbod de afgelopen jaren is veranderd en het digitale aanbod groeit, lezen volwassenen nog steeds veel van papier. Digitale en online tekstmedia vervangen papier niet, maar zijn er een aanvulling op (Wennekers et al, 2018).

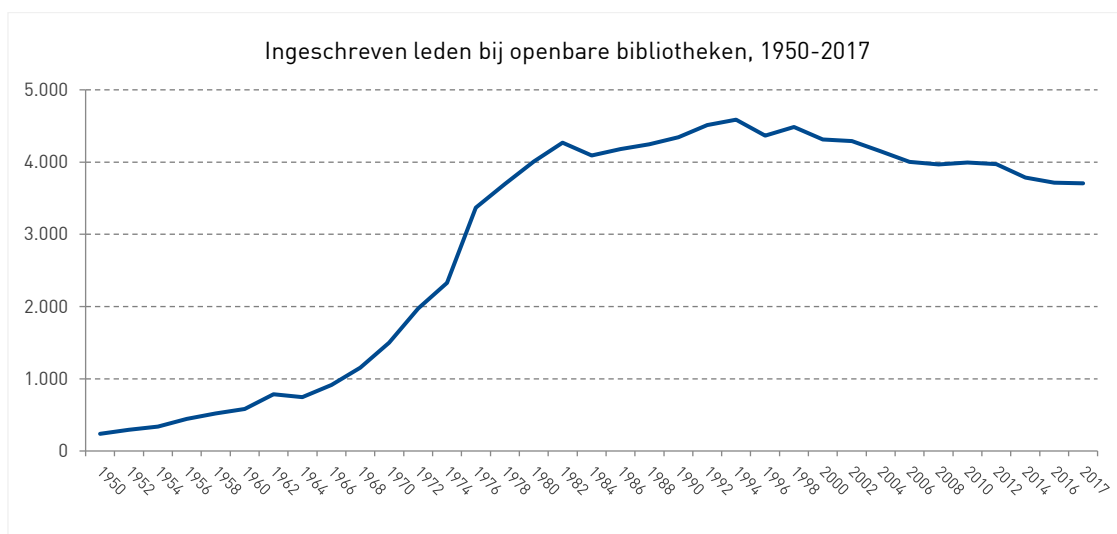
Bron: KB, 2018.

Instream jeugdleden na invoering Wet bibliotheekwerk

Het aantal leden van openbare bibliotheken is bijgehouden sinds 1950, met een korte onderbreking in de jaren 1996 t/m 1998. In de periode 1950 t/m 1994 is een langzame start van de ledenaantallen te zien, gevolgd door een versnelling en afremming. In diezelfde tijd steeg ook het aantal inwoners van Nederland en het aantal bibliotheekvestigingen. De invoering van de Wet op het openbare bibliotheekwerk (1975) zorgde voor een extra instroom van jeugdleden tot 18 jaar omdat zij gratis lid konden worden (Schneiders, 1997).

Ledenverloop in historisch perspectief

Tot halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw nam het aantal leden vrijwel continu toe. De stijging van het aantal leden was veel groter dan de toename van het aantal inwoners. In de periode 1950-1994 steeg het lidmaatschapspercentage fors van 2,4% tot 29,9%. In de periode 1996-1998 vond er een omslag plaats en daalde het aantal leden. Tussen 2006 en 2012 leek het totaal aantal leden zich te stabiliseren. Er is echter sprake van een afname als de bevolkingsgroei in die periode wordt meegenomen. In 2012 was 23,7% van de Nederlandse bevolking lid van de bibliotheek tegenover bijna 30% in 1994. Vanaf 2012 zet deze afname verder door: in 2017 waren 3,7 miljoen mensen ingeschreven bij de bibliotheek (KB, 2018; CBS, 2018a).

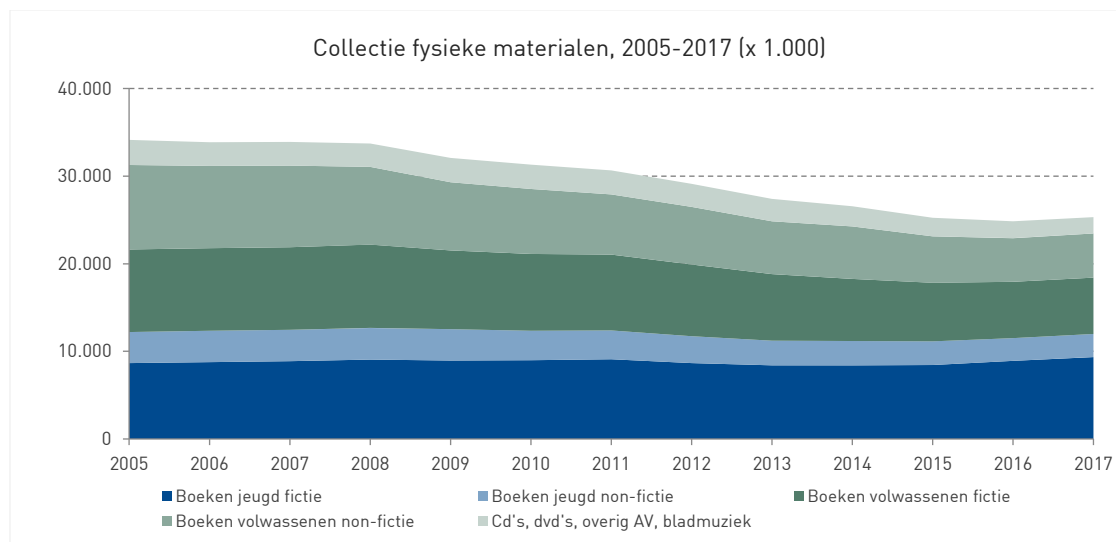
Bron: KB, 2018; CBS, 2018a.

Bronnen

- › CBS, Statline (2018a). *Openbare bibliotheken; leden, collectie, uitleningen vanaf 1900*.
- › CBS, Statline (2018b). *Landelijke digitale openbare bibliotheek; gebruik, accounts en licenties*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › Schneiders, P. (1997). *Nederlandse Bibliotheek Geschiedenis*. Den Haag: NBLC.
- › Wennekers, A., Huysmans, F., de Haan, J. (2018). *Lees:Tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

› Ontwikkeling fysieke collectie

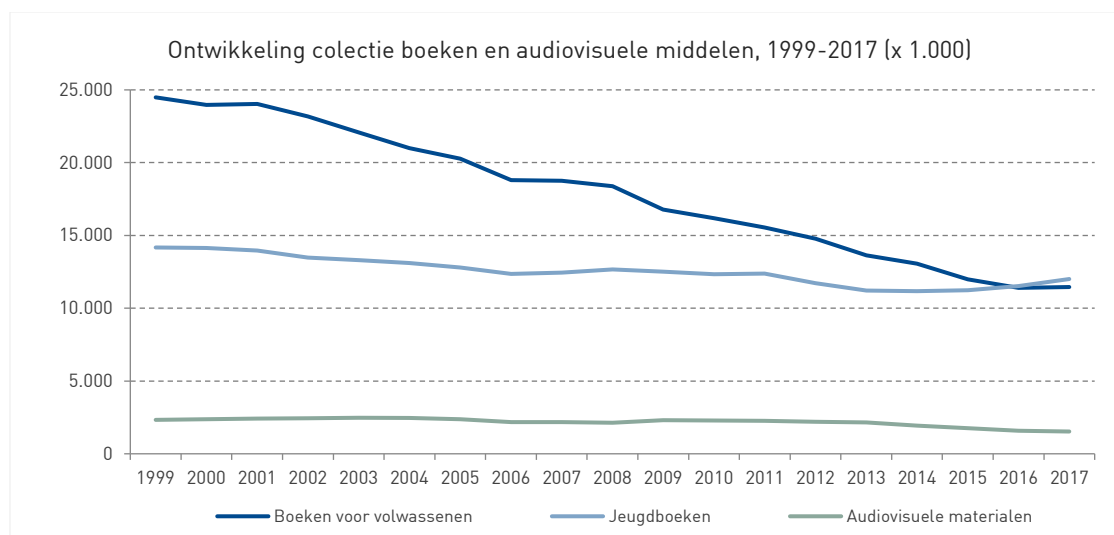
De fysieke collectie van bibliotheken verandert voortdurend. De afgelopen jaren was er een afname zichtbaar, maar voor het eerst sinds 2005 is er in 2017 een lichte toename in het aantal fysieke materialen zichtbaar. In 2017 bestond de totale collectie van alle openbare bibliotheken uit 25,3 miljoen items. Dit zijn fysieke boeken, muziek-cd's, dvd's en bladmuziek. Ten opzichte van 2016 nam de omvang van de collectie met 2% toe. De stijging is terug te zien in het aantal boeken en is het grootst voor de boeken jeugd fictie (KB, 2018; CBS, 2018a). Deze stijging van de fysieke boekencollectie is minimaal vergeleken met de stijging van de e-bookcollectie: van circa 11 duizend titels in 2015 tot ruim 19 duizend titels eind 2017 (KB, 2018; CBS, 2018b). Meer informatie over deze aantallen is te vinden onder het onderwerp [Digitale bibliotheek](#).

Bron: KB, 2018.

Collectie in historisch perspectief

De collectie van alle openbare bibliotheken bevatte aanvankelijk alleen boeken en bladmuziek. Vanaf de jaren '60 van de 20e eeuw werd de collectie uitgebreid met andere media, zoals video's, cd-roms, cd's en dvd's. Vanaf 1999 werd ook het aantal audiovisuele materialen geregistreerd. In de periode 1999-2009 bleef het totaal aantal audiovisuele materialen ongeveer gelijk, daarna is op dit vlak een (lichte) daling ingezet. De afname van de totale collectie van de bibliotheken was de afgelopen jaren vooral merkbaar bij de boekencollectie, met name de collectie voor volwassenen nam sterk af. Voor 2017 is er een lichte toename zichtbaar in de boekencollectie, vooral voor jeugd (KB, 2018; CBS 2018a). Mogelijk speelt hierin mee dat de vraagstelling in de 'Gegevenslevering Wsob 2017' is aangescherpt, waardoor meer bibliotheken de collectie boeken op scholen (in eigendom van de bibliotheek) meegeteld hebben.

Bron: KB, 2018.

De collectie boeken voor volwassenen

In 1999 hadden de bibliotheken bijna 24,5 miljoen boeken ter beschikking voor volwassenen. In 2017 is de omvang van de collectie boeken voor volwassenen teruggelopen tot 11,4 miljoen. Voor het eerst sinds 2001 is de collectie boeken voor volwassenen niet gedaald (KB, 2018). Een deel van de afname van de collectie boeken voor volwassenen is te verklaren uit de behoefte van bibliotheken om hun collecties te 'rationaliseren'.

+ Wat is rationeel collectioneren?

Rationeel collectioneren betekent dat bij het vormen en bijhouden van de collectie rekening wordt gehouden met factoren als uitleencijfers en gewenste uitleenfrequenties. Dit gebeurt in toenemende mate. De [online Bibliotheek](#) is verantwoordelijk voor de landelijke digitale collectie van bibliotheken. Voor het collectiebeheer van fysieke boeken is de lokale bibliotheek zelf verantwoordelijk. De meeste bibliotheken maken gebruik van een geautomatiseerd bibliotheekstelsel voor de collectiepraktijk (het bestellen, beheren, saneren) en het collectiebeleid (plannen en profielen). Sommige bibliotheken hebben alles in eigen huis, maar de meeste bibliotheken laten zich ondersteunen door een provinciale ondersteuningsinstelling (POI) (KB, 2016).

Effect rationaliseringslag

Deze rationaliseringslag heeft vooral effect op boeken die al een jaar of langer niet meer zijn uitgeleend en op boeken waarvan er meerdere exemplaren in de collectie aanwezig zijn. Door fusies tussen bibliotheken in het kader van de Bibliotheekvernieuwing werden collecties samengevoegd. Daardoor kwamen in de nieuwe collectie vaker duplicaten van weinig geleende titels voor. Overigens heeft de diversiteit en de aantrekkelijkheid van de collecties waarschijnlijk niet echt geleden onder deze rationalisering. Omdat het makkelijker werd om boeken uit andere bibliotheken te lenen zijn ook andere collecties binnen het bereik van de leden gekomen. Meer informatie hierover is te vinden in het artikel [Interbibliotheecair leenverkeer](#).

De collectie boeken voor de jeugd

Het aantal jeugdboeken in de collectie daalde sinds 1999 van 14,2 miljoen naar 11,1 miljoen in 2015, een daling van 22%. De daling was tot 2015 vrijwel continu, maar fluctueerde iets meer dan de collectieomvang voor volwassenen. Net als bij de collectie voor volwassenen is er bij de jeugdcollectie in 2017 sprake van een lichte stijging (+4%) van het aantal boeken, net als in 2016 (3%). Met name in het aantal jeugdboeken fictie is een stijging te zien (KB, 2018).

Collectie audiovisuele materialen

Met een totale collectie van 1,5 miljoen items hebben de openbare bibliotheken een groot archief aan audiovisuele materialen. Deze collectie bestaat grotendeels uit dvd's en muziekcd's, luisterboeken en games. In de categorie 'overige audiovisuele materialen' vallen microfiches, software, speel- en leermateriaal, kunstwerken en klein grafisch materiaal, zoals knipselmappen, brochures en muurkranten (KB, 2018). Daarnaast is ook de collectie van Muziekweb beschikbaar voor de leden van de openbare bibliotheek, al wordt deze niet meegeteld in de omvang van de fysieke collectie aan audiovisueel materiaal.

+ Wat is Muziekweb?

Muziekweb is de nationale, Nederlandse muziekbibliotheek, voorheen de Centrale Discotheek Rotterdam (CDR). De Stichting Centrale Discotheek Rotterdam is opgericht in 1961, met als grondbeginsel smaakverbreding en muzikale ontwikkeling. Met dit doel werden in eerste instantie lp's uitgeleend, vanaf 1982 cd's en later ook muziek-dvd's. In 2016 had Muziekweb 580.000 cd's, 300.000 lp's en 30.000 muziek-dvd's in de collectie. Tegenwoordig is uitlenen niet meer de kerntaak, de CDR richt zich steeds meer op digitale diensten. Nog altijd staat kennismaking met muziek en verbreding van smaak voorop.

Voor gebruik in de bibliotheken is er een eigen versie van Muziekweb ontwikkeld. Het belangrijkste verschil met het algemene muziekweb.nl is dat binnen de muren van iedere openbare bibliotheek in Nederland alle muziek uit de collectie gratis en onbeperkt te beluisteren is.

Bibliotheekleden kunnen materialen lenen uit de collectie van Muziekweb. De tarieven en voorwaarden die voor het lenen in rekening worden gebracht, worden niet door Muziekweb vastgesteld maar door de bibliotheek (Muziekweb, 2017).

Opkomst nieuwe technologieën

In de periode 1999-2017 is de omvang van de collectie audiovisuele materialen eerst gestegen tot 2,3 miljoen items in 2009. In 2010 is een lichte daling van de collectieomvang ingezet en sinds 2014 is een sterkere daling zichtbaar, tot 1,5 miljoen items in 2017 (KB, 2018). Zeer waarschijnlijk hangt de afname van de video- en dvd-collectie samen met de opkomst van nieuwe technologieën en video on demand-diensten van tv- en internetproviders en bedrijven als Netflix.

Tevredenheid met de collectie

Uit onderzoek van BiebPanel (2016) onder ruim 15 duizend bibliotheekleden van 91 basisbibliotheken blijkt dat de leden de collectie van de bibliotheken over het algemeen als goed beoordelen. De bibliotheekleden hechten de meeste waarde aan informatieve boeken, spannende boeken en literaire romans. Daarnaast vinden leden het belangrijk dat actuele titels beschikbaar zijn en dat er een breed aanbod is aan de oudere titels. De uitleningen van informatieve materialen zijn in de afgelopen jaren in de meeste bibliotheken flink teruggelopen. Een kwart van de leden vindt deze collectie dan ook te beperkt. Leden vinden het belangrijk dat de bibliotheek investeert in informatieve boeken, met name rondom de thema's vakantie & reizen, literatuur, kunst & cultuur, geschiedenis, gezondheid en huis & tuin.

Bronnen

- › BiebPanel (2016). *Collectie & informatiefunctie – Totaalrapport: Een onderzoek over de collectie en de informatiefunctie van de Bibliotheek*. Amsterdam: ProBiblio.
- › CBS, Statline (2018a). *Openbare bibliotheken; leden, collectie, uitleningen vanaf 1900*.
- › CBS, Statline (2018b). *Landelijke digitale openbare bibliotheek; gebruik, accounts en licenties*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2016). *Gezamenlijk collectieplan. Beleidskader collectiebeleid voor het netwerk van openbare bibliotheekvoorzieningen*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › Muziekweb (2017). *Brochure 2017*.

› Ontwikkeling aantal uitleningen

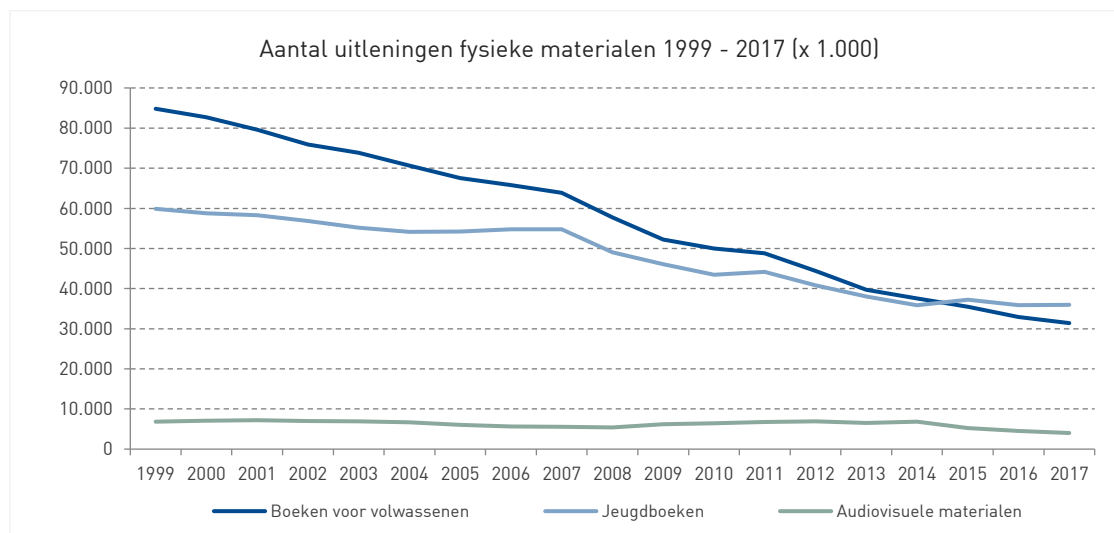
Sinds 1915 wordt het aantal uitleningen van alle openbare bibliotheken geregistreerd. Vanaf 1950 is het aantal uitleningen gelijkmatig gestegen en in de periode 1987-1995 bereikten de uitleningen een hoogtepunt. In die jaren werden er jaarlijks (ruim) 180 miljoen materialen uitgeleend. Daarna zette een daling in voor de fysieke uitleningen die tot op de dag van vandaag voortduurt. Het grootste deel van de uitgeleende fysieke materialen bestaat uit boeken.

[Aantal jeugd fictie uitleningen papieren boeken stabiliseert, rest daalt verder](#)

Het aantal uitleningen van fysieke boeken is in de periode 1999-2016 vrij constant teruggelopen, dat geldt voor volwassenen en jeugd en voor fictie en non-fictie. Sinds 2017 is het aantal uitleningen van jeugd fictie boeken gestabiliseerd. In 2017 zijn er ruim 67,3 miljoen fysieke boeken uitgeleend, 2% minder dan in het jaar daarvoor (KB, 2018; CBS, 2018a). Tegenover deze daling van de fysieke uitleningen staat een stijging van de uitleningen van e-books: van 1,6 miljoen uitleningen in 2015 tot 3,2 miljoen eind 2017 (KB, 2018; CBS, 2018b). Meer informatie over deze aantallen is te vinden onder het onderwerp [Digitale bibliotheek](#).

[Meer fictie, minder non-fictie](#)

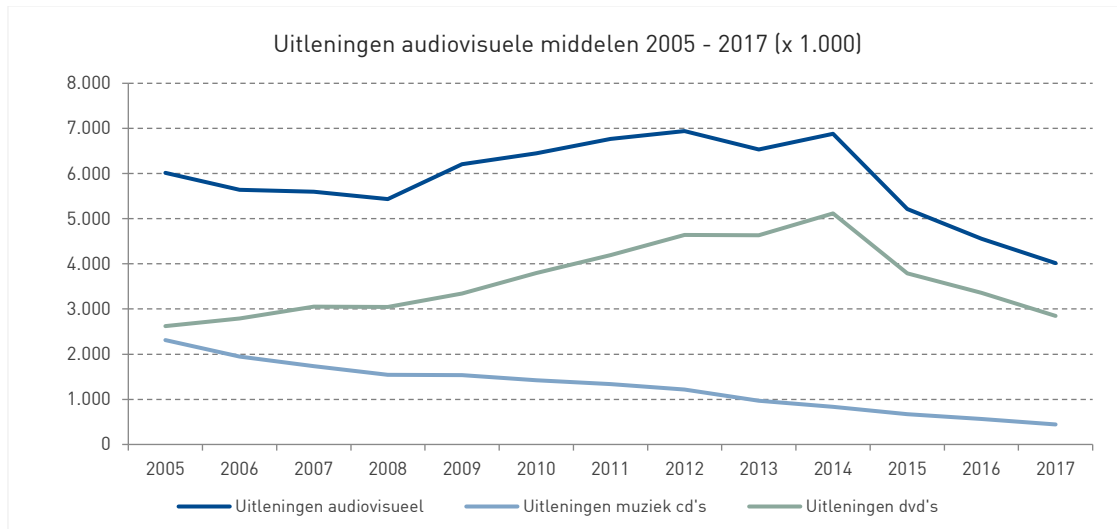
Het aantal uitleningen van jeugdboeken bleef met 35,9 miljoen ongeveer gelijk aan 2016. Het aantal uitgeleende boeken voor volwassenen nam 5% af tot 31,4 miljoen. In 2015 werden voor het eerst meer jeugdboeken dan boeken voor volwassenen uitgeleend, deze ontwikkeling heeft doorgezet in 2017. Verhoudingsgewijs lenen kinderen en volwassenen steeds meer fictie en minder non-fictie. In 2017 was fictie opnieuw goed voor 82% van alle uitleningen van papieren boeken (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

[Aantal uitleningen audiovisuele middelen loopt verder terug](#)

In 2017 leenden openbare bibliotheken 4,0 miljoen audiovisuele materialen uit, zoals cd's en dvd's. Dat is 13% minder dan het jaar daarvoor. De daling van het aantal uitleningen van cd's werd al voor 2005 ingezet, voor dvd's geldt dat pas sinds 2013 (KB, 2018). Zeer waarschijnlijk hangt de afname van dvd-uitleningen samen met de opkomst van video on demand-diensten van tv- en internetproviders en bedrijven als Netflix. Deze daling is ook terug te zien in het aanbod van bibliotheken, lees [hier](#) meer over de collectie.

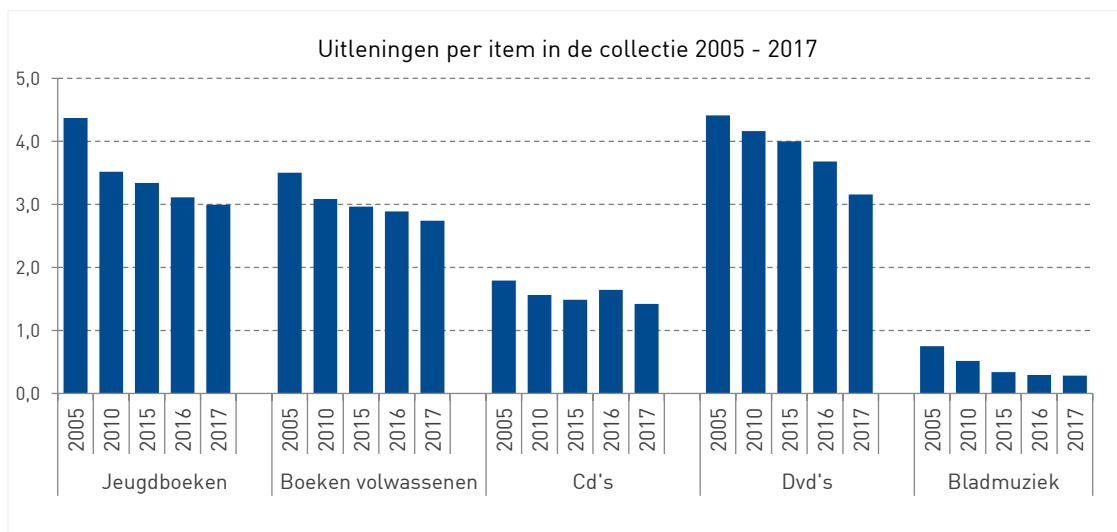
Bron: KB, 2018.

Minder uitleningen per lid sinds jaren '90

Het ligt voor de hand te denken dat de veranderingen in het aantal uitleningen gerelateerd zijn aan veranderingen in het aantal leden. Want alleen leden kunnen boeken lenen. Het aantal uitleningen blijkt echter niet rechtstreeks gelieerd te zijn aan het aantal leden. De relatieve daling in het aantal uitleningen vanaf medio jaren '90 is groter dan die in het aantal leden. Elk lid neemt dus vanaf de jaren '90 gemiddeld minder materialen mee naar huis (KB, 2018).

Aantal uitleningen per boek licht gedaald

Een exemplaar van een willekeurig jeugdboek werd in 2017 gemiddeld 3 keer uitgeleend. Dat is minder vaak dan in 2005 toen dat nog 4,4 keer per jaar was, en iets minder vaak dan in 2016 (3,1 keer). Ook voor de boeken voor volwassenen geldt dat ze in 2017 gemiddeld minder vaak uitgeleend werden dan het jaar ervoor (2,7 keer in 2017 tegenover 2,9 keer in 2016). Van de items in de collectie worden dvd's gemiddeld nog het meest vaak uitgeleend, hoewel daar in de afgelopen jaren ook een daling is te zien (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

[Fysieke boeken grootste aandeel](#)

Per lid hebben de bibliotheken in 2017 gemiddeld circa 19,3 items uit de collectie uitgeleend. (Fysieke) boeken vormen het grootste aandeel van deze uitleningen, deze worden gemiddeld 18,2 keer per bibliotheeklid uitgeleend. Hoe kleiner het werkgebied van de bibliotheken (uitgedrukt in aantal inwoners), hoe hoger het aantal uitleningen per bibliotheeklid ligt (KB, 2018).

[Bronnen](#)

- › CBS, Statline (2018a). *Openbare bibliotheken; leden, collectie, uitleningen vanaf 1900*.
- › CBS, Statline (2018b). *Landelijke digitale openbare bibliotheek; gebruik, accounts en licenties*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.

› *Interbibliothecair leenverkeer*

Via het interbibliothecair leenverkeer (IBL) heeft elk bibliotheeklid in principe toegang tot de gezamenlijke, brede collecties van alle openbare bibliotheken in Nederland. Zo kunnen de bibliotheken hun collecties goed afstemmen op het lokale verzorgingsgebied en tegelijkertijd borgen dat de klanten toegang hebben tot vrijwel alle titels die in Nederland zijn verschenen. Bibliotheekleden kunnen materialen die niet aanwezig zijn bij de lokale bibliotheek, aanvragen. Deze materialen worden dan geleverd door een bibliotheek binnen de provincie, of als het daar niet is door een bibliotheek elders in het land. In 2017 werden er door bibliotheekleden 1,6 miljoen exemplaren bij andere bibliotheken aangevraagd. Het grootste gedeelte hiervan (1,4 miljoen) werd in de eigen provincie aangevraagd en ontvangen (KB, 2018).

Wettelijke taak POI's

Vanuit de [Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen](#) (Wsob) zijn de provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) verantwoordelijk voor de distributie van materialen in het kader van het interbibliothecair leenverkeer. Deelname aan het interbibliothecaire leenverkeer houdt volgens de wet in ieder geval in:

- › op verzoek van een lokale bibliotheek ter beschikking stellen van fysieke werken ten behoeve van gebruikers van die bibliotheek;
- › op verzoek van een gebruiker doen van een verzoek als bedoeld in onderdeel a aan de daarvoor in aanmerking komende bibliotheek; en
- › distributie van fysieke werken door provinciale ondersteuningsinstellingen.

+ Wat zijn de taken van de POI's?

POI's ondersteunen openbare bibliotheken bij hun werkzaamheden. Samen vormen de POI's een landelijk dekkend netwerk en zijn ze verenigd in de [Stichting Samenwerkende POI's Nederland](#) (SPN). Vanuit de [Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen](#) (Wsob) zijn de POI's verantwoordelijk voor interbibliothecair leenverkeer (IBL) en de ontwikkeling van innovaties ten behoeve van lokale bibliotheken. Daarnaast verlenen POI's ook niet-gesubsidieerde diensten, waarvoor de openbare bibliotheken een vergoeding betalen. POI's zijn actief op het gebied van digitale dienstverlening en infrastructuur, collectiebeleid, IBL, bedrijfsvoering, innovatie en leesbevordering. Niet elke POI voert precies dezelfde taken uit. In 2017 waren er 9 POI's werkzaam in de branche.

IBL voornamelijk binnen de provincie

Verreweg de meeste materialen in het IBL blijven binnen de provinciegrenzen. Dit is in lijn met het Gezamenlijk Collectieplan waarin is vastgesteld dat 99,9% van de provinciale uitleningen uit de provinciale collectie moet worden afgehandeld (KB, 2016). In 2017 ging het landelijk om zo'n 1,4 miljoen aanvragen binnen de provincie, waarvan het merendeel boeken betreft (95%) (KB, 2018). Het is de POI die de verplaatsingen uitvoert. De POI haalt het aangevraagde materiaal op bij de leverende bibliotheek en bezorgt het bij de aanvragende bibliotheek. Ook het transport terug naar de leverende bibliotheek wordt verzorgd door de POI. Dit betekent dat het totaal aantal aangevraagde materialen twee keer wordt vervoerd.

+ Welke bibliotheken kunnen landelijk leveren?

In 2017 konden alleen de [PLUSbibliotheken](#) en [Muziekweb](#) landelijk leveren. De PLUSbibliotheken waren tot 2017 veelal 'de erfgenamen' van de oude stadsbibliotheken, met een bijzondere collectiefunctie. Deze doorgaans grotere bibliotheken collectioneren wetenschappelijke literatuur op HBO+ niveau.

De PLUSbibliotheken zijn: Tresaor (Leeuwarden), ZB Middelburg, de nieuwe bibliotheek | Stad (Almere), Centre Céramique (Maastricht), Centrale Bibliotheek (Den Haag), Bibliotheek de Witte Dame (Eindhoven), Athenaeum Bibliotheek (Deventer), Groningen Forum: Centrum (Groningen), de Bibliotheek Zuid-Kennemerland (Haarlem), OBA Oosterdok (Amsterdam), de Bibliotheek Utrecht (Utrecht), de Bibliotheek Tilburg Centrum (Tilburg), Bibliotheek Rotterdam (Rotterdam), de Bibliotheek Rozet (Arnhem).

[JBL voornamelijk binnen de provincie](#)

In 2017 werden er ruim 40 duizend materialen aangevraagd bij bibliotheken uit andere provincies en 137 duizend materialen bij Muziekweb. Deze in totaal 179 duizend materialen zijn ook vervoerd onder verantwoording van de POI. Hiervoor wordt naast het eigen transport ook gebruik gemaakt van de nachtdistributie service van een extern distributiebedrijf⁴. De POI in de provincie van de leverende bibliotheek haalt het aangevraagde materiaal eerst op bij de leverende bibliotheek en daarna wordt het per nachttransport door het distributiebedrijf vervoerd naar de POI in de provincie van de vragende bibliotheek. Deze POI vervoert het boek vervolgens naar de vragende bibliotheek. Voor de retourzending wordt hetzelfde proces in omgekeerde volgorde gevolgd. Dit betekent dat het totaal aantal aangevraagde materialen buiten de provincie twee keer door POI's en twee keer door het distributiebedrijf wordt vervoerd. De openbare bibliotheken leverden in 2017 ruim 35 duizend materialen aan bibliotheken in andere provincies (KB, 2018).

+ Wat is Muziekweb?

De Stichting Centrale Discotheek Rotterdam (CDR) is opgericht in 1961, met als grondbeginsel smaakverbreding en muzikale ontwikkeling. Met dit doel werden in eerste instantie lp's uitgeleend, vanaf 1982 cd's en later ook muziek-dvd's. De CDR is van een lokale 'platenbieb' uitgegroeid tot de nationale, Nederlandse muziekbibliotheek: [Muziekweb](#). Tegenwoordig is uitlenen niet meer de kerntaak, Muziekweb richt zich steeds meer op digitale diensten. Nog altijd staat kennismaking met muziek en verbreding van smaak voorop.

Bibliotheekleden kunnen materialen lenen uit de collectie van Muziekweb. De tarieven en voorwaarden die voor het lenen in rekening worden gebracht, worden niet door Muziekweb vastgesteld maar door de bibliotheek (Muziekweb, 2017).

⁴ Met uitzondering van het vervoer tussen de provincies Noord- en Zuid-Holland (ProBiblio) en Brabant en Tilburg (Cubiss). Het vervoer van materialen tussen deze provincies wordt door de gezamenlijke POI verzorgd. Ook in Gelderland en Overijssel (Rijnbrink) vervoerde de gezamenlijke POI over de provincie grenzen heen. Daarnaast wordt in deze provincies deels gebruik gemaakt van een extern distributiebedrijf.

+ Leeswijzer tabel IBL

Op provinciaal niveau toont de tabel bijvoorbeeld dat leden van de openbare bibliotheken in de provincie Drenthe in totaal 157 duizend exemplaren hebben aangevraagd. Hiervan zijn bijna 154 duizend door bibliotheekorganisaties binnen de provincie afgehandeld en 3 duizend door bibliotheekorganisaties elders in het land. Ook is te zien dat er vanuit Drenthe geen enkel exemplaar aan een bibliotheek buiten de provincie geleverd is. Dit komt omdat in 2017 enkel Plusbibliotheken landelijk konden leveren en er in Drenthe geen Plusbibliotheek aanwezig was.

IBL - aangevraagde en geleverde materialen	Aangevraagde materialen ^a				Leveren
	Totaal aanvragen	Aangevraagd binnen provincie	Aangevraagd bij een andere provincie ^b	Aangevraagd bij Muziekweb	Geleverd aan andere provincie
Totaal	1.600.224	1.422.215	40.870	137.139	35.842
Drenthe	157.761	153.991	1.373	2.397	0
Flevoland	55.027	52.753	1.029	1.245	2.869
Friesland	76.393	72.633	2.249	1.511	435
Gelderland	165.481	142.627	9.099	13.755	2.434
Groningen	138.681	123.162	1.603	13.916	1.126
Limburg	54.738	48.055	1.678	5.005	3.329
Noord-Brabant	38.576	26.078	4.267	8.231	2.084
Noord-Holland	154.643	118.372	4.665	31.606	5.441
Overijssel	323.566	315.018	6.118	2.430	1.480
Utrecht	76.152	65.912	3.209	7.031	2.552
Zeeland	99.104	94.210	1.417	3.477	6.004
Zuid-Holland	260.102	209.404	4.163	46.535	8.088

Bron: KB, 2018.

a) Let op: het gaat hier om het totaal aantal gehonoreerde aanvragen. Aanvragen die om diverse redenen niet zijn gehonoreerd en dus niet tot een levering hebben geleid zijn hierin niet meegerekend.

b) De aanvragen bij een andere provincie zijn inclusief leveringen uit Universiteitsbibliotheken.

Bronnen

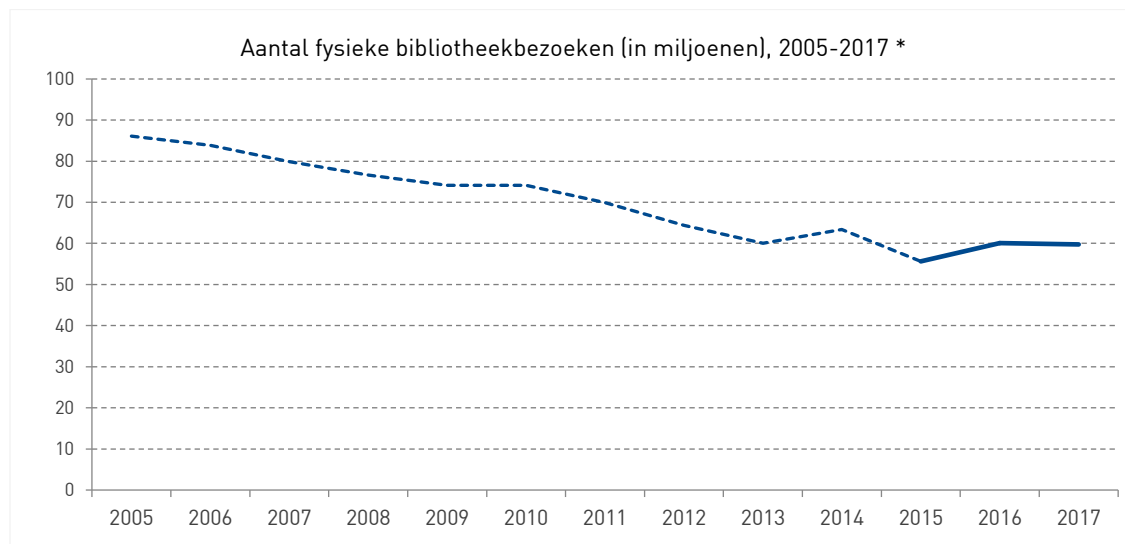
- > KB | Nationale bibliotheek (2016). *Gezamenlijk collectieplan. Beleidskader collectiebeleid voor het netwerk van openbare bibliotheekvoorzieningen.*
- > KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017.*
- > Muziekweb (2017). *Brochure 2017.*

› Bibliotheekbezoeken

Openbare bibliotheken ontvangen naast leden ook bezoekers die geen lid zijn. Iedereen kan bij deze maatschappelijke voorziening terecht voor informatie, advies, activiteiten en om ter plekke te lezen of muziek te luisteren. In dit artikel komen het aantal bezoeken, de redenen voor bibliotheekbezoek en andere trends en ontwikkelingen omtrent bibliotheekbezoek aan bod. Het aantal bezoeken door niet-leden is niet goed in kaart te brengen met cijfers over ledenaantallen en uitleningen (zie ook [Ontwikkeling aantal uitleningen](#)). Tussen 2005 en 2013 volgde het bezoekersaantal wel dezelfde dalende lijn die te zien is bij het aantal uitleningen. Sinds 2013 fluctueert het aantal bezoekers enigszins, maar lijkt de ontwikkeling gestabiliseerd rond 60 miljoen bezoekers (KB, 2018).

[Circa 60 miljoen bezoekers in 2017](#)

Volgens opgave van de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB) nam het aantal bezoeken aan de bibliotheek tussen 2005 en 2013 vrijwel elk jaar af. In de loop der jaren zijn bij steeds meer bibliotheekvestigingen tellerpoortjes te vinden die het aantal bezoeken registreren. Sinds 2015 is er met deze cijfers en met schattingen voor vestigingen zonder telpoortjes een redelijk betrouwbaar cijfer vast te stellen over het landelijke aantal bezoeken. Het aantal bezoekers fluctueerde tussen 2013 en 2017 enigszins, maar lijkt in de loop der jaren gestabiliseerd. In de 'Gegevenslevering Wsob' over 2017 wordt het totaal aantal bezoeken op circa 60 miljoen geschat (KB, 2018). In vergelijking met andere culturele instellingen telt de openbare bibliotheek beduidend meer bezoekers. Zo hadden bioscopen circa 36 miljoen bezoekers in 2017 (Pannekoek & Kulker, 2018), musea 31 miljoen bezoekers (Leguit et al, 2018) en voorstellingen 18 miljoen bezoekers (CBS, 2018).

Bron: KB, 2018.

* Tot 2015 zijn de bezoekersaantallen door de VOB geregistreerd en geanalyseerd, daarna zijn deze aantallen verzameld door de KB als onderdeel van de 'Gegevenslevering Wsob'. In 2017 is de wijze waarop de bezoekersaantallen worden gevalideerd en geïmputeerd voor bibliotheken zonder tellerpoortjes aangescherpt. Deze aanpak is door de KB doorgevoerd voor de bezoekersaantallen vanaf 2015. Dat veroorzaakt een trendbreuk tussen de gegevens tot en met 2014 en de gegevens van 2015 en later.

Veel redenen voor bibliotheekbezoek

Er zijn veel onderzoeken uitgevoerd om te peilen wat bezoekers precies doen in de bibliotheek. Hoewel de exacte cijfers enigszins variëren, komt het algemene beeld van deze onderzoeken overeen. De meeste bezoekers komen in de bibliotheek om materialen te lenen. Daarnaast lezen veel bezoekers ook ter plekke boeken, kranten of tijdschriften, raadplegen ze de catalogus of bezoeken ze de jeugdafdeling. Een flinke groep bezoekers komt niet voor de klassieke uitleenfunctie naar de bibliotheek: zij zijn geen lid van de bibliotheek, maar bezoeken de bibliotheek wel. Deze bezoekers hebben uiteenlopende redenen voor een bezoek aan de bibliotheek. Bijvoorbeeld om ter plekke te lezen, gebruik te maken van het internet, te werken of studeren, activiteiten te bezoeken of mensen te ontmoeten (KVBBboekwerk/GfK, 2017). Meer weten over het aantal georganiseerde activiteiten in de bibliotheek? Lees dan ook het artikel [Activiteiten in de bibliotheek](#).

Meer niet-bezoekers dan bezoekers

De precieze cijfers over het bibliotheekbezoek van leden en niet-leden verschillen per onderzoek. Duidelijk blijkt wel dat het aantal mensen dat nooit in de bibliotheek komt of het afgelopen jaar niet is geweest, groter is dan de groep bezoekers (circa 60% versus 40%) (Oomes, 2015). Begin 2018 gaf iets meer dan de helft van de Nederlanders aan nooit in de bibliotheek te komen. Dit aandeel is in de afgelopen jaren nauwelijks veranderd. Dat blijkt uit onderzoek van KVBBboekwerk/GfK in opdracht van Stichting Marktonderzoek Boekenvak. Gemiddeld bezoekt een derde van de Nederlanders de bibliotheek wel eens in het jaar; 17% bezoekt de bibliotheek regelmatig (minimaal 1 tot 2 keer per maand) (KVBBboekwerk/GfK, 2018).

Ontmoeting in de bibliotheek

Eén van de vijf kernfuncties van de bibliotheek uit de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) heeft specifiek betrekking op ontmoeting. Iedere bibliotheek vormt een ontmoetingsplek en stimuleert daarmee verbinding en interactie tussen mensen. Slechts een klein deel van de basisbibliotheken organiseert concrete activiteiten in het kader van de kernfunctie 'ontmoeting en debat' (5%) (KB, 2018). De meeste ontmoetingen in de bibliotheek vinden plaats tussen bekenden en bezoekers en medewerkers. Daarnaast is de bibliotheek een plek om in contact te komen met mensen die men niet kent (Oomes, 2015).

De bibliotheek in de toekomst

Naar de toekomst van de bibliotheek zijn vele onderzoeken uitgevoerd. Die brengen in kaart wat de bibliotheek moet bieden om in te spelen op de wensen en behoeften van de bezoekers. Zo blijkt uit onderzoek van BiebPanel dat leden vooral een breed aanbod aan boeken (fysiek en e-boeken) wensen. Daarnaast geven zij aan dat de bibliotheek over 10 jaar een ontmoetingsplek moet zijn. De klassieke functies van de bibliotheek spreken de leden het meeste aan. Daarbij richt de bibliotheek zich op de lees- en informatiefunctie, persoonlijke ontwikkeling, jeugd en onderwijs, ontmoeting en verblijf. Daarnaast is er interesse voor nieuwe concepten, zoals participatie en zelfredzaamheid, digitale communityvorming en wetenschap en techniek (BiebPanel, 2016). Bezoekers die wel eens materialen lenen zien voor de bibliotheek een rol op het gebied van opleiding, cultuur en e-books (KVBBboekwerk/GfK, 2018).

Bronnen

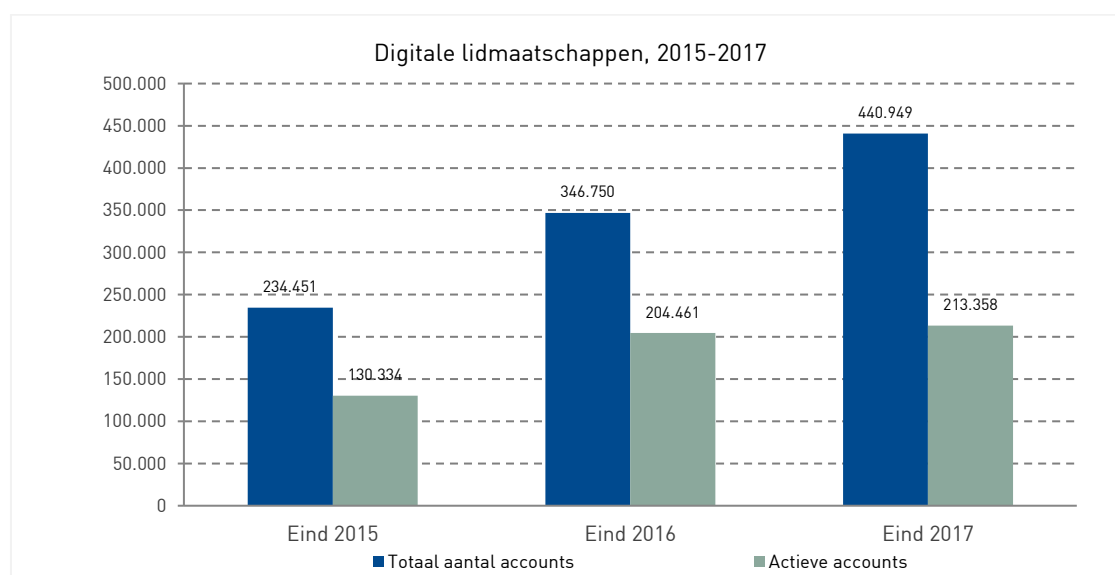
- › BiebPanel (2016). *Toekomst van de Bibliotheek, Totaalrapport - Een onderzoek naar de toekomst van de Bibliotheek*. Amsterdam: ProBiblio.
- › CBS (2018). *Professionele podiumkunsten; capaciteit, voorstellingen, bezoekers, regio*.
- › Leguit, A., Driessen, J., Janssen, C. (2018). *Museumcijfers 2017*. Amsterdam: Stichting Museana, Stichting Museumkaart en de Museumvereniging.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › KVBBboekwerk/GfK (2018). *Rapportage Boekenbranche Meting 43*. In opdracht van Stichting Marktonderzoek Boekenvak (Koninklijke Boekverkopersbond, de Groep Algemene Uitgevers, Stichting Lezen, CPNB, KB | Nationale bibliotheek).
- › Oomes, M. (2015). *De maatschappelijke waarde van openbare bibliotheken in Nederland – een enquêteonderzoek*. Den Haag: KB | Nationale bibliotheek.
- › Pannekoek, J. & Kulker, H. (2018). *Jaarverslag 2017*. Amsterdam: Nederlandse Vereniging van Bioscopen en Filmtheaters (NVBF).

› Ontwikkeling digitale lidmaatschappen

Iedereen die lid is van een lokale bibliotheek kan een gratis digitaal lidmaatschap aanvragen om e-books te lenen bij de online bibliotheek. Vanaf 2016 is het tevens mogelijk om rechtstreeks een lidmaatschap af te sluiten bij de online bibliotheek: *digital only*. Het totaal aantal digitale lidmaatschappen groeit aanzienlijk. Het is nog te vroeg om te zeggen of de toename van digitale lidmaatschappen duidt op een vervanging van papier door digitaal. En hoewel volwassenen digitaal nog duidelijk de grootste ledengroep zijn, nam in 2017 het aandeel jeugdleden relatief gezien het meeste toe (KB, 2018).

Stijging digitale lidmaatschappen zet door

Sinds de start in 2014 heeft de online bibliotheek een forse groei doorgemaakt. Destijds werden via bibliotheek.nl ruim 80 duizend nieuwe e-book accounts aangemaakt. Eind 2016 hadden 346 duizend bibliotheekleden een e-book account, eind 2017 waren dat er ruim 440 duizend. Bijna al deze digitale leden zijn tevens lid van een lokale bibliotheek. Van alle accounts kan 48% worden aangemerkt als actief, met minimaal 1 uitlening in de afgelopen 12 maanden. Het aantal actieve accounts is eveneens toegenomen ten opzichte van 2016, al is deze stijging beduidend minder groot dan voor het totaal aantal digitale lidmaatschappen. Het aandeel actieve accounts ten opzichte van het totaal aantal accounts is daarmee afgenomen van 59% in 2016 naar 48% in 2017 (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

+ Digitale bibliotheek

Leden van een lokale bibliotheek kunnen gratis een account aanmaken voor de digitale bibliotheek (combi-lidmaatschap). In 2016 is een tweede type lidmaatschap toegevoegd: het Landelijk Digitaal Lidmaatschap ofwel digital only. Dit type lidmaatschap geeft uitsluitend toegang tot de collectie van de online bibliotheek, die bestaat uit e-books, cursussen en luisterboeken. Elke Nederlander vanaf 18 jaar kan zich aanmelden voor dit landelijke digitale lidmaatschap. Dit in tegenstelling tot het combi-lidmaatschap waarvoor een fysiek lidmaatschap bij een openbare bibliotheek vereist is.

Forse stijging *digital only* lidmaatschap

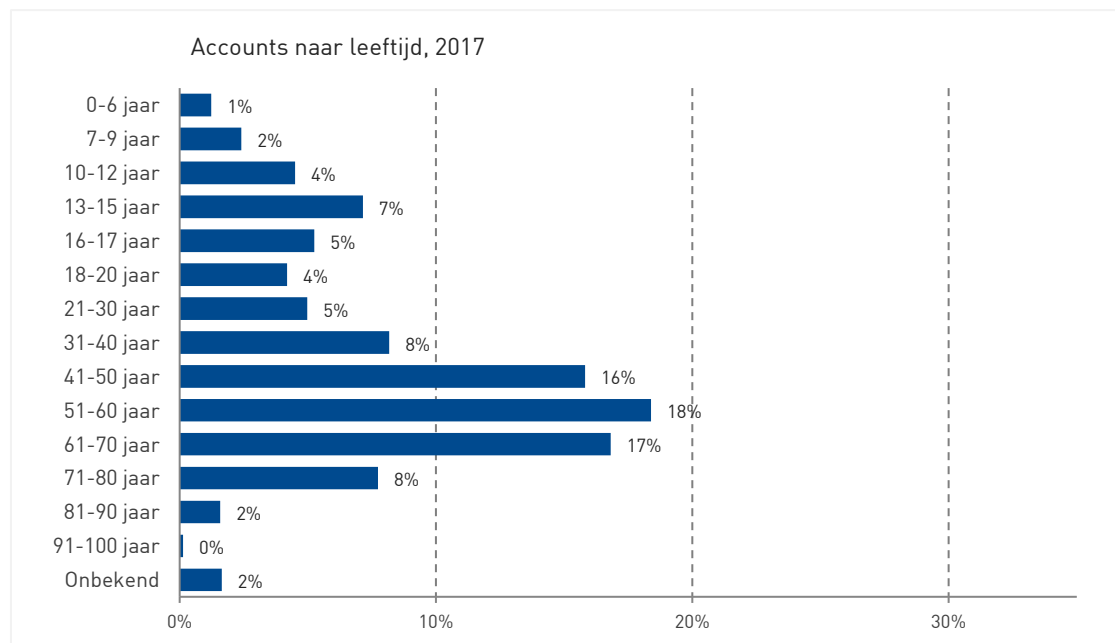
Hoewel het aandeel *digital only* lidmaatschappen relatief klein is in het totaal aantal digitale lidmaatschappen, lijkt deze abonnementsvorm wel degelijk aan een behoefte tegemoet te komen. Het aantal actieve *digital only* lidmaatschappen is in 2017 meer dan verdubbeld ten opzichte van het jaar ervoor, van 2,5 duizend accounts naar 5,3 duizend accounts (KB, 2018). Dit type lidmaatschap is gericht op een nieuwe groep lezers die wel graag e-books lenen, maar geen interesse hebben in een lidmaatschap van de lokale bibliotheek.

Kenmerken leden van de online bibliotheek

Uit onderzoek naar leners van e-books blijkt dat de online bibliotheekgebruiker vaker een vrouw is, van 55 jaar of ouder, met een middelbare of hogere opleiding. Online Bibliotheek-gebruikers zijn fanatieke lezers, drie op de vijf leest minimaal eens per week in een e-book en de helft leest daarnaast in een papieren boek. De meeste boeken die worden geleend (gemiddeld 30 per jaar) worden ook gelezen (gemiddeld 27 per jaar). Voor 33% van de leden is de online Bibliotheek de enige manier om aan e-books te komen (Damen & Blokker, 2017).

Stijging aantal jeugdleden

Hoewel de meeste accounts van volwassenen leden zijn, neemt met name het aandeel jeugdleden toe van 15% in 2015 naar 21% eind 2017. Dat het aantal digitale jeugdleden in absolute zin gering is, komt doordat bij de start in 2014 de collectie primair gericht was op volwassenen. Ook verloopt de uitbreiding van de jeugdcollectie e-books langzamer dan die voor volwassenen doordat het uitgeversaanbod van e-books voor de jeugd kleiner is. Overigens groeit het aantal digitale jeugdlidmaatschappen snel, in 2017 met 37% (KB, 2018). Bibliotheken ondernemen veel activiteiten om het lezen bij de jeugd te stimuleren. Zo zet vrijwel elke bibliotheek zich in voor de Bibliotheek *op school* (dBos). Zodra een samenwerking volgens dBos wordt opgestart, dan worden alle leerlingen van de school als lid ingeschreven bij de bibliotheek. Op die manier maken leerlingen eerder kennis met de uitgebreide collectie van de bibliotheek, waarbij ook nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan de digitale bibliotheek.

Bron: KB, 2018.

Vervangt digitaal fysiek?

De trend van een groeiend aantal digitale leden komt overeen met de conclusie uit het SCP-onderzoek *Lees: Tijd* waaruit blijkt dat de groep papierlezers weliswaar groter is dan de groep schermlezers, maar dat de twee groepen, in vergelijking met voorgaande jaren, steeds dichterbij elkaar komen (Wennekers et al, 2018). Toch zal er voorlopig nog voldoende vraag zijn naar de fysieke collectie. Want hoewel er groei zit in het aantal digitale lidmaatschappen, betreft het relatief gezien een klein deel van de bibliotheekleden: in 2017 had 12% van de volwassen bibliotheekleden een actief digitaal lidmaatschap (KB, 2018).

Bronnen

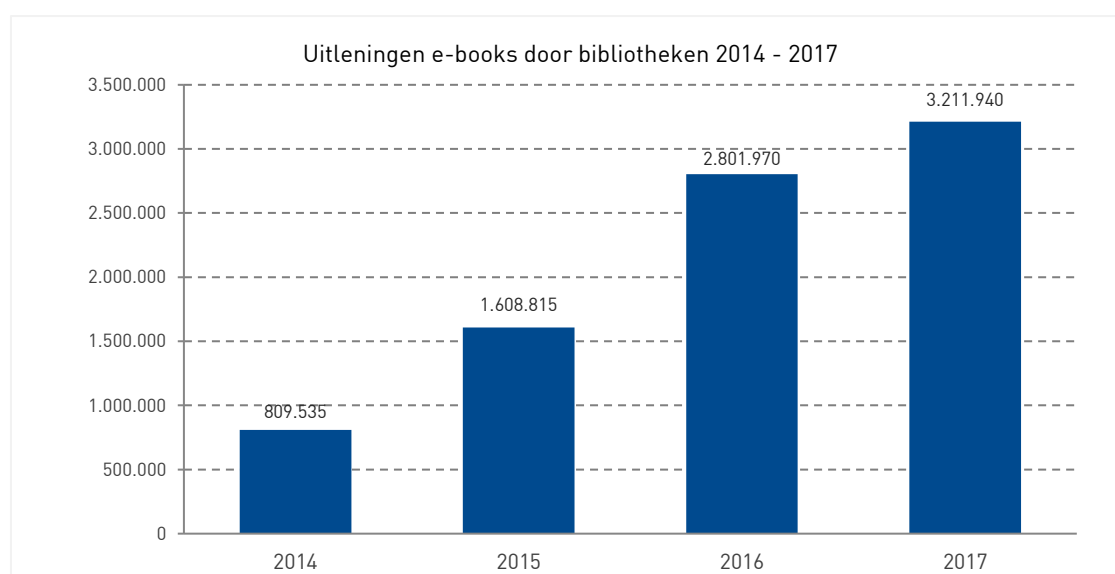
- › CBS, Statline (2018). *Landelijke digitale openbare bibliotheek; gebruik, accounts en licenties*.
- › Damen, D. & Blokker, I. (2017). *De online Bibliotheek: Wensen en behoeften van gebruikers en potentiële gebruikers*. Amsterdam: Motivaction, in opdracht van KB | Nationale bibliotheek.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Datawarehouse*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › Wennekers, A., Huysmans, F., de Haan, J. (2018). *Lees:Tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

› Ontwikkelingen in de uitleen van e-books

Met de komst van het e-bookplatform in januari 2014 ontstond de mogelijkheid om naast het kopen van e-books via commerciële partijen ook e-books te lenen bij de Nederlandse bibliotheken. Sindsdien is het aantal e-bookuitleningen jaarlijks flink gegroeid. In 2017 werden in totaal 3,2 miljoen uitleningen van e-books geregistreerd.

[Aantal uitleningen e-books blijft stijgen](#)

Sinds de start van het e-bookplatform in 2014 laat het aantal uitleningen een stijgende lijn zien, met groeipercentages van 99% (2015) en 74% (2016). Daarna vlakke de groei relatief gezien af, maar het aantal uitleningen blijft stijgen. In 2017 werden 3,2 miljoen e-books uitgeleend (KB, 2018a; CBS, 2018a).

Bron: KB, 2018a; CBS, 2018a.

[Meer cursussen en luisterboeken uitgeleend](#)

Ook in het overige aanbod van de digitale bibliotheek is een stijging te zien. In 2017 werden ruim 2,2 miljoen e-books geleend via de VakantieBieb, 311 duizend uitleningen meer dan een jaar daarvoor. Het gebruik van cursussen en luisterboeken is relatief het meest gestegen. Het aantal cursussen steeg in een jaar van 12 duizend naar 43 duizend en het aantal luisterboeken telde 552 duizend downloads meer ten opzichte van 2016 (KB, 2018a; CBS, 2018a).

+ Wat is de VakantieBieb?

De VakantieBieb is een gratis app met meer dan 60 e-books voor het hele gezin. De VakantieBieb opent op 1 juni met e-books voor jeugd. Met een aanbod van ruim 30 e-books voor 6 t/m 18 jaar, kunnen kinderen en jongeren doorlezen in de vakantie en hun leesvaardigheid op peil houden. Op 1 juli komen in de app de e-books voor volwassenen erbij. De VakantieBieb sluit op 31 augustus.

Uitleningen digitale bibliotheek	2015	2016	2017
E-books	1.608.815	2.801.970	3.211.940
VakantieBieb	2.255.397	1.912.518	2.223.530
Luisterboeken	171.105	337.851	890.541
Cursussen	.	11.774	42.519

Bron: KB, 2018a; CBS, 2018a.

Volwassenen lenen gemiddeld steeds meer e-books

Het merendeel van de 3,2 miljoen e-books in 2017 is uitgeleend door volwassenen (86%). Er worden meer fictie e-books (88%) uitgeleend dan non-fictie (12%), zowel door jeugd als door volwassenen. Dit ligt in lijn met de samenstelling van de collectie e-books, deze bestaat voor 73% uit fictie. In 2017 leenden actieve gebruikers van de digitale bibliotheek gemiddeld 15 e-books. Jeugdleden leenden gemiddeld 6,5 e-books per actief lidmaatschap in 2017, tegenover 16 e-books door volwassenen. Het gemiddeld aantal uitgeleende e-books per actieve gebruiker stijgt nog steeds: van gemiddeld 5 in 2014 tot gemiddeld 15 in 2017. Uit de fysieke bibliotheek werden in 2017 per volwassen lid gemiddeld 23 boeken voor volwassenen uitgeleend. Het aantal fysieke uitleningen daalt al jaren, terwijl de e-books een stijgende lijn laten zien (KB, 2018a; CBS, 2018a; CBS, 2018b). Meer informatie over de fysieke uitleningen is te vinden in het artikel [Ontwikkel aantal uitleningen](#).

Devices voor het lezen van e-books

De e-reader en tablet zijn veruit de meest gebruikte apparaten om e-books op te lezen. Meer dan de helft van de e-books wordt gedownload voor de tablet (60%), en 37% van de uitgeleende e-books wordt gedownload voor de e-reader. Slechts 3% wordt online gelezen (KB, 2018b).

Bronnen

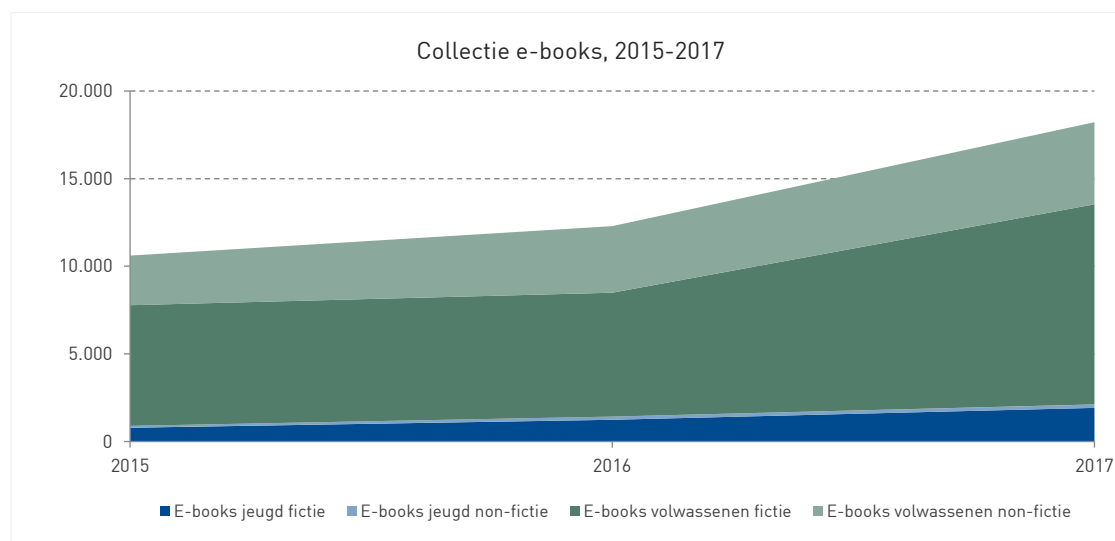
- › CBS, Statline (2018a). *Landelijke digitale openbare bibliotheek; gebruik, accounts en licenties*.
- › CBS, Statline (2018b). *Openbare bibliotheken; leden, collectie, uitleningen vanaf 1900*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018a). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018b) *Datawarehouse*.

› Collectie landelijke digitale openbare bibliotheek

Sinds 2014 bestaat de mogelijkheid om via de openbare bibliotheek, naast fysieke boeken, ook e-books te lenen. De afgelopen jaren kwam hier steeds meer digitale content bij. In 2017 bood de landelijke digitale openbare bibliotheek toegang tot de collectie e-books, luisterboeken en online cursussen via [de online Bibliotheek](#) en [jeugdbibliotheek.nl](#). De digitale collectie bestaat grotendeels uit e-books, met name voor volwassenen. In vergelijking met de fysieke collectie van de openbare bibliotheken bevat de digitale collectie beduidend meer fictie voor volwassenen (KB, 2018a).

[Ruim 18 duizend e-books beschikbaar in 2017](#)

De e-book collectie groeit gestaag: van circa 10 duizend e-books in 2015 tot ruim 18 duizend in 2017. Het merendeel van deze collectie bestaat uit e-books voor volwassenen: circa 16 duizend e-books (KB, 2018a; CBS, 2018a). Dit zijn vooral e-books in de categorie fictie, zowel voor volwassenen (ruim 11 duizend) als voor jeugd (bijna 2 duizend). Deze cijfers staan haaks op de ontwikkeling van de fysieke collectie: deze neemt over de jaren heen af en het aandeel jeugd en volwassenen is daar ongeveer gelijk (KB, 2018a; CBS, 2018b). Lees hierover meer in het artikel [Ontwikkelingen fysieke collectie](#).

Bron: KB, 2018a.

[One copy multiple users](#)

De Nederlandse digitale openbare bibliotheek werkt volgens het systeem van 'one copy multiple users', waarbij een ingekochte digitale titel tegelijkertijd door meerdere bibliotheekleden kan worden gelezen. Deze functionaliteit is cruciaal voor de gebruiksvriendelijkheid en draagt sterk bij aan het succes van de Nederlandse digitale bibliotheek. Veel Europese landen werken met een systeem van 'one copy one user', waarbij een ingekochte digitale titel slechts door één bibliotheeklid tegelijk kan worden gebruikt. Dat geeft een beperkte gebruikswaarde.

Groei collectie verwacht door betere afspraken

In het [convenant e-lending](#) is vastgelegd dat Nederlandstalige e-books van Nederlandse uitgevers zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk binnen een jaar beschikbaar voor zijn bibliotheekleden. Door deze afspraak komen er meer titels, meer actuele titels en meer titels voor de jeugd beschikbaar. In oktober 2018, toen het convenant is gesloten, telde de online Bibliotheek 21.000 e-books, van de in totaal circa 35.000 titels. De verwachting is dat dit aantal groeit naar 27.000 e-books eind 2018 (KB, 2018b).

Daarnaast worden auteurs, vertalers en beeldmakers voortaan per uitlening betaald. De opbrengst wordt 50/50 verdeeld tussen de uitgever en de auteur, vertaler of beeldmaker.

+ Wie zitten er achter het convenant e-lending?

De afspraken uit het [convenant e-lending](#) gelden vanaf 1 januari 2019 en zijn gemaakt tussen zeven partijen uit de boekenbranche: het ministerie van OCW, de Koninklijke Bibliotheek (KB), de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB), de Groep Algemene Uitgevers (GAU), de Auteursbond, de Stichting Lira en de Stichting Pictoright.

Meer luisterboeken en cursussen beschikbaar

Naast e-books worden via de online Bibliotheek ook andere materialen aangeboden. In 2017 waren er via de online Bibliotheek 1.212 luisterboeken en 42 cursussen beschikbaar. Daarnaast zijn er in 2017 66 titels aangeboden via de VakantieBieb (KB, 2018a; CBS, 2018a).

Licenties digitale bibliotheek	2015	2016	2017
E-books	10.611	12.299	18.222
VakantieBieb	66	60	66
Luisterboeken	-	750	1.212
Cursussen	-	32	42

Bron: KB, 2018a.

+ Wat is de VakantieBieb?

De VakantieBieb is een app met een selectie van rond de 60 e-books die in de zomervakantie gratis beschikbaar worden gesteld. De VakantieBieb bevat circa 30 e-books voor volwassenen en circa 30 voor de jeugd. Kinderen en jongeren worden hiermee gestimuleerd door te lezen in de vakantie en hun leesvaardigheid op peil te houden.

Bronnen

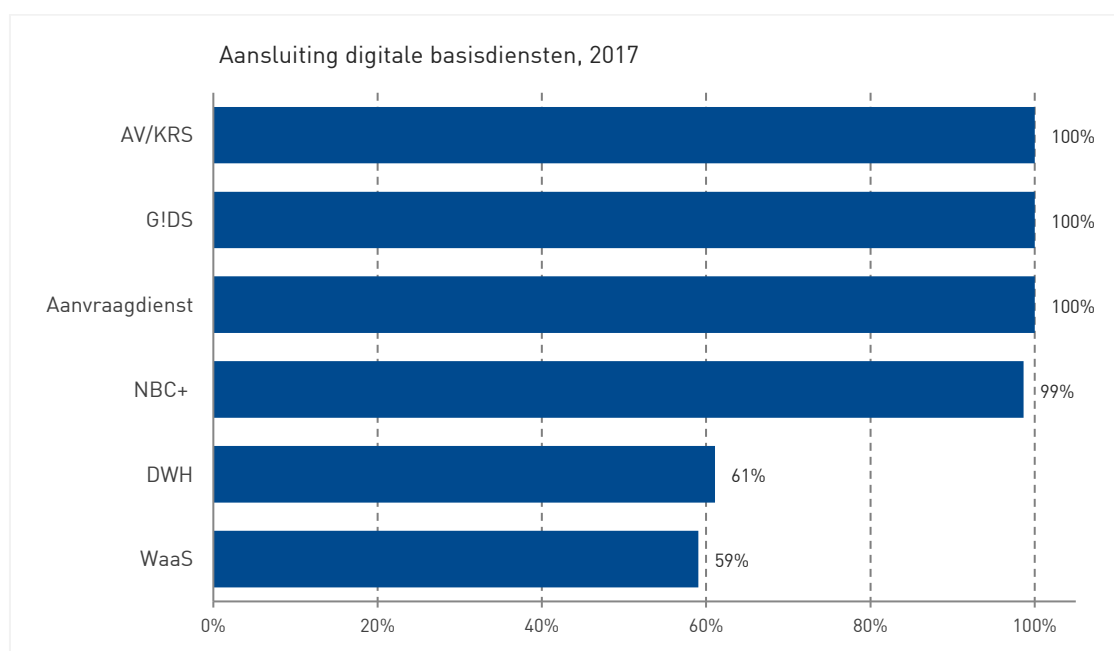
- › CBS, Statline (2018a). *Landelijke digitale openbare bibliotheek; gebruik, accounts en licenties*.
- › CBS, Statline (2018b). *Openbare bibliotheken; leden, collectie, uitleningen vanaf 1900*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018a). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018b). *Nederlandse boeken sneller beschikbaar via online Bibliotheek*. Geraadpleegd op 31-10-2018.

› *Digitale producten en diensten*

De dienstverlening van de digitale bibliotheek bestaat uit meer dan alleen e-books, cursussen en de LuisterBieb. Het digitale producten- en dienstenportfolio omvat bijvoorbeeld ook de nationale bibliotheekcatalogus, de websites van openbare bibliotheekorganisaties, het datawarehouse en Literatuurplein. Met de landelijke bibliotheekwebsite bibliotheek.nl wordt jaarlijks 13% van de Nederlandse bevolking bereikt. In 2017 werd bibliotheek.nl door circa 2,1 miljoen mensen bezocht. De online bibliotheek trok sinds de introductie in juni 2017 ruim 933 duizend bezoekers.

Digitale diensten op landelijk en lokaal niveau

De producten en diensten van de landelijke digitale openbare bibliotheek zijn de verantwoordelijkheid van de Koninklijke Bibliotheek (KB), zo is bepaald in de [Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen](#) (Wsob). De [online Bibliotheek](#) is de omgeving voor de digitale diensten, zoals e-books, cursussen en de LuisterBieb. Daarnaast kunnen de openbare bibliotheken vanuit de landelijke digitale infrastructuur gebruik maken van de digitale basisdiensten, zoals de [nationale bibliotheekcatalogus](#) (NBC+), [website as a service](#) (WaaS), [authenticatievoorziening](#) (IAM/AV) & [klantregistratiesysteem](#) (KRS), de [landelijke aanvraagdienst](#), [databank G!DS](#) en het [datawarehouse](#). Het merendeel van de bibliotheken is op deze diensten aangesloten. Momenteel wordt toegewerkt naar de aansluiting van alle openbare bibliotheken op het datawarehouse (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

+ Hoe verhoudt de online Bibliotheek zich tot bibliotheek.nl?

Sinds 19 juni 2017 kunnen bezoekers bij de [online Bibliotheek](#) terecht voor het uitzoeken van e-books en cursussen en voor informatie over luisterboeken. De website [bibliotheek.nl](#) is vanaf dat moment de centrale portal voor meer informatie over de openbare bibliotheken, lidmaatschappen en de landelijke catalogus.

Bereik bibliotheekwebsites

In 2016 werd in opdracht van de KB grootschalig onderzoek uitgevoerd naar het bereik van de landelijke bibliotheekwebsites. Destijds – voor de introductie van de [online Bibliotheek](#) – werd met [bibliotheek.nl](#) jaarlijks circa 13% van de Nederlandse bevolking bereikt (Nieuwendijk et al, 2016). De website was toen nog de portal voor meer informatie over de bibliotheek, de landelijke catalogus en toegang tot e-books, cursussen en de Luisterbieb. Medio 2017 is dat laatste onderdeel verplaatst van [bibliotheek.nl](#) naar de [online Bibliotheek](#). Dit is terug te zien in de bezoekersaantallen van [bibliotheek.nl](#): in 2017 zijn er minder bezoekers van de website geregistreerd dan in 2016 (2,1 miljoen vs. 2,3 miljoen). De website van de [online Bibliotheek](#) is in 2017 door ruim 933 duizend mensen bezocht. Voor de websites [Literatuurplein](#) en [Leesplein](#) is het aantal bezoekers in 2017 licht gedaald (KB, 2018).

+ Websites: bezoekers en sessies

Voor de bibliotheekwebsites wordt in dit artikel verwezen naar twee soorten webstatistieken:

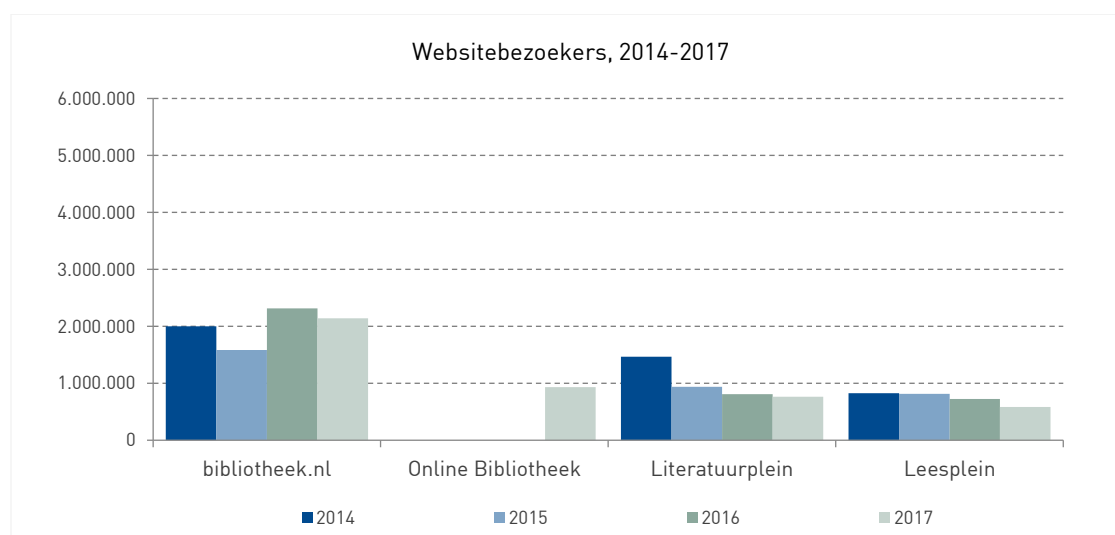
- › Bezoekers: Het aantal gebruikers in een bepaalde periode. Een gebruiker is iemand die in een bepaalde periode minimaal één sessie heeft gestart.
- › Sessies: Het totale aantal sessies in een bepaalde periode. Een sessie is de periode waarin een gebruiker actief is op de site.

+ Wat is Literatuurplein?

Op de website [Literatuurplein](#) is sinds 2003 meer informatie te vinden over literatuur: een uitgebreide titeldatabase, literair nieuws, evenementen, recensies, columns en interviews met auteurs.

+ Leesplein en de jeugdbibliotheek

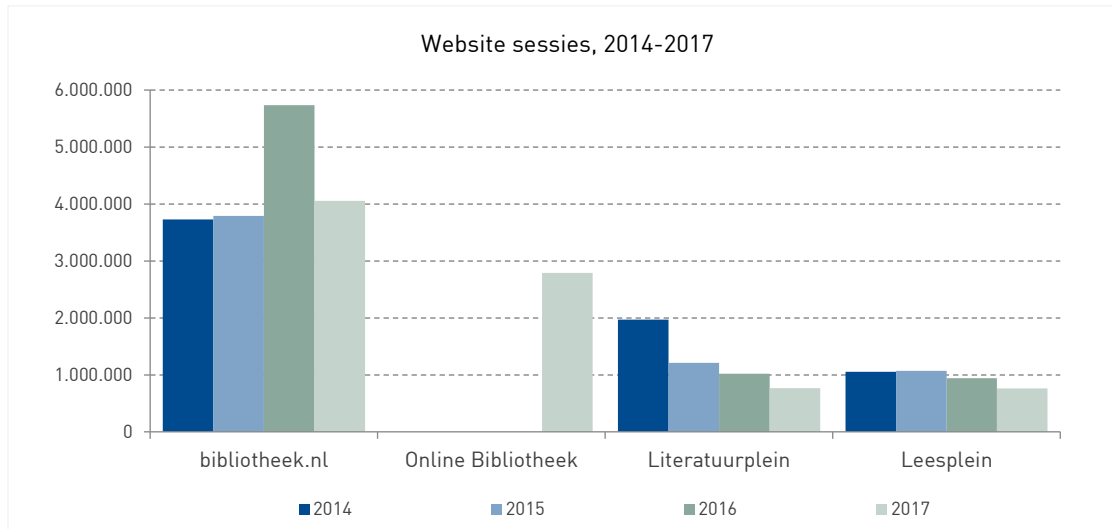
Op Leesplein werd tot 1 oktober 2018 informatie over kinder- en jeugdboeken aangeboden voor kinderen en jongeren van 0 tot 18 jaar, hun ouders en professionals. De informatie die voorheen op Leesplein te vinden was, is sinds juli 2018 terug te vinden op de website [jeugdbibliotheek.nl](#). [De jeugdbibliotheek_biedt boekentips, onderwerpen voor werkstukken en spreekbeurten, omschrijvingen, titels gesorteerd op thema en nog veel meer voor kinderen en jongeren van 0 tot 18 jaar.](#)

Bron: KB, 2018.

Sessies

Ook in het aantal sessies zien we deze tendens terug. Het aantal sessies voor bibliotheek.nl is in 2017 fors terug gelopen ten opzichte van 2016, maar voor de [online Bibliotheek](http://onlinebibliotheek.nl) zijn in de eerste maanden bijna 2,8 miljoen sessies geregistreerd. In vergelijking met de andere websites is het aantal sessies in verhouding tot het aantal bezoekers voor de [online Bibliotheek](http://onlinebibliotheek.nl) vrij hoog. In verhouding tot het aantal bezoekers Het aantal sessies voor [Literatuurplein](http://literatuurplein.nl) en [Leesplein](http://leesplein.nl) is licht gedaald in 2017 (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

Bronnen

- › CBS, Statline (2018). [Landelijke digitale openbare bibliotheek; gebruik, accounts en licenties](#).
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). [Bibliotheekstatistiek 2017](#).
- › Nieuwendijk, B., Mandour, Y., Wevers, L. (2016). *Clickspanel onderzoek KB 2016*. Capelle aan den IJssel: ICSB Marketing en Strategie, in opdracht van KB | Nationale Bibliotheek.

› *Vermindering aantal bibliotheekorganisaties*

Met de start van de Bibliotheekvernieuwing (2001-2008) zijn aan het begin van deze eeuw de basisbibliotheken ontstaan. Op provinciaal niveau werd via fusies toegewerkt naar schaalvergroting. Dit proces heeft uiteindelijk geleid tot een vermindering van het aantal bibliotheekorganisaties, van 542 openbare bibliotheekorganisaties in 2000 tot 194 organisaties in 2008. Ook na 2008 heeft deze daling doorgezet en nam het aantal basisbibliotheken af tot 149 in 2017 (KB, 2018; CBS, 2018).

[De Bibliotheekvernieuwing](#)

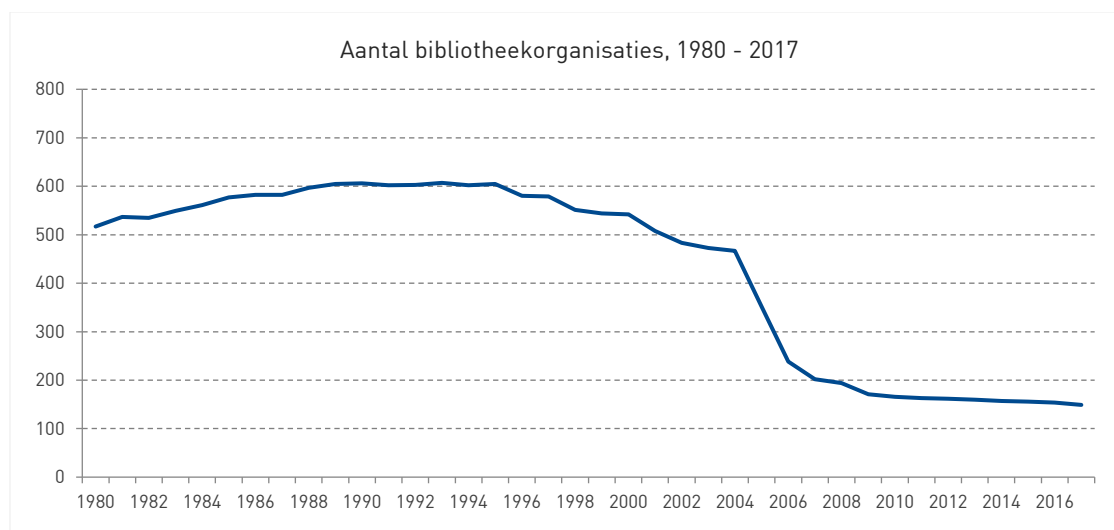
In 1998 pleitte de Raad voor Cultuur voor een vergaande opschaling van het bibliotheekwerk, met bibliotheekorganisaties die in meerdere gemeenten gingen opereren. De discussie over dit advies resulteerde in de instelling van de stuurgroep Herstructurering Openbaar Bibliotheekwerk (de 'commissie-Meijer'). Haar rapport Open poort tot kennis (2000) leidde het proces van Bibliotheekvernieuwing (2001-2008) in. De bibliotheken werden gedwongen "de dienstverlening en de bestuurlijke organisatie aan de stormachtige maatschappelijke ontwikkelingen aan te passen" (Ministerie van OCW, 2000). Aan de hand van zogenoemde 'marsrouteplannen' werd op provinciaal niveau via fusies toegewerkt naar schaalvergroting. Op die manier konden bibliotheken profiteren van schaal- en efficiencyvoordelen (Huysmans & Oomes, 2018).

[Het ontstaan van de basisbibliotheek](#)

Als gevolg van dit vernieuwingsproces zijn de basisbibliotheken ontstaan. In die periode van de bibliotheekvernieuwing was het beleid om grotere organisatorische eenheden te smeden. Zo fuseerden gemeentebibliotheken tot 'basisbibliotheken' die in meerdere gemeenten bibliotheekdiensten verleenden. Een basisbibliotheek werd gedefinieerd als: "een zelfstandige organisatie met één of meer vestigingen die in één of meer gemeenten een bibliotheekvoorziening aanbiedt. De basisbibliotheek is ten minste verantwoordelijk voor de uitvoering van een aantal kernfuncties. Daarnaast zal zij voor haar opdrachtgevers (gemeenten(n), provincie, derden) nog andere betekenisvolle taken uitvoeren op basis van aanvullende afspraken. De basisbibliotheek wordt voor het belangrijkste deel gefinancierd door de gemeente(n) waarmee de opdrachtrelatie wordt onderhouden" (Procesbureau Bibliotheekvernieuwing, 2002).

[Daling aantal bibliotheekorganisaties](#)

In de jaren '90 van de vorige eeuw piekte het aantal zelfstandige bibliotheekorganisaties boven de 600; ongeveer evenveel als er gemeenten waren. In 2000 telde Nederland 542 openbare bibliotheekorganisaties. Na het inzetten van de Bibliotheekvernieuwing resteerden er in 2008 nog 194, een aantal dat verder (maar in lager tempo) daalde tot 149 in 2017. Het aantal vestigingen dat deze organisaties runden, komt aan bod in het artikel over vestigingen: [Dalend aantal bibliotheeklocaties](#). Daaruit blijkt dat het aantal fysiek te bezoeken bibliotheeklocaties - net als het aantal bibliotheekorganisaties - in de afgelopen jaren is afgenomen (KB, 2018; CBS, 2018).

Bron: KB, 2018; CBS, 2018.

Provinciale ondersteuning

Provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) ondersteunen openbare bibliotheken bij hun werkzaamheden. Samen vormen de POI's een landelijk dekkend netwerk en zijn ze verenigd in de [Stichting Samenwerkende POI's Nederland](#) (SPN). SPN organiseert de samenwerking tussen de POI's en andere organisaties. Ook behartigt SPN de belangen van de POI's in het bestuurlijk overleg met provincies en het Rijk. De gesubsidieerde taken die POI's uitvoeren, komen voort uit bestuurlijke afspraken (met VNG, IPO, OCW) en uit provinciaal beleid. Vanuit de [Wet stelsel openbare bibliotheek voorzieningen](#) (Wsob) zijn de POI's verantwoordelijk voor interbibliothecair leenverkeer (IBL) en de ontwikkeling van innovaties ten behoeve van lokale bibliotheken. Daarnaast verlenen POI's ook niet-gesubsidieerde diensten, waarvoor de openbare bibliotheken een vergoeding betalen. POI's zijn actief op het gebied van digitale dienstverlening en infrastructuur, collectiebeleid, IBL, bedrijfsvoering, innovatie en leesbevordering. Niet elke POI voert precies dezelfde taken uit.

Totaal van 9 POI's

In 2017 waren er 9 POI's werkzaam in de branche. Drie van deze instellingen voeren taken in 2 provincies uit: ProBiblio (Noord- en Zuid-Holland), Rijnbrink Groep (Overijssel en Gelderland) en Cubiss (Noord-Brabant en Limburg). ProBiblio bedient beide provincies vanuit 1 centrale vestiging (Hoofddorp). Rijnbrink (Nijverdal en Arnhem) en Cubiss (Tilburg en Sittard) beschikken in elke provincie over een vestiging. De overige 6 POI's zijn Biblionet Groningen (stad Groningen), Bibliotheekservice Fryslân (Leeuwarden), Biblionet Drenthe (Assen), BiSC (Bunnik), ZB Planbureau en Bibliotheek van Zeeland (Middelburg) en Servicecentrum Flevolandse Bibliotheken (Lelystad). De laatste POI heeft in de loop van 2017 taken overgedragen aan bibliotheken, vanaf 1 januari 2018 worden door het SFB geen werkzaamheden meer uitgevoerd.

Landelijke ondersteuning

Op landelijk niveau krijgen de lokale bibliotheken en de POI's ondersteuning van de [Vereniging van Openbare Bibliotheken](#) (VOB) en de Koninklijke Bibliotheek. Deze rolverdeling heeft in de afgelopen jaren veel veranderingen doorgemaakt. Tot 1 januari 2010 was de VOB naast branchevereniging voor bibliotheken, ook sectorinstituut. De activiteiten van de oude VOB zijn in 2010 ontvlochten in branche- en besteltaken. Sinds dat moment treedt de nieuwe VOB op als branchevereniging van de openbare bibliotheken. De besteltaken zijn in 2010 terechtgekomen bij het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken

(SIOB). De digitale activiteiten van de VOB werden sinds 2010 uitgevoerd door de stichting Bibliotheek.nl (VNG et al, 2010).

[Regierol KB sinds 2015](#)

Met ingang van 2015 kreeg de KB een regierol binnen het netwerk van openbare bibliotheekvoorzieningen. Daarbij hoort ook de verantwoordelijkheid voor de landelijke digitale bibliotheek en Aangepast Lezen. Toen ging de [Wet stelsel openbare bibliotheek voorzieningen](#) (Wsob) in. De taken en activiteiten van SIOB, de Stichting Bibliotheek.nl (BNL) en de Digitale Bibliotheek Nederlandse Letteren (DBNL) zijn daarmee in de KB ondergebracht. Vanuit deze regierol werkt de KB nauw samen met andere organisaties, op landelijk, provinciaal en lokaal niveau. Zo stelt de KB in overeenstemming met lokale bibliotheken en POI's elke vier jaar een gezamenlijk collectieplan vast. Daarnaast hebben de KB en SPN de regie gevoerd bij het opstellen van de gezamenlijke [Innovatieagenda](#) en [Actieagenda](#). Die zijn in 2016 vastgesteld in overleg met een klankbordgroep waarin ook de VOB, VNG, IPO en het ministerie van OCW waren vertegenwoordigd.

[Bronnen](#)

- › CBS, Statline (2018). *Openbare bibliotheken; leden, collectie, uitleningen vanaf 1900*.
- › Huysmans, F. & Oomes, M. (2018). The People's Palaces: Public Libraries in the Information Society. Verschenen in: Meerkerk, van E. & Hoogen, van den Q.L. (2018). *Cultural Policy in the Polder. 25 Years Dutch Cultural Policy Act*. Amsterdam: Amsterdam University Press & Boekmanstichting.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › KWINK Groep (2016). *Gezamenlijke innovatieagenda netwerk openbare bibliotheekvoorzieningen - Leidraad voor gezamenlijke innovatie in de periode 2016-2018*. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek.
- › KWINK Groep (2017). *Landelijke Actieagenda voor innovatie 2017-2018*. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek.
- › Ministerie van OCW (2000). *Open poort tot kennis - Advies Stuurgroep herstructurering openbaar bibliotheeknetwerk*.
- › Procesbureau Bibliotheekvernieuwing (2002). *De basisbibliotheek samengevat*.
- › Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Interprovinciaal overleg (IPO) en Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2010). *Bibliotheekcharter 2010-2012*.

› *Aantal bibliotheeklocaties*

Het aantal bibliotheeklocaties is in 2017 voor het eerst sinds jaren gestegen. In dit artikel worden de trends, ontwikkelingen en redenen voor de toename van het aantal locaties besproken. De openbare bibliotheken hebben met hun vestigingen, servicepunten, zelfbedieningsbibliotheken en bibliobushaltes een brede spreiding over het land. De stijging van het aantal locaties kenmerkt zich de laatste jaren echter middels een trend van verschraling. Ondanks de groei worden plekken waar burgers gebruik kunnen maken van de brede dienstverlening vanuit de kernfuncties die de wet voorschrijft schaarser.

Vermindering bibliotheekorganisaties

Het aantal bibliotheekorganisaties is in 2017 afgenomen tot 149 organisaties, 6 minder dan 2016, toen Nederland 154 openbare bibliotheekinstellingen telde. Tijdens de Bibliotheekvernieuwingsoperatie tussen 2001 en 2008 was het beleid om grotere organisatorische eenheden samen te stellen. Gemeentebibliotheken fuseerden tot 'basisbibliotheken' die in meerdere gemeenten bibliotheekdiensten verleenden. In de jaren '90 van de vorige eeuw piekte het aantal zelfstandige bibliotheekorganisaties boven de 600, ongeveer evenveel als er gemeenten waren. In 2000 telde Nederland 542 openbare bibliotheekorganisaties en in de periode van Bibliotheekvernieuwing liep dit af tot 194 in 2008. Dat aantal nam hierna – in een lager tempo – verder af tot 149 in 2017. Dat houdt ook in dat het werkgebied van bibliotheken is vergroot. Zo kennen inmiddels meer dan 20 bibliotheekinstellingen een werkgebied van 5 of meer gemeenten (KB, 2018a). Meer informatie over het aantal bibliotheekorganisaties lees je in het artikel [Vermindering aantal bibliotheekorganisaties](#).

Toename fysieke locaties, minder plekken met brede dienstverlening

Ondanks de teruggang in het aantal bibliotheekorganisaties is het aantal bibliotheeklocaties in 2017 gestegen. Over de teruggang is de afgelopen jaren een publieke en politieke discussie gevoerd. Angstige voorspellingen dat een derde van de vestigingen zou worden gesloten, bleken niet uit te komen. Het aantal locaties stabiliseerde in 2016 en heeft zich omgezet naar een groei tot 1.383 locaties in 2017. Deze groei kenmerkt zich de laatste jaren wel middels een trend van verschraling. Er zijn steeds meer afhaalpunten, loketten waar gereserveerde boeken en andere materialen zijn af te halen en terug te brengen, en zelfbedieningsbibliotheken. De laatste jaren worden de plekken waar burgers terecht kunnen bij gekwalificeerd personeel en waar ze gebruik kunnen maken van brede dienstverlening vanuit de kernfuncties die de wet voorschrijft schaarser, met aanbod zoals culturele activiteiten en cursussen (KB, 2018a).

Aantal servicepunten / locaties	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Vestigingen en hoofdvestigingen	843	810	802	770	767	776
Servicepunten	220	225	209	232	194	175
Bibliotheekbushaltes	499	262	212	141	187	203
Afhaalpunten	0	14	31	56	63	114
Miniservicepunten	106	87	59	56	56	54
Zelfbedieningsbibliotheken zonder bemanning	6	4	4	11	19	61
Totaal	1.674	1.402	1.317	1.266	1.286	1.383

Bron: KB 2018a.

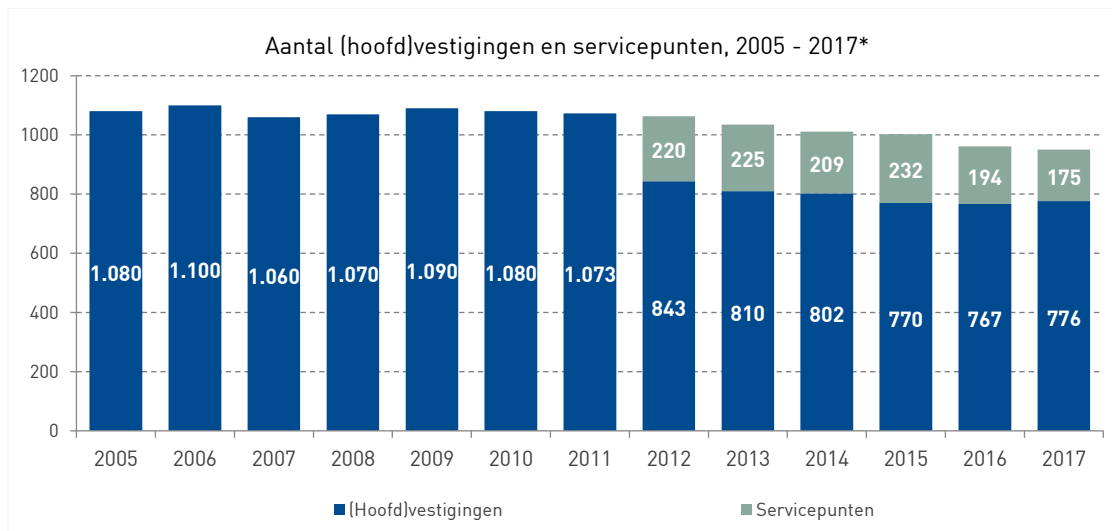
Voor een deel hangt de groei ook samen met de introductie van de Bibliotheek *op school* in het basisonderwijs en het vmbo. Het aantal locaties van de Bibliotheek *op school* is sinds 2012 sterk toegenomen. In het schooljaar 2016-2017 waren er 2.813 Bibliotheken *op school* in het primair onderwijs (KB, 2018b).

Aantal locaties de Bibliotheek <i>op school</i>	2016-2017
Nederland	2.813
Drenthe	181
Flevoland	63
Friesland	170
Gelderland	349
Groningen	102
Limburg	203
Noord Brabant	553
Noord Holland	227
Overijssel	282
Utrecht	113
Zeeland	109
Zuid Holland	461

Bron: KB, 2018b.

Stabilisatie (hoofd)vestigingen

Het aantal (hoofd)vestigingen daalde tussen 2012 en 2017 met 8%. Vanaf 2015 is die daling echter gestabiliseerd, in 2017 waren er in totaal 776 (hoofd)vestigingen, 7 meer dan in 2016. In tegenstelling tot het aantal vestigingen daalt het aantal bibliotheekservicepunten. Dit zijn bibliotheeklocaties met een beperkte collectie, waar minimaal 4 en maximaal 15 uur per week professioneel personeel aanwezig is. Deze servicepunten zijn vaak onderdeel van een multifunctionele accommodatie (Lees hierover meer in het artikel [Bibliotheken en multifunctionele accommodaties](#)) (KB, 2018a).

Bron: KB, 2018a.

* Het onderscheid tussen (hoofd)vestigingen en servicepunten kan vanaf 2012 gemaakt worden, eerdere aantallen kunnen niet gesplitst worden.

Gemiddelde afstand tot de bibliotheek stabiliseert

De afname van het aantal fysiek te bezoeken bibliotheeklocaties heeft als gevolg dat de gemiddelde afstand tot de bibliotheek voor Nederlanders is toegenomen tot 1,9 kilometer in 2015. Daarbij gaat het om de gemiddelde afstand van alle inwoners tot de dichtstbijzijnde bibliotheek, een (hoofd-) vestiging of servicepunt, berekend over de weg. Hoewel de afstand in sommige provincies in 2017 is toegenomen, is de gemiddelde afstand tot de bibliotheek in Nederland gelijk gebleven (1,9 kilometer). Sinds 2012 zijn inwoners van bijna alle provincies wat langer onderweg naar de dichtstbijzijnde bibliotheeklocatie. Uit de uitsplitsing naar provincies is op te maken dat in 4 van de 12 provincies de afstand gering is toegenomen en in 3 provincies licht is afgenomen tussen 2016 en 2017 (CBS, 2018). In de [Rijksbegroting 2019](#) is opgenomen dat het kabinet in de jaren 2019-2021 jaarlijks 1 miljoen euro heeft gereserveerd voor de bereikbaarheid van de openbare bibliotheek in de regio, om te zorgen voor een instandhouding van de voorzieningen.

Gemiddelde afstand over de weg tot dichtstbijzijnde bibliotheekvestiging of servicepunt (in km)	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nederland	1,7	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9
Groningen	1,7	1,7	1,9	1,9	1,9	1,9
Friesland	2,1	2,7	2,9	2,9	2,9	3,0
Drenthe	2,3	2,3	2,6	2,6	2,7	2,7
Overijssel	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7	1,8
Flevoland	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,6
Gelderland	2	2,1	2	1,9	2	1,9
Utrecht	1,4	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6
Noord-Holland	1,5	1,5	1,7	1,7	1,7	1,6
Zuid-Holland	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
Zeeland	2,8	2,9	2,9	2,9	3,5	3,3
Noord-Brabant	1,7	1,7	1,8	1,9	2	2,0
Limburg	1,6	1,8	1,9	1,9	1,9	2,0

Bron: CBS, 2018.

In de gemeenten Ferwerderadiel (Friesland), Lopik (Utrecht), Buren, Rozendaal (Gelderland), Mook, Middelaar (Limburg) Alphen-Chaam en Haaren (Noord Brabant) is al enige jaren geen openbare bibliotheek voorziening aanwezig. Daarnaast zijn er in gemeenten Waterland, Uitgeest (Noord Holland), Korendijk, Zoeterwoude (Zuid Holland) en Buren (Gelderland) bibliotheken die geen deel uit maken van het netwerk van openbare bibliotheekvoorzieningen.

Bibliotheek culturele voorziening met kortste reisafstand

Voor andere culturele voorzieningen heeft de gemiddelde afstand zich de afgelopen jaren wisselend ontwikkeld. Zo is de afstand tot de bioscoop (6,3 kilometer) en podiumkunsten (4,9 kilometer) bijvoorbeeld afgenomen, maar is de afstand tot musea toegenomen (3,7 kilometer). Ondanks deze verschillen is de bibliotheek nog altijd de culturele voorziening met de kortste reisafstand. Met een gemiddelde reisafstand van 1,9 kilometer is de bibliotheek meer vergelijkbaar met een café (1,2 kilometer), middelbare school (2,5 kilometer) of warenhuis (2,6 kilometer) dan met andere culturele voorzieningen (CBS, 2018).

Bronnen

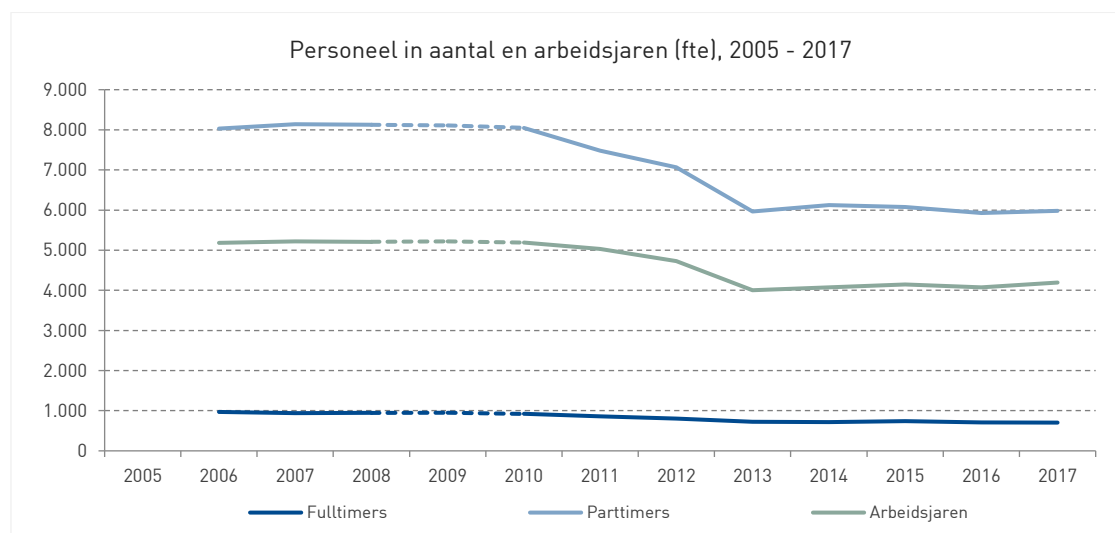
- › CBS, Statline (2018). *Nabijheid voorzieningen; afstand locatie, regionale cijfers*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018a). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018b). *Dienstverlening openbare bibliotheken aan het primair onderwijs 2016-2017*.

› Stabilisatie vast personeel, meer vrijwilligers

Het aantal personeelsleden van bibliotheken in vaste dienst is de afgelopen jaren sterk afgenomen, maar lijkt in 2017 gestabiliseerd te zijn. Het merendeel van het bibliotheekpersoneel werkt parttime. Een groot deel van de afname van de laatste jaren is via natuurlijk verloop gegaan, bijvoorbeeld via pensionering. Ondanks deze uitstroom ligt de gemiddelde leeftijd van het bibliotheekpersoneel nog steeds vrij hoog. Zowel het aantal parttimers als fulltimers is relatief gelijk gebleven aan 2016. Waar de omvang van het personeelsbestand in vaste dienst is gestabiliseerd, neemt het vrijwilligersbestand nog steeds toe. Het aantal vrijwilligers dat door bibliotheken werd ingezet is met 19% gestegen, van circa 13 duizend in 2016 tot 16 duizend in 2017 (KB, 2018; CBS, 2018).

Stabilisatie personeelsomvang

De economische recessie die zich vanaf 2010 deed gelden in de overheidsinkomsten, heeft tot gevolg gehad dat de subsidiebatan van bibliotheken zijn gekrompen. Deze teruggang heeft vooral gevolgen gehad voor het personeelsbestand. Dat is, uitgedrukt in personen, tussen 2010 en 2013 zo'n 25% kleiner geworden. In arbeidsjaren (fte's) ging het om een teruggang van 23%. Sinds 2013 fluctueert de omvang van de personeelsbestand nog enigszins, maar is zowel het aantal personen als het aantal fte's relatief stabiel. In 2017 waren er in totaal bijna 7 duizend mensen werkzaam in loondienst bij de openbare bibliotheken, waarvan het merendeel vrouw (84%). Zowel het aantal parttimers als fulltimers is relatief gelijk gebleven aan 2016. Gemiddeld heeft circa 11% van het bibliotheekpersoneel een fulltime dienstverband (KB, 2018; CBS, 2018).

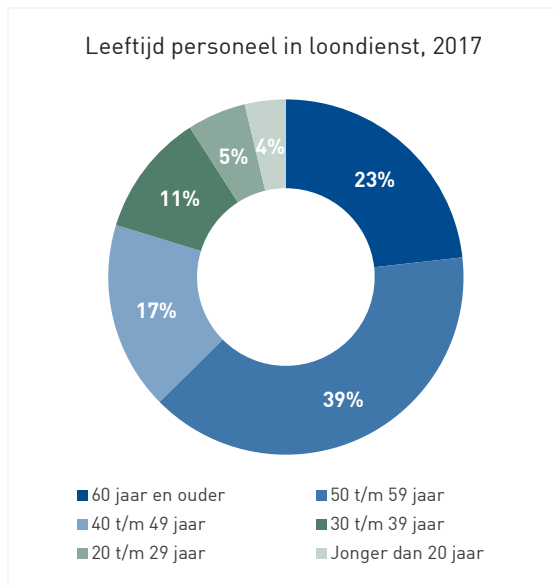

Bron: KB, 2018; CBS, 2018.

Vergrijzing personeelsbestand

Om de bezuinigingen het hoofd te bieden is er door de bibliotheekorganisaties flink gekort op het personeel. Door de hele branche, over alle functies heen, is er bezuinigd. Vanwege de relatief hoge leeftijd van het personeel was een groot deel van de uitstroom via natuurlijk verloop te realiseren (Gaisbauer & Wilschut, 2015). Desondanks ligt de gemiddelde leeftijd van het personeel nog steeds vrij hoog. Uit cijfers van het CBS blijkt zelfs dat de groep bibliothecarissen en conservatoren de meest vergrijsde beroepsgroep van Nederland is (CBS, 2017). In 2017 was bijna twee derde van het bibliotheekpersoneel in loondienst 50 jaar of ouder (63%). Vooral in bibliotheken met een klein

werkgebied (minder dan 50.000 inwoners) is een groot deel van het personeel 50 jaar of ouder (79%) (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

Sterke toename vrijwilligers

Dat veel vestigingen open konden blijven ondanks de krimp in het personeelsbestand, is mede gerealiseerd door de inzet van vrijwilligers. Bijna alle bibliotheken maakten in 2017 gebruik van vrijwilligers. Sinds 2010 is het aantal vrijwilligers flink gestegen, tot ruim 16.000 in 2017. Het aantal uren dat zij de helpende hand bieden is relatief gedaald (KB, 2018; CBS, 2018). In welke mate vrijwilligers taken uitvoeren die eerder door betaald personeel werden uitgevoerd, is onderwerp van discussie in de sector. Lees ook het artikel [Vrijwilligers in de bibliotheek](#) voor meer informatie over dit onderwerp.

Dienstverlening buiten takenpakket personeelsleden

In 2014 en 2017 is onderzoek gedaan naar de inzet van vrijwilligers op initiatief van de Stichting Bibliotheekwerk. Ruim een kwart van de bibliotheken die met vrijwilligers werken laat vrijwilligers taken uitvoeren die eerder in handen waren van een betaald personeelslid. Toch is nog steeds een substantieel deel van de vrijwilligersuren gewijd aan dienstverlening die buiten het normale takenpakket van het personeel ligt. Het gaat dan onder andere om ondersteuning in het logistieke proces, bijvoorbeeld het bezorgen van materialen aan huis en vervoer tussen vestigingen. Ook zetten vrijwilligers zich in als gastvrouw of gastheer bij activiteiten in de bibliotheek. En ze zijn betrokken bij het persoonlijk begeleiden van laaggeletterden en nieuwkomers bij projecten rond taal- en leesvaardigheid en digitale vaardigheden (Van den Berg, 2014, Von der Fuhr et al, 2018).

Bronnen

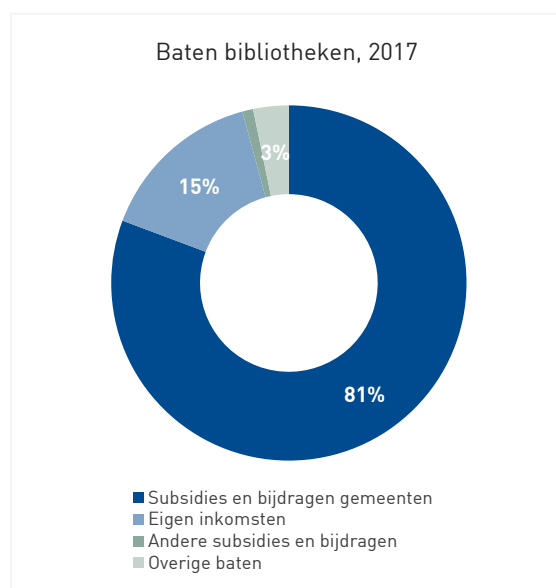
- › Berg, van den D. (2014). *Vrijwilligers in de bibliotheek. Een inventarisatie van de inzet van vrijwilligers in de bibliotheekbranche*. Den Haag: CAOP, in opdracht van Stichting Bibliotheekwerk.
- › CBS, Statline (2017) *Werkzame beroepsbevolking, beroep*.
- › CBS, Statline (2018). *Openbare bibliotheken*.
- › Fuhr, von der S., Jans, L., Weert, van L. (2018). *Vrijwilligers in de bibliotheek 2017*. Den Haag: Cubiss, in opdracht van Stichting Bibliotheekwerk.
- › Gaisbauer, I. & Wilschut, J. (2015) *Minder personeel en andere taken – Arbeidsmarktanalyse Openbare Bibliotheken 2015*. Den Haag: CAOP, in opdracht van Stichting Bibliotheekwerk.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.

› *Baten en lasten bibliotheken*

Bibliotheken zijn voor het grootste deel van hun inkomsten afhankelijk van subsidies. Hoewel het subsidieniveau tussen 2010 en 2017 met 10% is gedaald, bestaat 78% van de inkomsten nog uit gemeentelijke subsidies en bijdragen. De uitgaven en inkomsten blijven in balans, er is niet of nauwelijks sprake van het vormen of aanspreken van reserves. De bezuinigingen op de gemeentelijke subsidies hebben sinds 2010 onder andere bijgedragen aan een terugloop van personeel, krimp van de collectie en een daling van het aantal vestigingen. Dit is vooral zichtbaar in de personeelskosten, de grootste kostenpost voor bibliotheken. Tussen 2010 en 2017 zijn de personeelskosten met 10% gedaald, van 254 miljoen euro naar 230 miljoen (KB, 2018; CBS, 2018).

Subsidies grootste inkomstenbron bibliotheken

De belangrijkste inkomstenbron van bibliotheken zijn subsidies. In 2017 bestond 81% van de inkomsten van bibliotheken uit gemeentelijke subsidies en bijdragen. De 149 openbare bibliotheekorganisaties ontvingen in 2017 voor 415 miljoen euro aan subsidies. Daarvan kwam het overgrote deel, 410 miljoen, van gemeenten. Provinciale subsidies telden op tot 2,4 miljoen, en 2,6 miljoen kwam uit overige bronnen (KB, 2018; CBS, 2018).

Bron: KB, 2018.

+ Voorzichtige verschuiving in de oorsprong van subsidiebudgetten

Het grootste deel van de subsidies voor bibliotheken komt nog steeds uit de cultuurbegroting van de gemeente. Toch is de laatste jaren een voorzichtige verschuiving te zien. Het bereik en de activiteiten van de bibliotheek gaan tegenwoordig verder dan het culturele domein. Bibliotheken verbreden hun dienstverlening naar het sociale domein en gaan ook samenwerkingsverbanden aan met partners als maatschappelijke dienstverleners, zorginstellingen, organisaties gericht op persoonlijke ontwikkeling en financiële en juridische dienstverleners (KB, 2018). Deze verbreding heeft ook effect op de financiering van projecten en programma's. Steeds vaker is er sprake van aanvullende financiering uit andere beleidsportefeuilles. Zo is er, zowel op nationaal als lokaal niveau, aanvullende financiële ondersteuning voor de aanpak van laaggeletterdheid en de dienstverlening rondom basisvaardigheden. Dit maakt pilots mogelijk en stimuleert de ontwikkeling van nieuwe programma's (bijvoorbeeld de [landelijke inkoopregeling Digisterker](#) en het [convenant met de Belastingdienst](#)).

Subsidies afgenomen

Tussen 2005 en 2010 groeiden de subsidieinkomsten van openbare bibliotheken aanzienlijk. Vanaf 2010 liep de omvang van het Gemeentefonds terug door de economische recessie. Dat leidde eerst tot een stabilisatie en daarna een gevoelige teruggang van de inkomsten. Tussen 2010 en 2017 is het subsidieniveau met 10% gedaald. Dat gebeurde vooral tussen 2010 en 2014 (KB, 2018; CBS, 2018). In 2010 had 30% van de bibliotheken te maken met vastgestelde bezuinigingen (Kasperkovitz, 2010). Een jaar later was dit al bijna verdubbeld naar 59% (Kasperkovitz, 2011). Over de periode 2012-2014 kreeg maar liefst driekwart van de bibliotheken te maken met bezuinigingen (Hartveld et al., 2015).

Relatief kleine dalingen na 2014

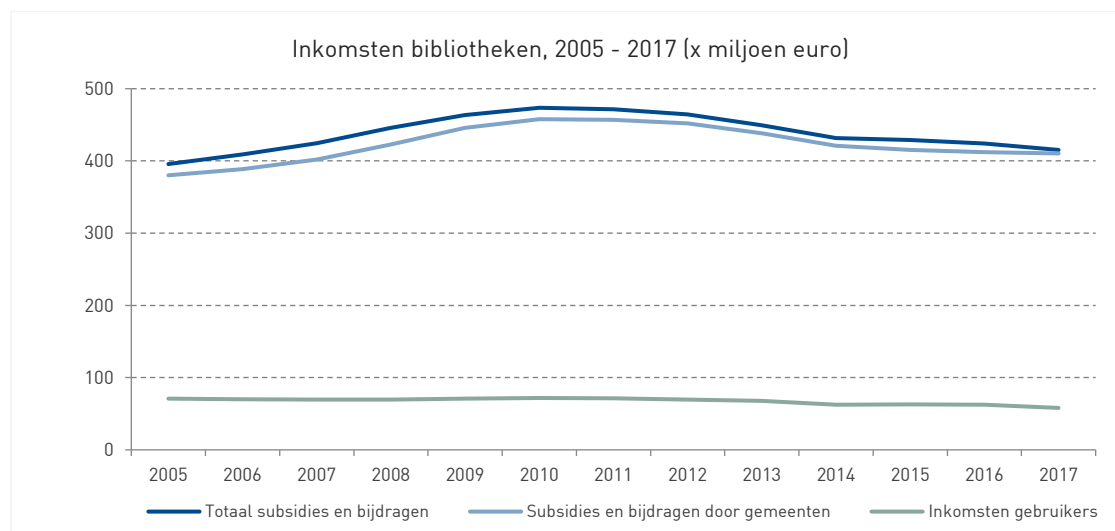
Ook na 2014 is een daling in de subsidies zichtbaar, al is deze minder groot dan in de voorgaande jaren. Van 2016 op 2017 is de gemeentelijke subsidie met minder dan 1% gedaald. In de jaren daarvoor daalde de gemeentelijke subsidie met 1% ten opzichte van het voorgaande jaar (KB, 2018; CBS, 2018). Ook deze relatief kleine dalingen kunnen direct merkbare gevolgen hebben voor de bibliotheken. Gemeentelijke subsidies blijven immers veruit de belangrijkste inkomstenbron.

Impact van bezuinigingen

De bezuinigingen op de gemeentelijke subsidies hebben in de afgelopen jaren de volgende beleidswijzigingen geleid:

- › meer samenwerking met sociale partners;
- › cultureel ondernemerschap en andere mogelijkheden om meer eigen inkomsten te genereren;
- › de terugloop van het personeel (zie artikel [Minder vast personeel, meer vrijwilligers](#));
- › selectie (en dus reduceren) van de collectie (zie artikel [Ontwikkeling fysieke collectie](#));
- › daling van het aantal vestigingen, al is dit minder dan verwacht (zie artikel [Dalend aantal bibliotheeklocaties](#)) (Hartveld et al., 2015).

De eigen inkomsten van bibliotheken zijn ten opzichte van 2016 met 8% gedaald, van 62,2 miljoen in 2016 naar 58 miljoen in 2017 (KB, 2018). Dit ondanks de verkenning van nieuwe mogelijkheden om meer inkomsten te genereren. Met oog op het nog steeds dalende aantal volwassen leden is het de vraag hoe deze ontwikkeling zich in de toekomst voortzet.

Bron: KB, 2018; CBS, 2018.

Subsidies provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's)

De provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) ontvangen subsidies van de provincies voor het uitvoeren van de provinciale ondersteuningstaken die wettelijk zijn vastgelegd (Wsob artikel 16). Dit gaat om de distributie van fysieke werken via het interbibliothecaire leenverkeer en de ontwikkeling van innovaties voor de lokale bibliotheken. De totale subsidies op het provinciale niveau bedroegen in 2017 circa 28,8 miljoen euro (KB, 2018). Deze POI's voeren naast de wettelijke ondersteuningstaken ook betaalde opdrachten uit voor de openbare bibliotheekorganisaties. Hieronder vallen onder meer ledenadministratie en uitleenregistratie, personeelsadministratie, beleidsadviesing en IT-diensten. Hoeveel deze inkomstenstroom ('omzet') bedraagt, is niet voor alle POI's bekend.

Provinciale bijdragen in het kader van wettelijke taken (x € 1.000)	2017
Drenthe	1.602
Flevoland	1.006
Friesland	3.062
Gelderland	4.991
Groningen	1.083
Limburg	1.315
Noord-Brabant	2.601
Noord-Holland	2.389
Overijssel	2.512
Utrecht	2.080
Zeeland	1.246
Zuid-Holland	4.965
Totaal	28.853

Bron: KB, 2018.

Inkomsten gebruikers gedaald

In de periode 2005 tot 2011 schommelde het totaal aantal bibliotheekleden rond de 4 miljoen. Daarna zette een afname in, tot 3,7 miljoen leden in 2017 (zie artikel [Ontwikkeling van de ledenaantallen](#)). Daarmee nemen ook de inkomsten uit lidmaatschap af. In 2017 ontvingen de bibliotheken samen een kleine 58 miljoen euro uit lidmaatschapsbijdragen. In 2011 was dat nog 71 miljoen. Samen met inkomsten uit andere bronnen (mobiele diensten, verhuur en andere zaken) waren de totale inkomsten in 2017 508 miljoen euro. Ruim 11% van dat bedrag komt uit inkomsten van gebruikers, zoals abonnementsgelden, contributies, leengeld en boetes van ingeschreven gebruikers. De gebruikersinkomsten zijn met 8% gedaald ten opzichte van 2016 (KB, 2018; CBS, 2018).

Personeel grootste kostenpost

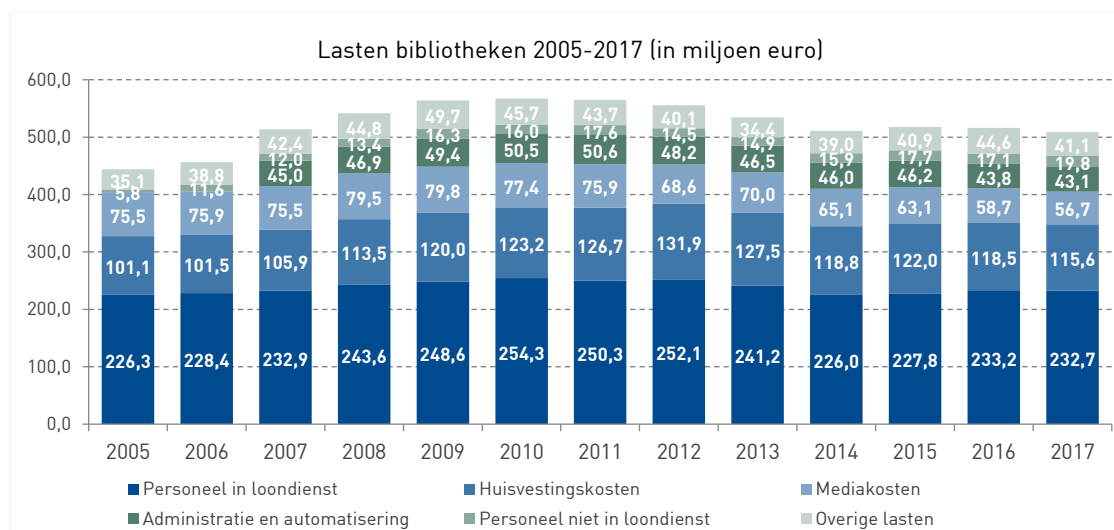
De uitgaven en inkomsten van openbare bibliotheekorganisaties blijven in balans. Er is niet of nauwelijks sprake van het vormen of aanspreken van reserves. De belangrijkste kostenpost voor bibliotheken is het personeel: 46% van de uitgaven van bibliotheken bestaat uit kosten voor personeel in loondienst (233,2 miljoen euro). De post huisvestingskosten is in grootte de tweede kostenpost: bijna een kwart van de uitgaven is bestemd voor huisvesting. Naar het aanschaffen van materialen voor de collectie gaat 11% van het budget, iets meer dan de uitgaven voor administratie (8%). De verhoudingen tussen de diverse kostenposten zijn de afgelopen jaren nagenoeg onveranderd gebleven (KB, 2018; CBS, 2018).

Bron: KB, 2018.

Grootste daling in personeels- en huisvestingskosten

Onderstaande figuur toont de ontwikkelingen in de lasten van bibliotheken over de jaren. Hoewel het totaalniveau fluctueert, blijft de verdeling tussen posten ongeveer gelijk. De grootste relatieve kostendalingen in de afgelopen jaren komen voor bij de twee grootste kostenposten: personeel en huisvesting. De bezuinigingen op de gemeentelijke subsidies in de afgelopen jaren hebben bijgedragen aan een terugloop van het personeel, een daling van het aantal vestigingen en een krimp van de collectie. De personeelskosten zijn tussen 2010 en 2017 gedaald van 254 miljoen euro naar 233 miljoen. Dat is niet verrassend, want in diezelfde periode is het personeelsbestand van de bibliotheken uitgedrukt in personen met zo'n 19% in omvang teruggelopen (zie artikel [Minder vast personeel, meer vrijwilligers](#)). Tegenover een daling in uitgaven van het personeel in loondienst staat een stijging van het personeel niet in loondienst. Deze kosten zijn voor het eerst sinds 2015 weer gestegen. In 2017 werd hier 20 miljoen aan uitgegeven, 16% meer dan in 2016. De huisvestingskosten zijn tussen 2010 en 2017 met 6% gedaald, van 123 naar een kleine 116 miljoen. De grootste procentuele daling betreft de mediakosten, die zijn gedaald van 77 miljoen in 2010 tot circa 57 miljoen in 2017 (KB, 2018; CBS, 2018).

Bron: KB, 2018; CBS, 2018.

Bronnen

- › CBS, Statline (2018). *Openbare bibliotheken*.
- › Hartevelt, I., de Klaver, P. & Stroeker, N. (2015). *Ondernemerschap in een veranderend Subsidiebeleid - Rapport onderzoek bezuinigingen & cultureel ondernemerschap bibliotheeksector*. Zoetermeer: Panteia, in opdracht van KB | Nationale bibliotheek.
- › Kasperkovitz, J.M. (2010). *Een krimpend perspectief; gemeentelijke bezuinigingen op openbaar bibliotheekwerk in de periode 2010-2013*. Amersfoort: Kasperkovitz beleidsonderzoek en advies, in opdracht van het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken in samenwerking met de Vereniging van Openbare Bibliotheken.
- › Kasperkovitz, J.M. (2011). *Gemeentelijke bezuinigingen op openbaar bibliotheekwerk; ontwikkeling van het bibliotheeklandschap in de periode 2010-2014*. Amersfoort: Kasperkovitz beleidsonderzoek en advies, in opdracht van het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.

› Voor- en vroegschoolse taalontwikkeling en de bibliotheek

De periode voordat kinderen naar de basisschool gaan is essentieel in de taalontwikkeling en het voorkomen van laaggeletterdheid. Voorlezen vormt voor kinderen van 0 tot 4 jaar het startpunt van de taalontwikkeling. Door voor te lezen dragen ouders bij aan de ontwikkeling van de woordenschat en vergroten zij de kans dat hun kinderen goede lezers worden. Bibliotheken spelen hier op in met de dienstverlening op het gebied van voor- en vroegschoolse educatie. Zo doen alle bibliotheken mee aan BoekStart voor baby's, bijna alle aan De Nationale Voorleesdagen en meer dan driekwart deel aan BoekStart in de kinderopvang. Dit gebeurt in samenwerking met partners als gemeente, consultatiebureau's en kinderopvang.

Voorlezen: het startpunt van taalontwikkeling

Voor de doelgroep jeugd zijn de basisschool en de bibliotheek essentiële voorzieningen om laaggeletterdheid te voorkomen. Door goed leesonderwijs te bieden en kinderen wegwijs te maken in de wereld van boeken, zorgen zij ervoor dat kinderen kunnen en willen lezen. Goede lezers die gemotiveerd zijn om te lezen, houden vanzelf hun leesvaardigheid op peil, ook nadat zij de school hebben verlaten. In de periode voorafgaand aan de basisschool kunnen ouders en de kinderopvang al een grote bijdrage aan de taalontwikkeling leveren. Het helpt als zij kinderen voorlezen uit (prenten)boeken (Broekhof, 2017). Meer weten over lezen op de basisschool? Zie het artikel [Effectieve samenwerking bibliotheek en basisschool](#).

Effect voorlezen zichtbaar op basisschool en in latere leven

Kinderen die worden voorgelezen hebben een grotere woordenschat. Ook hebben zij een grotere kans om goede lezers te worden dan kinderen die niet worden voorgelezen (Bus et al., 1994). Peuters die dagelijks 15 minuten worden voorgelezen, presteren later op school beter in taal en rekenen. Daarnaast hebben kinderen die van jongs af aan worden voorgelezen, een voorsprong op andere kinderen in hun cognitieve, sociaal-emotionele, lichamelijke en creatieve ontwikkeling (o.a. Murray & Egan, 2014). Deze effecten van voorlezen zijn het beste merkbaar in de eerste jaren op de basisschool. Bij het leren lezen helpt het als kinderen thuis bezig zijn geweest met letters en woorden (Bus et al., 1994). Aan het eind van de basisschool lopen kinderen die als kleuter zijn voorgelezen nog altijd voor op andere kinderen in leesvaardigheid en bredere cognitieve vaardigheden (Kalb & Ours, 2013). Kinderen die op kleuterleeftijd veel zijn voorgelezen lezen als adolescent beter. Ook zijn ze meer gemotiveerd om te lezen en bereiken zij als volwassene uiteindelijk een hoger opleidingsniveau (Gottfried et al, 2015). Zie ook de [Leesmonitor](#) voor meer informatie over voorlezen.

Breed aanbod bibliotheken

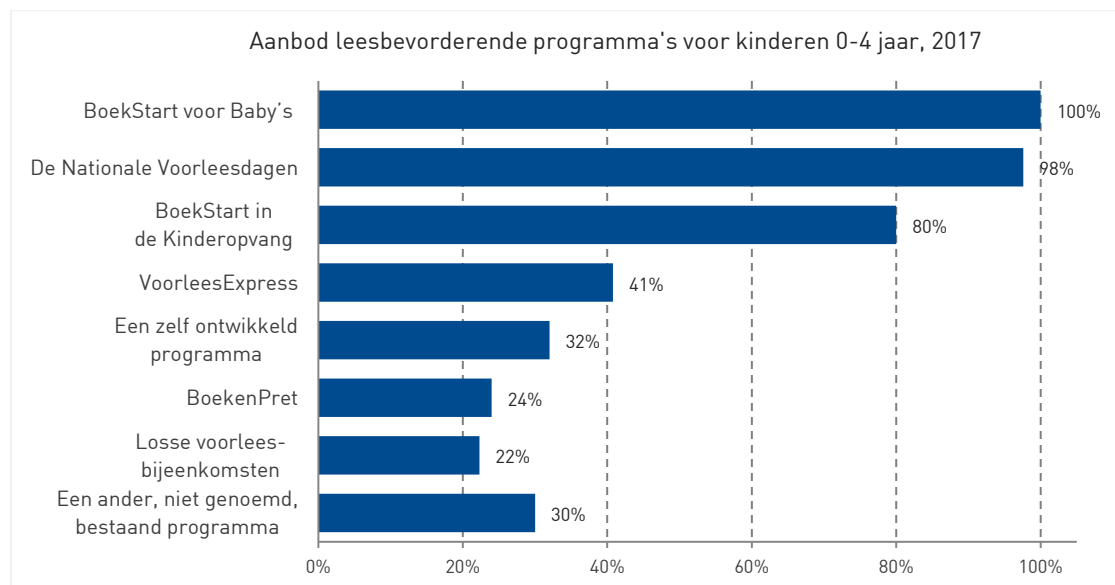
Op 1 januari 2017 waren er 694 duizend kinderen in de leeftijd van 0 tot 4 jaar in Nederland (CBS, 2018). Gemiddeld is 27% van deze kinderen lid van de bibliotheek. Daarmee vallen ze onder de doelgroep van de dienstverlening op het gebied van voor- en vroegschoolse educatie (VVE). De bibliotheken organiseren een breed scala aan leesbevorderende activiteiten en programma's voor de vroege taalontwikkeling van kinderen. Ze richten zich daarmee niet alleen op de kinderen van 0 tot 4 jaar, maar ook op de opvoeders en intermediairs. Alle bibliotheken doen mee aan [BoekStart](#) voor baby's, bijna alle aan De [Nationale Voorleesdagen](#) en meer dan driekwart (80%) neemt deel aan BoekStart in de kinderopvang. Daarnaast wordt de [VoorleesExpress](#) door 41% van de bibliotheken georganiseerd (KB, 2018).

+ Wat is BoekStart?

[BoekStart](#) is een leesbevorderingsprogramma van de bibliotheek voor kinderen van 0 tot 4 jaar. Het doel is om ouders aan te moedigen om hun kinderen zo vroeg mogelijk boeken en de bibliotheek te laten ontdekken. De bibliotheek heeft een coördinerende rol binnen BoekStart en maakt afspraken met de gemeente, de jeugdgezondheidszorg en kinderopvang over de uitvoering ervan. De bibliotheek verzorgt de presentatiehoek in het consultatiebureau, reikt de BoekStartpakketten uit aan de ouders, richt een speciale hoek in voor baby's en verzorgt ouderactiviteiten. BoekStart maakt deel uit van een doorgaande lijn binnen het OCW programma Tel mee met Taal. Boekstart vormt het begin van deze beleidslijn, gevolgd door de Bibliotheek op school basisonderwijs en voortgezet onderwijs. De aanpak is ontwikkeld door Stichting Lezen en de Koninklijke Bibliotheek, als onderdeel van het programma Kunst van Lezen.

+ Wat doet Stichting VoorleesExpress?

Stichting [VoorleesExpress](#) zorgt ervoor dat kinderen met een taalachterstand extra aandacht krijgen. Een half jaar lang komt er een vrijwilliger bij hen thuis om voor te lezen. Zo wordt er samen met de ouders aan gewerkt dat taal en leesplezier een vaste plek in het gezin krijgen. Sinds 2006 is de VoorleesExpress uitgegroeid tot een landelijk netwerk in meer dan 100 Nederlandse gemeenten. In de afgelopen jaren zijn meer dan 15.000 gezinnen begeleid. Door heel Nederland zijn zo'n 40 organisaties verantwoordelijk voor de lokale coördinatie in hun regio. Dit zijn welzijnsorganisaties, bibliotheken en andere organisaties die actief zijn in het sociaal domein. Deze lokale samenwerkingspartners zijn het aanspreekpunt voor gezinnen, vrijwilligers en lokale partijen. Zij zorgen ervoor dat de VoorleesExpress aansluit bij lokaal beleid en dat er een nauwe samenwerking is met lokale partners.

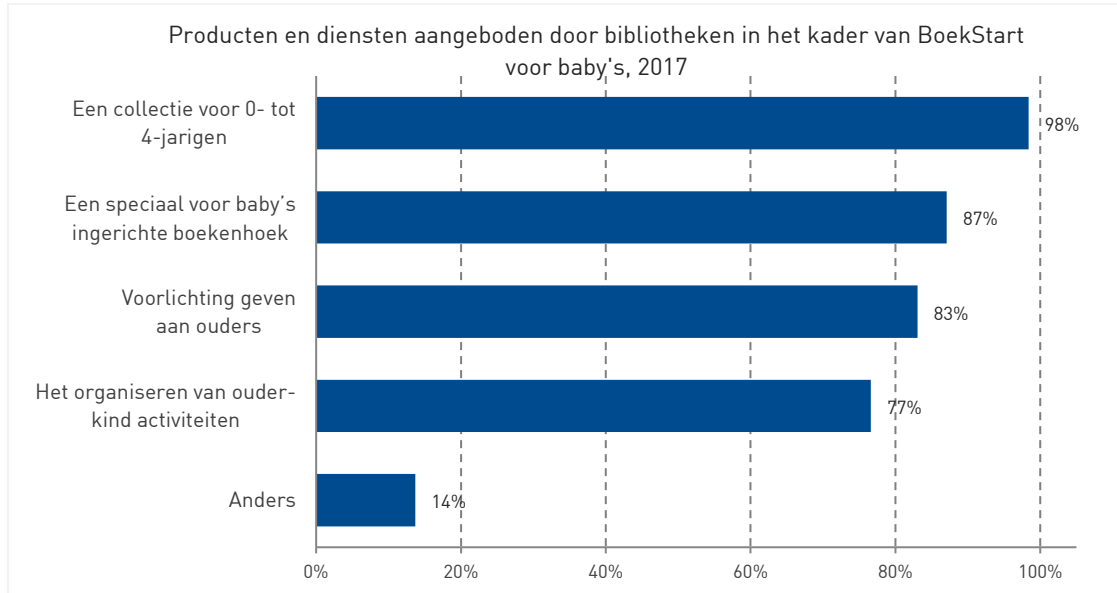
Bron: KB, 2018.

Voortdurende groei in 10 jaar BoekStart

BoekStart is van start gegaan in 2008. In de afgelopen 10 jaar is er veel gebeurd. Zo is het aantal babyleden van de bibliotheken toegenomen en is de collectie babyboekjes gegroeid. Daarnaast steeg de naambekendheid van BoekStart en werden steeds meer ouders en baby's met het programma bereikt. Ouders van pasgeboren baby's kunnen een BoekStart koffertje ophalen in de bibliotheek. In 2017 zijn er meer dan 60.000 koffertjes opgehaald (Van Grinsven. & Westerik, 2014; Kantar Public, 2018). In juni 2017 namen 152 (basis)bibliotheken deel aan BoekStart voor baby's en 130 aan BoekStart in de kinderopvang (Langendonk & Van Dalen, 2017).

Collectie en boekenhoek kenmerken aanbod BoekStart

Vrijwel alle bibliotheken die BoekStart voor baby's organiseren, bieden een collectie voor 0- tot 4-jarigen aan. Daarnaast biedt het merendeel van deze bibliotheken een speciaal voor baby's ingerichte boekenhoek (87%) en voorlichting voor ouders (83%). Steeds meer bibliotheken organiseren ouder-kind activiteiten in het kader van BoekStart voor baby's (77%) (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

Positief effect BoekStart op taalontwikkeling en bibliotheekbezoek

In het 10-jarig bestaan van BoekStart zijn er meerdere onderzoeken uitgevoerd naar de effecten van deze specifieke interventie. Zo blijkt dat de kinderen van ouders die hun baby al voordat deze 8 maanden oud was voorlezen en meededen aan BoekStart, hoger scoren op taal. Al op de leeftijd van 15 maanden waren er positieve effecten op de woordenschat merkbaar. Daarnaast gaan meer ouders al vroeg voorlezen onder invloed van BoekStart, bezoeken BoekStartouders vaker de bibliotheek en zijn zij meer bekend met babyboekjes (Van den Berg & Bus, 2015). Onderzoek van Kantar Public in opdracht van Stichting Lezen / Kunst van Lezen toont ook aan dat BoekStartouders zeer tevreden zijn over het koffertje. Zij gebruiken de boekjes uit het koffertje redelijk vaak tot heel vaak. BoekStart heeft een positieve uitwerking op de ouders. Zij hechten meer waarde aan voorlezen, beginnen daar eerder mee en bezoeken de bibliotheek vaker dan ouders die het koffertje niet hebben opgehaald (Kantar Public, 2018).

VoorleesExpress positieve invloed op leesplezier en ontwikkeling

Ook naar de effecten van de VoorleesExpress zijn veel onderzoeken uitgevoerd. Daaruit blijkt onder andere dat de kinderen beter presteren op taalvaardigheid, zoals boekoriëntatie, begrijpend lezen en woordenschat. Ouders hebben meer plezier in het voorlezen en zien het belang van lezen meer in. Ook komen zij vaker naar de bibliotheek en kijken kinderen vaker en langer in boeken (Van Buuren & Lucassen, 2010). Daarnaast wordt er 5 jaar na deelname aan de VoorleesExpress door het grootste deel van de gezinnen nog steeds regelmatig (voor)gelezen. De taalomgeving thuis is verrijkt met (kinder)boeken, schrijfmateriaal en taalspelletjes. Meer dan de helft van de gezinnen ervaart 5 jaar na de VoorleesExpress meer leesplezier en een vooruitgang in het lezen (Van Doesburg, 2014).

Bronnen

- › Broekhof, K. (2017). *Meer lezen, beter in taal*. Utrecht: Sardes, in opdracht van Kunst van Lezen.
- › Bus, A.G., IJzendoorn, M.H. van, Pellegrini, A.D. & Terpstra, W. (1994). *Van voorlezen naar lezen: een meta-analyse naar intergenerationele overdracht van geletterdheid*. Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs, 10/3, p. 157-175.
- › CBS, Statline. (2018). *Bevolking: geslacht, leeftijd en burgerlijke staat, 1 januari*.
- › Gottfried, A.W., Schlackman, J., Gottfried, A.E. & Boutin-Martinez, A.S. (2015). *Parental Provision of Early Literacy Environment as Related to Reading and Educational Outcomes Across the Academic Lifespan*. Parenting Science and Practice, 15/1, 24-38.
- › Kalb, G. & van Ours, J.C. (2013). *Reading to Young Children: A Head-Start in Life?* IZA Discussion Paper No. 7416.
- › Kantar Public (2018). *Het BoekStartkoffertje: bekendheid, bereik en waardering*. Amsterdam: Stichting Lezen / Kunst van Lezen.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom voor- en vroegschoolse educatie 2017*.
- › Kwant, A. (2011). *Geraakt door prentenboeken – Effecten van het gebruik van prentenboeken op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters*. Delft: Stichting Lezen.
- › Langendonk, A. & Van Dalen, G. (2017). *Feitenrelaas | Kunst van Lezen*.
- › Murray, A. & Egan, S.M. (2014). *Does reading to infants benefit their cognitive development at 9-months-old? An investigation using a large birth cohort*. Child Language Teaching and Therapy, volume 30, no.3, p.303-315.
- › Van Buuren, K. & Lucassen, G. (2010). *Onderzoeksrapport; Effectiviteit van de VoorleesExpress*. Utrecht: Platform VoorleesExpress.
- › Van den Berg, H. & Bus, A. (2015). *BoekStart maakt baby's slimmer*. Delft: Stichting Lezen.
- › Van Doesburg, M. (2014). *VoorleesExpress, vijf jaar later....* Utrecht: SodaProducties, in opdracht van VoorleesExpress Utrecht.
- › Van Grinsven, V. & Westerik, H. (2014). *Evaluatie BoekStart 2013*. Utrecht: DUO Onderwijsonderzoek.

› *Effectieve samenwerking bibliotheek en basisschool*

Voor de leesontwikkeling van kinderen van 4 tot 12 jaar is naast lezen op school ook het lezen in de vrije tijd essentieel. De samenwerking tussen basisscholen en bibliotheken is van groot belang om kinderen een extra impuls te geven ook buiten school te lezen. Kinderen die veel lezen in de vrije tijd hebben profijt van regelmatig lezen, wat onder andere te merken is in woordenschat, Cito-scores en leesmotivatie. Bibliotheken leveren hier op diverse manieren een bijdrage aan. Zoals met de fysieke en digitale jeugdcollectie, informatie voor werkstukken en spreekbeurten, activiteiten en jeugdbibliotheek.nl. Ook de samenwerking met scholen en landelijke programma's als de Bibliotheek *op school* dragen daar aan bij.

[Basisschool en bibliotheek essentieel bij voorkomen laaggeletterdheid](#)

Voor de doelgroep jeugd zijn de basisschool en de bibliotheek essentiële voorzieningen om laaggeletterdheid te voorkomen. De scholen bieden goed leesonderwijs om te zorgen dat kinderen kunnen lezen. De bibliotheek maakt hen wegwijs in de wereld van boeken en zorgt ervoor dat kinderen ook willen lezen. Goede lezers die gemotiveerd zijn om te lezen houden vanzelf hun leesvaardigheid op peil, ook nadat zij de school hebben verlaten. De onderwijstijd alleen is echter vaak te beperkt om de taalresultaten te behalen die de scholen nastreven. Scholen kiezen ervoor om samen met de bibliotheek in te zetten op het lezen in de vrije tijd. Op die manier maakt de school gebruik van 'leertijd' buiten school om de taalontwikkeling van kinderen een extra impuls te geven (Broekhof, 2017).

[Plezier in lezen, betekent meer en beter lezen](#)

Kinderen die plezier hebben in lezen, gaan meer lezen en daardoor steeds beter lezen. Zo hebben kinderen die in hun vrije tijd veel lezen 70% kans om gemiddeld tot hoog te scoren op een woordenschattoets. Onder kinderen die weinig lezen is dat slechts 30% (Bus et al, 1994). Ook heeft het regelmatig lezen van (uitdagende) boeken een positief effect op Cito-scores (Kortlever & Lemmens, 2012). Een groeiende leesvaardigheid geeft een gevoel van competentie en helpt de leesmotivatie in stand te houden. Daardoor blijven de kinderen lezen en hebben ze daar steeds meer profijt van. Ook zwakke lezers hebben profijt van lezen in de vrije tijd. Zij hebben betere basisvaardigheden (zoals alfabetkennis) dan zwakke lezers die niet lezen in hun vrije tijd (Mol & Bus, 2011). Zie ook de [Leesmonitor](#) voor meer informatie over vrij lezen.

[Gratis lidmaatschap en leesbevordering als kernfunctie](#)

Op 1 januari 2017 waren er bijna 1,7 miljoen kinderen in de leeftijd van 4 tot en met 12 jaar in Nederland (CBS, 2017). Gemiddeld is 67% van deze doelgroep lid van de bibliotheek. Om kinderen onder de 18 jaar te stimuleren gebruik te maken van de bibliotheek, zijn zij gratis lid. Daarnaast is 'het bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur' expliciet opgenomen als kernfunctie van de bibliotheek in de [Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen](#) (Wsob, artikel 5).

[Diverse dienstverlening aan jeugd](#)

De dienstverlening van de bibliotheken voor kinderen van 4 tot en met 12 jaar is divers. Landelijk is het doel gesteld om de vaardigheden op het gebied van taal, lezen en media te ontwikkelen en daarmee de zelfredzaamheid en zelfstandigheid van de jeugd te versterken. Daar dragen bibliotheken op verschillende manieren aan bij, zoals met de fysieke jeugdcollectie, e-books voor jeugd en informatie voor werkstukken en spreekbeurten. Daarnaast organiseert de bibliotheek activiteiten, is er

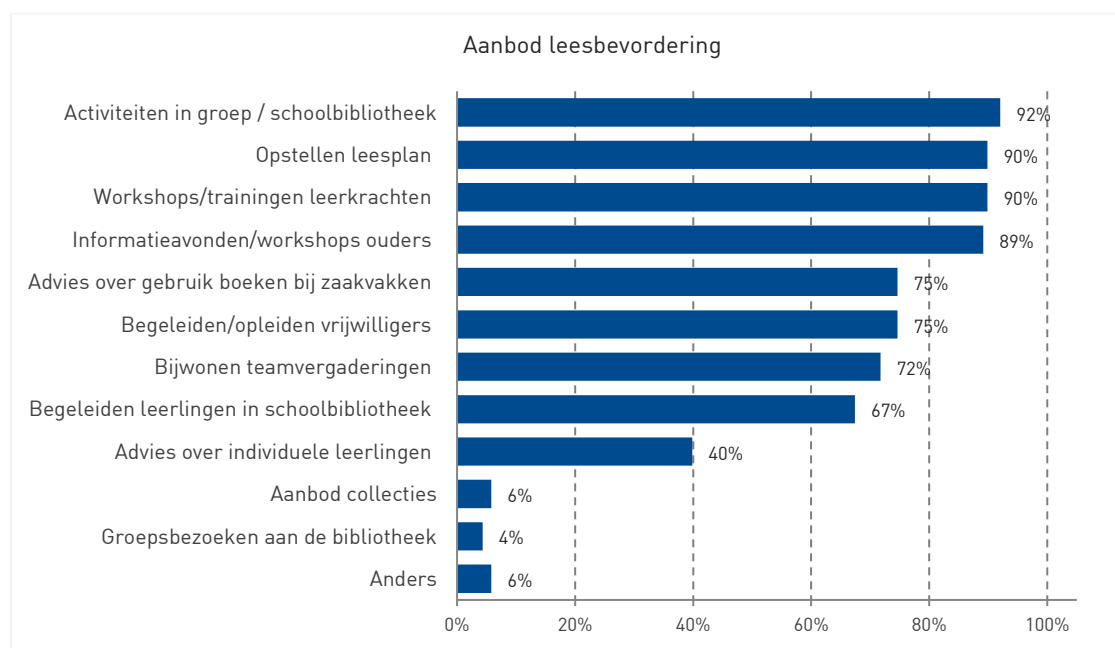
jeugdbibliotheek.nl en wordt er samengewerkt met scholen. Bijvoorbeeld via landelijke programma's als BoekStart en de Bibliotheek *op school*.

Nauwe samenwerking met het onderwijs

De KB bracht met het onderzoek 'Dienstverlening openbare bibliotheken aan het primair onderwijs 2016-2017' de samenwerking met het basisonderwijs in kaart. Alle (basis)bibliotheeken die deelnamen aan dit onderzoek werkten in het schooljaar 2016-2017 samen met het primair onderwijs. Ook de overige bibliotheken bieden producten en diensten voor het primair onderwijs aan, zo bleek uit een aanvullende inventarisatie. De bibliotheken die deelnamen aan het onderzoek verzorgden in het schooljaar 2016-2017 activiteiten en programma's. Hierbij ging het om leesbevordering (voor 81% van de scholen), informatievaardigheden (voor 43% van de scholen) en mediawijsheid (voor 33% van de scholen). In totaal bedienden de bibliotheken in dit schooljaar 5.530 van de 6.787 basisscholen en scholen voor speciaal onderwijs in hun werkgebied (81%).

Samenwerking geprofessionaliseerd

De samenwerking tussen bibliotheken en het primair onderwijs is sterk geprofessionaliseerd. In vergelijking met voorheen is er sprake van een structureler en doelgerichter leesbeleid en hoger geschoold bibliotheekpersoneel (70% is minimaal hbo geschoold). Ook werken bibliotheken gericht aan de professionalisering van de 'intermediair'. Zo biedt 89% van de bibliotheken in samenwerking met het primair onderwijs informatieavonden over lezen voor ouders aan. Ook organiseert 90% van de bibliotheken workshops en trainingen voor leerkrachten op het gebied van leesbevordering. Daarmee is het aanbod van de bibliotheken voor het primair onderwijs gericht op de 'gouden driehoek' voor leesbevordering: de kinderen, de ouders en de leerkrachten (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

Samenwerking volgens landelijke programmalijn

Naast de reguliere samenwerking werken veel bibliotheken ook samen met het primair onderwijs volgens landelijke programmalijnen, zoals de aanpak de Bibliotheek *op school*. Deze aanpak maakt deel uit van een doorgaande lijn binnen het OCW programma Tel mee met Taal. BoekStart vormt het begin van deze beleidslijn, gevolgd door de Bibliotheek *op school* basisonderwijs en voortgezet onderwijs. De aanpak is ontwikkeld en ingezet door Stichting Lezen en de Koninklijke Bibliotheek, als

onderdeel van Kunst van Lezen. Het doel is om op basis van een aantal vastgestelde bouwstenen samen met scholen de leesmotivatie, taal- en informatievaardigheden van leerlingen te verbeteren. Bibliotheken, scholen en gemeenten werken op strategisch niveau structureel samen aan de taalontwikkeling, leesbevordering en mediawijsheid van kinderen en jongeren.

Samenwerking tussen bibliotheken en primair onderwijs volgens de Bibliotheek *op school*: 3 organisatieniveaus

Bron: de Bibliotheek *op school*, 2018.

Bereik en waardering van de Bibliotheek *op school*

In totaal werd de aanpak de Bibliotheek *op school* in het schooljaar 2016-2017 gevolgd door 127 (basis)bibliotheken. Daarbij zijn in totaal 2.813 scholen bereikt en circa 617.500 leerlingen (Langendonk & Van Dalen, 2017). Van de leerlingen die een Bibliotheek *op school* hebben en daar wel eens komen vindt 66% dat een fijne plek. Circa 70% van deze leerlingen vindt het aanbod aan leesboeken in de schoolbibliotheek leuk en/of voldoende (Hartkamp, 2016). Voor basisscholen die deelnemen aan de Bibliotheek *op school* zijn het vergroten van het leesplezier en de taal- en leesprestaties de belangrijkste redenen om mee te doen (Van Grinsven et al, 2014).

Effecten van de Bibliotheek *op school*

Uit onderzoek naar de effecten van de aanpak Bibliotheek *op school* blijkt dat het landelijke leesbevorderingsprogramma effectief is in de strijd tegen laaggeletterdheid. Kinderen op scholen die de aanpak volgen, lezen meer en hebben een betere leesvaardigheid dan kinderen op scholen waar geen speciale aandacht is voor de boekencollectie. Zo scoren de leerlingen op scholen die deelnemen aan de Bibliotheek *op school* significant hoger op begrijpend lezen dan leerlingen op andere scholen (Nielen & Bus, 2016). Uit onderzoek naar de effecten van de schoolbibliotheek op het leesgedrag van niet-westerse migrantenleerlingen blijkt dat er een positief effect is op de woordenschat. Daarnaast vonden de leerlingen lezen na verloop van tijd belangrijker dan leerlingen op een school zonder schoolbibliotheek (Kleijnen, 2016).

Positieve effecten zichtbaar met Monitor de Bibliotheek *op school*

Met de Monitor de Bibliotheek *op school* worden de activiteiten op school en het leesgedrag en leesplezier van leerlingen jaarlijks in kaart gebracht en gevolgd. In de Monitor wordt ook ingegaan op de mate waarin de Bibliotheek *op school* wordt ingezet en de effecten die dit heeft op de leesvaardigheid van de leerlingen. Zo blijkt dat de leesbevorderende activiteiten een positieve invloed hebben op de gemiddelde Cito-score voor begrijpend lezen en het leesplezier van de leerlingen. Ook

noemen leerlingen met een actieve Bibliotheek *op school* meer verschillende tipgevers voor leuke boeken en kennen zij meer manieren om aan boeken te komen (Hartkamp, 2017).

Ondersteuning voor zwakke lezers

Met de pilot 'Aangepast lezen en Makkelijk Lezen Plein in de Bibliotheek *op school*' is nader onderzocht wat er nodig is om het leesplezier van leerlingen met een leesbeperking te bevorderen. Deze pilot is opgezet omdat de reguliere collectie van de Bibliotheek *op school* niet voldoende aansloot op de behoefte van kinderen met dyslexie of grote leesmoeilijkheden. Kinderen maakten kennis met de gesproken boeken van Stichting Aangepast Lezen op Daisy-rom of via [Superboek](#), karaokelezen met [Yoleo](#) en de Makkelijk Lezen Plein-boeken. De start met een luisterboek stimuleert de overstap naar het fysieke boek. Het gebruik van de juiste materialen en manieren, geeft zwakke lezers weer plezier in lezen. Ook de leerkrachten zien de materialen als een belangrijke toevoeging om kinderen op een leuke manier te begeleiden in het leesproces (Geevers et al, 2014 & Van der Aa et al, 2016).

Bronnen

- › Broekhof, K. (2017). *Meer lezen, beter in taal*. Utrecht: Sardes, in opdracht van Kunst van Lezen.
- › Broekhof, K. (2015). *Bibliotheek op school verbetert leerprestaties*. Basisschool management 07 / 2015.
- › Bus, A.G., IJzendoorn, M.H. van, Pellegrini, A.D. & Terpstra, W. (1994). *Van voorlezen naar lezen: een meta-analyse naar intergenerationele overdracht van geletterdheid*. Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs, 10/3, p. 157-175.
- › CBS, Statline (2017). *Bevolking; generatie, geslacht, leeftijd en migratieachtergrond*.
- › Geevers, M., Van der Aa, W., Faber, J. (2014). *Aangepast lezen en MLP in de Bibliotheek op school - Een pilot van het SIOB, uitgevoerd door Bibliotheek Den Bosch en ProBiblio*.
- › Hartkamp, J. (2017). *Monitor de Bibliotheek op school - Landelijke analyse basisonderwijs 2016*. Amsterdam: DESAN Research Solutions.
- › Kleijnen, E. (2016). *Route to reading: Promoting reading through a school library: effects for non-Western migrant students*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Dienstverlening openbare bibliotheken aan het primair onderwijs 2016-2017*.
- › Kortlever, D.M.J. & Lemmens, J.S. (2012). *Relaties tussen leesgedrag en Cito-scores van kinderen*. Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, jrg.40, nr. 1, p.87-105.
- › Langendonk, A. & Van Dalen, G. (2017). *Feitenrelaas | Kunst van Lezen*.
- › Mol, S.E. & Bus, A.G. (2011). *Lezen loont een leven lang: de rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren*. Levende Talen Tijdschrift, 12/3, 3-15.
- › Nielen, T. & Bus, A.G. (2015). *Leesmotivatie stimuleren: Bibliotheek op school onder de loep*. JSW, 8/99, 6-9.
- › Nielen, T. & Bus, A.G. (2016). *Onwillige lezers: Onderzoek naar redenen en oplossingen*. Delft: Stichting Lezen.
- › Van der Aa, W., Faber, J., Geevers, M. (2016). *Aangepast lezen en MLP in de Bibliotheek op school - Een vervolgpilot van de KB, uitgevoerd door Bibliotheek Den Bosch en ProBiblio*.
- › Van Grinsven, V., Van Groothees, A., Elphick, E. (2014). *Rapportage Omnibusonderzoek Directeuren Primair Onderwijs en Voortgezet onderwijs*. Utrecht: DUO Onderwijsonderzoek, in opdracht van Kunst van Lezen.

› *Bibliotheken en de leesontwikkeling van jongeren*

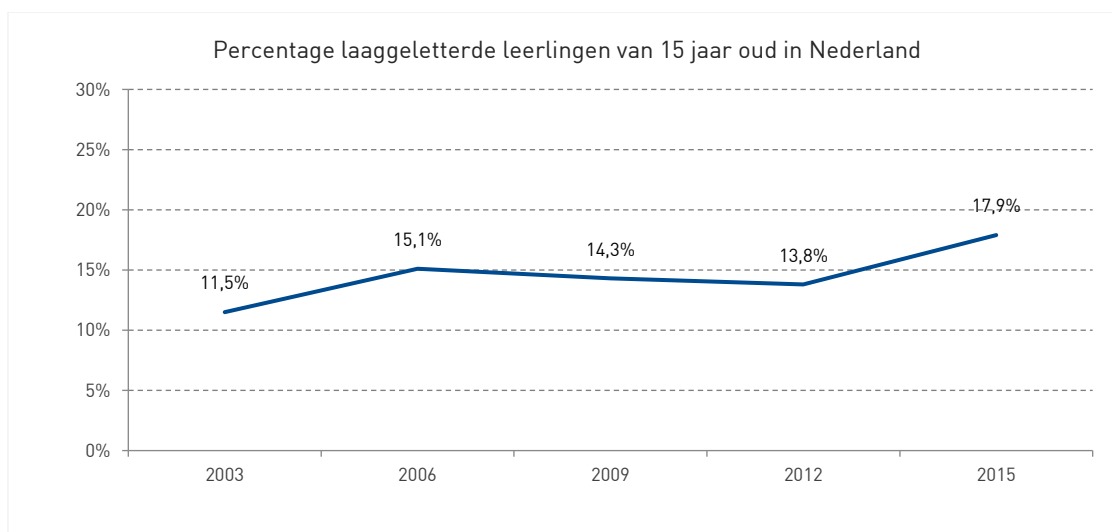
Voor de leesontwikkeling van jongeren van 12 tot 18 jaar is naast lezen op school ook het lezen in de vrije tijd essentieel. Tot in de volwassenheid heeft vrijetijdslezen invloed op de taal- en leesvaardigheid. Naarmate kinderen ouder worden, is vrijetijdslezen zelfs van groter belang voor het technisch lezen en de woordenschat. De leesmotivatie en het leesplezier van deze doelgroep neemt echter af naarmate zij opgroeien. De samenwerking tussen het voortgezet onderwijs en bibliotheken is van groot belang om kinderen een extra impuls te geven ook buiten school te lezen. Bibliotheken leveren een bijdrage aan leesbevordering met de fysieke en digitale jeugdcollectie, informatie voor werkstukken en presentaties, activiteiten en jeugdbibliotheek.nl. Ook de samenwerking met het voortgezet onderwijs en landelijke programma's als de Bibliotheek *op school* dragen daar aan bij.

Vrijetijdslezen ook na de basisschool van groot belang

Kinderen die veel lezen in de vrije tijd hebben daar profijt van. Dit is onder andere te merken aan de woordenschat, Cito-scores en leesmotivatie (Bus et al, 1994; Kortlever & Lemmens, 2012; Mol & Bus, 2011). Ook na de basisschool blijft vrijetijdslezen belangrijk: de relatie tussen vrijetijdslezen en alle taal- en leesvaardigheden blijft aanwezig tot in de volwassenheid. Voor de woordenschat is de relatie met vrijetijdslezen zelfs sterker voor adolescenten dan voor basisschoolleerlingen. Vrijetijdslezen blijkt een steeds grotere rol te gaan spelen in het aantal woorden dat een scholier kent. Ook voor het technisch leesniveau wordt het verband met vrijetijdslezen sterker naarmate de leerlingen ouder worden (Mol & Bus, 2011).

Meer laaggeletterde jongeren

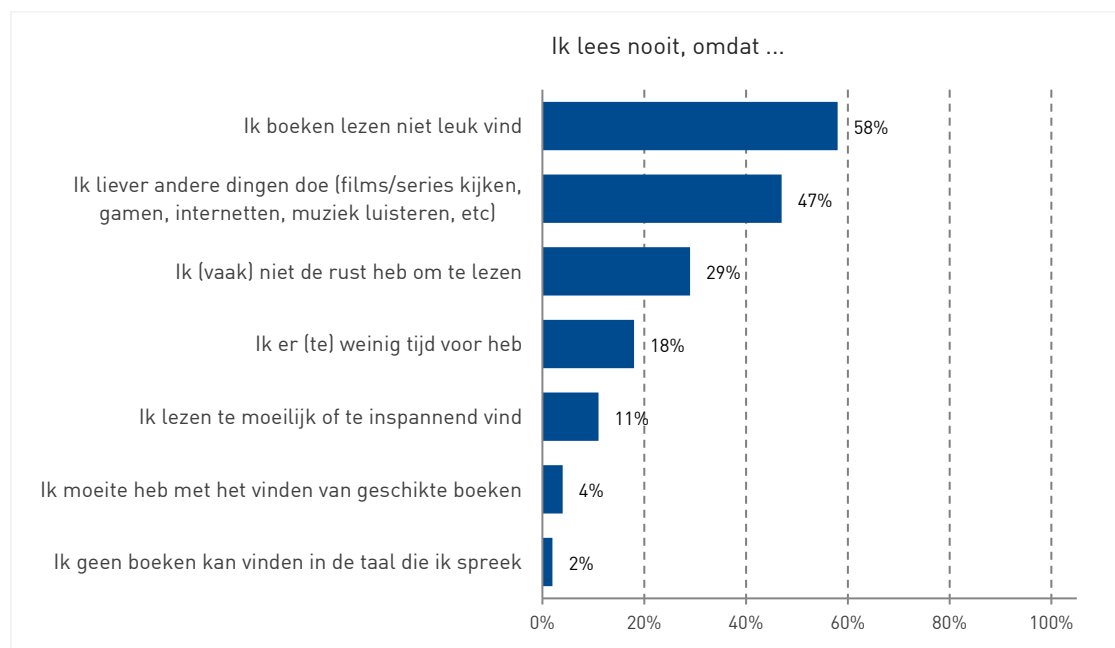
Nederlandse leerlingen presteren bovengemiddeld op leesvaardigheid. In het PISA-onderzoek onder 15-jarige leerlingen uit 71 landen neemt Nederland een vijftiende plek in op de internationale ranglijst voor leesvaardigheid. Hoewel er de afgelopen jaren meer aandacht is voor leesbevordering, is het aandeel laaggeletterde jongeren gestegen. Het percentage Nederlandse jongeren met een taalachterstand is toegenomen van 11,5% in 2003 naar 17,9% in 2015. De grootste zorg ligt bij leerlingen van de basisberoepsgerichte en de kaderberoepsgerichte leerweg. Daar is 62% van de 15-jarige vmbo-basisleerlingen en 35% in vmbo-kaderleerlingen laaggeletterd (Feskens et al, 2016).

Bron: Feskens et al, 2016.

Scholieren lezen vooral uit intrinsieke motivatie

Wat leesmotivatie betreft scoren Nederlandse leerlingen beduidend lager dan het internationale gemiddelde (OECD, 2010, Kordes et al, 2012). Nederlands onderzoek toont aan dat de leesmotivatie afneemt naarmate kinderen ouder worden. Zowel basisschoolleerlingen als middelbare scholieren lezen voornamelijk vanuit een intrinsieke leesmotivatie. Ze lezen uit nieuwsgierigheid of om op te gaan in een verhaal (DUO Onderwijsonderzoek, 2017a). Jongeren die geen boeken lezen geven als belangrijkste redenen dat zij boeken lezen niet leuk vinden of dat zij de voorkeur geven aan andere activiteiten (Peters & van Strien, 2018).

Bron: Peters & van Strien, 2018.

Hoe ouder, hoe minder leesplezier

Ongeveer de helft van de jongeren van 13-19 jaar leest wekelijks in zijn of haar vrije tijd, bijvoorbeeld een boek, krant, tijdschrift of nieuwssite (Wennekers et al, 2015; Wennekers et al, 2018). Naarmate zij ouder worden, neemt het lezen af. Van de 12- tot 13-jarigen leest 44% wekelijks een boek, tegenover 19% van de 16- tot 17-jarigen (Peters & Van Strien, 2018). Ook het leesplezier neemt af met de overgang van de basisschool naar de middelbare school (Huysmans, 2013; Van Tuijl & Gijssel, 2015; DUO Onderwijsonderzoek, 2017a). Waar 82% van de basisschoolleerlingen het leuk vindt om boeken te lezen, geldt dit in het voortgezet onderwijs nog voor 51% van de leerlingen (DUO Onderwijsonderzoek, 2017a).

Van vrijwillig naar verplicht lezen

Een mogelijke oorzaak van het afnemende leesplezier is de zogeheten 'fourth grade slump', ook wel de 'groep 6-crisis' genoemd. Op de basisschool verschuift de focus steeds meer van leren om te lezen naar lezen om te leren. De teksten worden complexer en abstracter, waardoor de kans op negatieve leeservaringen toeneemt (Chall & Jacobs, 2003). De overgang van basisschool naar voortgezet onderwijs brengt ook de verschuiving van het vrijwillige naar het verplichte lezen met zich mee. De jongeren moeten steeds vaker een boek lezen voor school, een presentatie geven over een boek of een boekverslag schrijven en mogen minder vaak een zelf uitgezocht boek lezen op school (Huysmans, 2013). Met name minder vaardige lezers krijgen in deze periode minder plezier in lezen (Nielen & Bus, 2016). De grootste belemmering die vmbo-docenten ervaren om het lezen te bevorderen, is dat hun

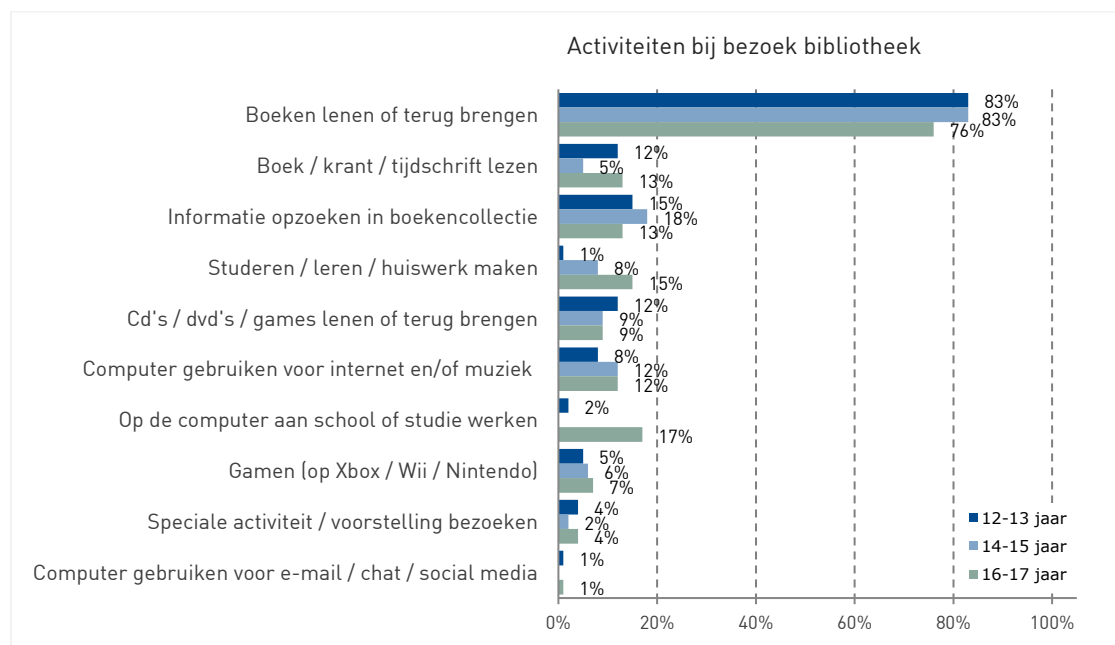
leerlingen lezen 'suf' vinden (DUO Onderwijsonderzoek, 2017b).

Gratis lidmaatschap en leesbevordering als kernfunctie

Op 1 januari 2017 waren er circa 1,4 miljoen jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 18 jaar in Nederland (CBS, 2017). Gemiddeld is 55% van deze doelgroep lid van de bibliotheek. Om kinderen en jongeren onder de 18 jaar te stimuleren gebruik te maken van de bibliotheek, kunnen zij gratis lid worden. Daarnaast is 'het bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur' expliciet opgenomen als kernfunctie van de bibliotheek in de Wet stelsel openbare bibliotheek voorzieningen (Wsob, artikel 5).

Hoe ouder, hoe minder naar de bibliotheek

Circa één op de drie leerlingen in het voortgezet onderwijs komt minimaal één keer per maand in de bibliotheek (DUO Onderwijsonderzoek, 2017a; Peters en Van Strien, 2018). Hoe ouder de jongeren, hoe minder vaak zij in de bibliotheek komen (Peters en Van Strien, 2018; ProBiblio, 2017). Jongeren die de bibliotheek nooit bezoeken lezen geen boeken, halen of lenen hun boeken ergens anders of vinden het saai in de bibliotheek (Peters & van Strien, 2018). Deze doelgroep associeert de bibliotheek vooral met boeken en informatie, maar ook met rust en stilte (ProBiblio, 2017; TwinQ, 2018). Ze bezoeken de bibliotheek om boeken te lenen of terug te brengen, en minder om andere activiteiten te ondernemen, zoals lezen of studeren. Iets oudere jongeren (16+) gebruiken de bibliotheek voornamelijk als plek om te studeren, leren of huiswerk te maken (Peters & van Strien, 2018).

Bron: Peters & van Strien, 2018.

Diverse dienstverlening aan jeugd

De dienstverlening van de bibliotheken aan jongeren van 12 tot en met 18 jaar is divers. Landelijk is het doel gesteld om de vaardigheden op het gebied van taal, lezen en media te ontwikkelen. Dit versterkt de zelfredzaamheid en zelfstandigheid van de jeugd. Daar dragen bibliotheken op verschillende manieren aan bij, zoals met de fysieke jeugd- en young adult-collectie, e-books voor jeugd en informatie voor werkstukken en presentaties. Daarnaast organiseert de bibliotheek activiteiten, is er jeugdbibliotheek.nl en wordt er samengewerkt met scholen. Bijvoorbeeld via landelijke programma's als de Bibliotheek *op school*.

Samenwerking met het onderwijs primair gericht op vmbo

Met het onderzoek 'Dienstverlening openbare bibliotheken aan het voortgezet onderwijs 2016-2017' heeft de KB de samenwerking met het voortgezet onderwijs in kaart gebracht. Van de 133 (basis)bibliotheken die deelnamen aan dit onderzoek werkte 85% in het schooljaar 2016-2017 samen met het voortgezet onderwijs. De samenwerking is primair gericht op het onderwijs op vmbo-niveau, maar ook op havo- en vwo-niveau wordt samengewerkt. De bibliotheken die deelnamen aan het onderzoek verzorgden in het schooljaar 2016-2017 activiteiten en programma's. Hierbij ging het om leesbevordering (voor 79% van de schoolvestigingen), informatievaardigheden (voor 28% van de schoolvestigingen) en mediawijsheid (voor 21% van de schoolvestigingen). In totaal bedienden de bibliotheken in dit schooljaar 593 schoolvestigingen in het voortgezet onderwijs in hun werkgebied (44%) (KB, 2018).

Beleidsmatige inbedding samenwerking ontbreekt

Hoewel veel bibliotheken aandacht aan het voortgezet onderwijs besteden, slagen zij er onvoldoende in om hier structureel formatie en financiële middelen voor vrij te maken. Ook het collectieaanbod, fysiek of digitaal, laat te wensen over. Op slechts 38% van de scholen waarmee de bibliotheek samenwerkt is een fysieke collectie aanwezig. Daarnaast lijkt de samenwerking tussen bibliotheken en het voortgezet onderwijs vaak nog te bestaan uit losse activiteiten zonder beleidsmatige inbedding. De activiteiten voor het voortgezet onderwijs op het gebied van leesbevordering en digitale geletterdheid worden vaak gedragen door één enthousiaste docent en bibliotheekmedewerker. Het ontbreken van beleidsmatige borging maakt de dienstverlening kwetsbaar (KB, 2018).

Samenwerking volgens landelijke programmalijn

Naast de reguliere samenwerking werken veel bibliotheken ook samen met het onderwijs volgens landelijke programmalijnen, zoals de aanpak de Bibliotheek *op school*. Deze aanpak maakt deel uit van een doorgaande lijn binnen het OCW-programma Tel mee met Taal. BoekStart vormt het begin van deze beleidslijn, gevolgd door de Bibliotheek *op school* basisonderwijs en voortgezet onderwijs. De aanpak is ontwikkeld en ingezet door Stichting Lezen en de Koninklijke Bibliotheek, als onderdeel van Kunst van Lezen. Het doel is om op basis van een aantal vastgestelde bouwstenen samen met scholen de leesmotivatie, taal- en informatievaardigheden van leerlingen te verbeteren. Bibliotheken, scholen en gemeenten werken op strategisch niveau structureel samen aan de taalontwikkeling, leesbevordering en mediawijsheid van kinderen en jongeren.

Bereik de Bibliotheek *op school*

Sinds 2013 is Kunst van Lezen gestart met de ontwikkeling van de aanpak de Bibliotheek *op school* voor het voortgezet onderwijs. De focus lag daarbij van meet af aan op het vmbo. In totaal werd in het schooljaar 2016-2017 samengewerkt met 86 schoolvestigingen volgens de aanpak de Bibliotheek *op school*. Daarnaast werden met 64 schoolvestigingen verkennende gesprekken gevoerd. In bijna alle gevallen ging het om vmbo-onderwijs. Op het gebied van leesbevordering wordt samengewerkt met 74 schoolvestigingen, voor informatievaardigheden met 44 schoolvestigingen en voor mediawijsheid met 36 schoolvestigingen (KB, 2018). Naast de samenwerking met vmbo-scholen zijn in 2017 de eerste pilots op havo/vwo scholen gestart. Deze pilots concentreren zich rondom Lezen voor de Lijst (Langendonk & Van Dalen, 2017).

Effecten van de Bibliotheek op school

Uit onderzoek naar de effecten van de aanpak Bibliotheek op school blijkt dat het landelijke leesbevorderingsprogramma effectief is in de strijd tegen laaggeletterdheid. Kinderen op basisscholen die de aanpak volgen, lezen meer en hebben een betere leesvaardigheid dan kinderen op scholen waar geen speciale aandacht is voor de boekencollectie. Zo scoren de leerlingen op scholen die deelnemen aan de Bibliotheek op school significant hoger op begrijpend lezen dan leerlingen op andere scholen (Nielen & Bus, 2016). Middelbare scholieren profiteren voor hun leesvaardigheid sterker van leesbevorderingsprogramma's dan basisscholieren. Zwakke lezers gaan op hun leesmotivatie weer sterker vooruit dan gemiddelde lezers. Dat is goed nieuws, omdat er in het praktijkonderwijs en het vmbo veel laaggeletterden zijn. Zij kunnen in het bijzonder profiteren van dergelijke interventies (Van Steensel et al., 2016).

Positieve effecten zichtbaar met Monitor de Bibliotheek op school

De Monitor de Bibliotheek op school brengt de activiteiten op vmbo-scholen en het leesgedrag en leesplezier van leerlingen jaarlijks in kaart en volgt deze. In de Monitor wordt ook ingegaan op de mate waarin de Bibliotheek op school wordt ingezet en de effecten die dit heeft op het leesgedrag van de leerlingen. Zo beleven vmbo-leerlingen met een mediatheek op school meer leesplezier en lezen zij vaker dan leerlingen op scholen zonder mediatheek. Op scholen waar de bibliotheek leesbevorderingsactiviteiten uitvoert, lezen leerlingen vaker thuis een boek en gaan zij vaker naar de openbare bibliotheek dan op andere scholen (Heesterbeek & Hartkamp, 2018).

Bronnen

- › Bus, A.G., IJzendoorn, M.H. van, Pellegrini, A.D. & Terpstra, W. (1994). Van voorlezen naar lezen: een meta-analyse naar intergenerationele overdracht van geletterdheid. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 10/3, p. 157-175.
- › CBS, Statline (2017). *Bevolking; generatie, geslacht, leeftijd en migratieachtergrond*.
- › Chall, J. S., & Jacobs, V. A. (2003). Poor children's fourth-grade slump. *American Educator*, 27(1), 14-15.
- › DUO Onderwijsonderzoek (2017a). *De leesmotivatie van Nederlandse kinderen en jongeren*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- › DUO Onderwijsonderzoek (2017b). *Lezen op het vmbo: een stand van zaken*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- › Feskens, R., Kuhlemeier, H. & Limpens, G. (2016). *Resultaten PISA-2015. Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen*. Arnhem: Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling.
- › Heesterbeek, J. & Hartkamp, J. (2018). *Monitor de Bibliotheek op school. Landelijke analyse voortgezet onderwijs*.
- › Huysmans, F. (2013). *Van Woordjes naar Wereldliteratuur: De Leeswereld van Kinderen van 7-15 jaar*. Amsterdam: Stichting Lezen
- › KB | Nationale bibliotheek van Nederland (2017). *Dienstverlening openbare bibliotheken aan het voortgezet onderwijs 2016-2017*
- › Kordes, J., Feenstra, H., Partchev, I., Feskens, R. & Graaf, de A. (2012). *Leesmotivatie, leesgedrag en leesvaardigheid van Nederlandse 15-jarigen. Aanvullende analyses op basis van PISA-2009*. Arnhem: Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling.
- › Kortlever, D.M.J. & Lemmens, J.S. (2012). *Relaties tussen leesgedrag en Cito-scores van kinderen. Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, jrg.40, nr. 1, p.87-105.
- › Langendonk, A. & Van Dalen, G. (2017). *Feitenrelaas | Kunst van Lezen*.
- › Nielen, T. & Bus, A.G. (2016). *Onwillige lezers: Onderzoek naar redenen en oplossingen*. Delft: Stichting Lezen.
- › Mol, S.E. & Bus, A.G. (2011). *Lezen loont een leven lang: de rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren. Levende Talen Tijdschrift*, 12/3, 3-15.

- › OECD (2010). *PISA 2009 Results: Learning to Learn – Student Engagement, Strategies and Practices (Volume III)*. Paris: OECD publishing.
- › Peters, S. & Strien, van S. (2018). *Rapportage Boekenbranche Meting 44 - 1e themameting van 2018 naar het kopen, lezen en lenen van boeken onder jongeren tussen 12 en 25 jaar*. Amsterdam: GFK/SMB.
- › ProBiblio (2017). *Doelgroeponderzoek Jongeren 13-17 jaar*.
Tuijl, C. van, & Gijsel, M. (2015) *Stabiliteit van leesplezier en leesvermijding. Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 54(2), 60-73.
- › TwinQ (2018). *De bibliotheek & jongeren: what's in it for me?* Utrecht: TwinQ, in opdracht van NBD Biblion en KB | Nationale bibliotheek.
- › Steensel, van R., Sande van der L., Bramer, W., Arends, L. (2016). *Effecten van leesmotivatie-interventies. Uitkomsten van een meta-analyse*.
- › Wennekers, A., Huyskens, F. en Haan, J. de. (2018). *Lees:tijd. Lezen in Nederland*. Den Haag: SCP.
- › Wennekers, A. M., D. M. M. van Troost en P. R. Wiegman (2016). *Media:Tijd 2015*. Amsterdam/Den Haag: NLO, NOM, SKO, BRO en SCP.

› *Meerwaarde bibliotheek voor bevordering basisvaardigheden*

Bibliotheeken hebben de afgelopen jaren een duidelijke professionaliseringslag gemaakt in de dienstverlening rondom basisvaardigheden. Vrijwel alle bibliotheken bieden tegenwoordig producten en/of diensten aan waarmee volwassenen een of meer basisvaardigheden kunnen verbeteren. Ruim 9 op de 10 bibliotheken hebben diensten op het vlak van taalvaardigheden en digitale vaardigheden in het aanbod opgenomen. Dit blijkt uit het rapport 'Dienstverlening openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen 2017' (KB, 2018).

Basisvaardigheden voor volwassenen

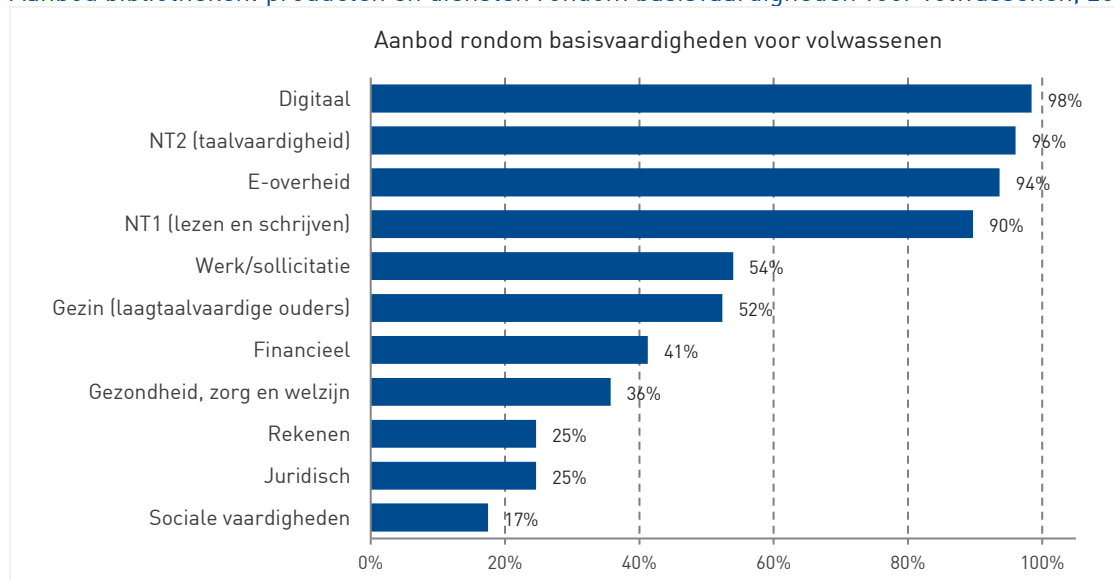
In Nederland hebben ongeveer 2,5 miljoen mensen van 16 jaar en ouder moeite met taal en/of rekenen (Algemene Rekenkamer, 2016). Zij hebben onvoldoende basisvaardigheden om volwaardig te kunnen meedoen in de samenleving. Het gaat bijvoorbeeld om mensen die niet zelf hun (online) belastingformulier kunnen invullen of mensen die toeslagen mislopen omdat ze niet weten hoe ze deze moeten aanvragen. Ook komt het voor dat mensen medicijnen verkeerd innemen omdat ze de bijsluiter niet goed kunnen lezen. Deze kwetsbare volwassenen vormen een moeilijk te bereiken doelgroep. Ook is er vaak sprake van diverse problemen, zoals een combinatie van werkloosheid, gezondheidsproblemen en schulden. Bibliotheken zijn lokaal zeer actief op dit vlak. Daarnaast is er sinds enkele jaren het landelijke netwerkprogramma 'de Bibliotheek *en basisvaardigheden*'. Dit ondersteunt bibliotheken bij het opzetten en uitvoeren van dienstverlening op het gebied van basisvaardigheden.

Digitaal en taal vormen kern van het aanbod

In het aanbod van de openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden komen digitale vaardigheden (98%), NT2 - taalvaardigheid - (96%), E-overheid (94%) en NT1 - lezen en schrijven (90%), het meest voor. Taal maakt al jaren onderdeel uit van het vaste aanbod van de meeste bibliotheken (KB, 2018). Op het gebied van digitale vaardigheden en andere domeinen is hier een duidelijke professionaliseringslag zichtbaar. Zo bood in 2009 slechts de helft van de bibliotheken in alle of tenminste enkele vestigingen internetcursussen aan (Kasperkovitz et al., 2009).

Naast taal en digitaal biedt de helft van de bibliotheken tegenwoordig producten en diensten aan op het gebied van werk en sollicitatie (54%) en gezin (52%). Verder heeft 41% van de bibliotheken aanbod op financieel vlak en 36% op het gebied van gezondheid, zorg en welzijn. Op het vlak van sociale vaardigheden (17%), rekenvaardigheden (25%) en juridische vaardigheden (25%) is het aanbod van de bibliotheken nog relatief beperkt. Gemiddeld hebben de bibliotheken 6 van de 9 gepresenteerde vaardigheden en domeinen in hun aanbod opgenomen. Producten en diensten op het gebied van financieel en werk & sollicitatie worden in grotere bibliotheken relatief vaker aangeboden (KB, 2018).

Aanbod bibliotheken: producten en diensten rondom basisvaardigheden voor volwassenen, 2017

Bron: KB, 2018.

Verbreiding aanbod

Hoewel taal en digitaal nog de kern van het aanbod vormen, is in het aanbod op de andere domeinen een duidelijke verbreding zichtbaar. Het aantal bibliotheken dat producten en diensten op het gebied van werk/sollicitatie, gezin, financieel en gezondheid, zorg en welzijn aanbiedt is in ontwikkeling. Ook in het type aanbod is een professionalisering te zien. Bibliotheken kunnen gebruik maken van landelijke, provinciale en lokale programma's om hun aanbod af te stemmen op de doelgroep in hun gemeente(n) [Zie [Basisvaardigheden Netwerkplan 2016-2018](#) voor meer informatie].

Aanbod bibliotheken: producten en diensten rondom basisvaardigheden voor volwassenen, 2016

Voorbeelden aanbod basisvaardigheden	
Digisterker	Cursus om burgers te leren werken met de e-overheid, zodat zij zelfstandig gebruik kunnen maken van de digitale dienstverlening van bijvoorbeeld de gemeente, het UWV of de Belastingdienst.
NT2Taalmenu	Website met online oefeningen en downloads voor iedereen die graag Nederlands wil leren of met inburgeren aan de slag wil.
Taalspreekuur	Spreekuur voor volwassenen die willen weten waar ze Nederlands kunnen leren of waar ze hun kennis van de taal kunnen verbeteren.
Tel je geld	Oefenprogramma voor mensen om minder geld uit te geven en om overzicht/inzicht te krijgen in inkomsten en uitgaven.
TabletCafé	Informele ontmoetingsplek voor het uitwisselen van tabletervaringen, tips & tricks.
Walk & Talk	Dé koffiepauze voor werkzoekenden: informeel, open en bedoeld om mensen die werk zoeken met elkaar in contact te brengen en goede voorbeelden te presenteren.
Zorgen voor 2	Zorgen voor 2 ondersteunt mantelzorgers door (h)erkenning van zichzelf als mantelzorger, informatie, praktische tips en emotionele steun.

Bron: [Bibliotheek en basisvaardigheden](#), 2017.

Toenemend belang digitale vaardigheden

Digitale vaardigheden worden steeds belangrijker, ook omdat de overheid digitaliseert. Mensen die niet kunnen werken met een computer, hebben bijvoorbeeld minder mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Op sociaal vlak kan een gebrek aan ICT-vaardigheden leiden tot minder contacten. In 2016 had 17% van de Nederlanders (vanaf 12 jaar) weinig of geen ICT-vaardigheden (CBS, 2017). Jaarlijks hebben Nederlanders ongeveer 390 miljoen keer contact met de overheid. Meer dan 50% van die contacten verliep in 2016 via een digitaal kanaal (Kanne & Löb, 2016). Bibliotheken bieden een breed scala van programma's, trainingen en activiteiten op het gebied van digitale vaardigheden en de e-overheid. Twee daarvan zijn de landelijke programma's Klik & Tik en Digisterker. Dit aanbod wordt gestimuleerd door de KB, onder andere door de [landelijke inkoopregeling](#) en het [convenant met de Belastingdienst](#).

+ Wat is Klik & Tik?

Met [Klik & Tik](#), een programmaserie van Oefenen.nl, ondersteunen bibliotheken mensen bij het ontwikkelen van digitale vaardigheden. Bibliotheken stellen Klik & Tik beschikbaar op hun computers. Bezoekers kunnen hier zelfstandig gebruik van maken of deelnemen aan een ondersteunende cursus, bijeenkomst, workshop of inloopspreekuur. Bibliotheken werven de deelnemers zelf of ze worden doorgestuurd door organisaties zoals het UWV.

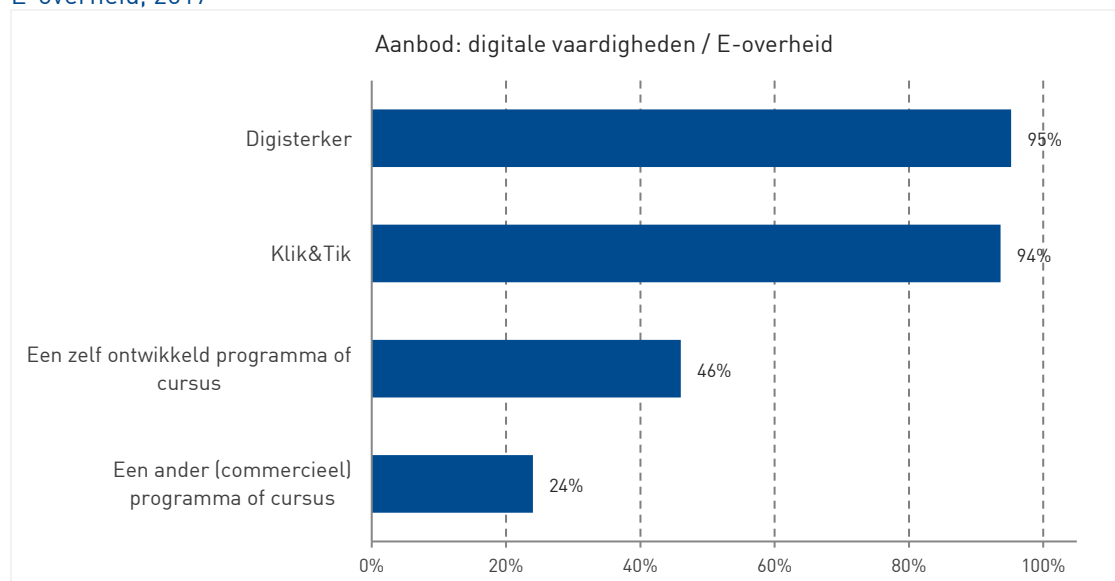
+ Wat houdt Digisterker in?

Bibliotheken kunnen het programma [Digisterker](#) aanbieden om burgers wegwijs te maken in het werken met de elektronische overheid. Op die manier leren zij zelfstandig gebruik te maken van de elektronische dienstverlening van bijvoorbeeld de gemeente, UWV en de Belastingdienst.

Grootschalige deelname landelijke programma's

Een groot deel van de bibliotheken neemt inmiddels deel aan de landelijke programma's Klik & Tik en Digisterker. In 2017 werden deze programma's door bijna alle bibliotheken aangeboden (KB, 2018). Sinds 2015 is een duidelijke toename zichtbaar in het aanbod: Klik & Tik werd in 2015 door 63% van de bibliotheken aangeboden en Digisterker door 32% van de bibliotheken (KB, 2017a). Voor de komende jaren wordt een toename verwacht. Met de cursus Digisterker zijn in 2016 circa 3.000 deelnemers bereikt en voor 2017 werd een verdubbeling van het aantal deelnemers verwacht (Stichting Digisterker, 2017).

Producten en diensten aangeboden door bibliotheken op het gebied van digitale vaardigheden en E-overheid, 2017

Bron: KB, 2018.

Opbrengsten landelijke programma's

De Monitor Digitale Basisvaardigheden biedt inzicht in de opbrengsten van educatieve dienstverlening voor digitale basisvaardigheden. Deze onderzoeksresultaten bevestigen dat bibliotheken de dienstverlening voor digitale basisvaardigheden steeds beter uitwerken. Bij de eindgebruikers worden duidelijke verbeteringen gemeten op het vlak van alle digitale basisvaardigheden. De eindgebruikers zelf zijn vrijwel allemaal tevreden over de dienstverlening voor digitale basisvaardigheden (97%) (KB, 2017b). Ook de reacties van de Digisterker deelnemers zijn positief: gemiddeld wordt de cursus met een 8,3 gewaardeerd. Na het volgen van de cursus heeft 9 op de 10 deelnemers voldoende geleerd om zelf met de e-overheid te kunnen werken (Stichting Digisterker, 2017).

Driekwart bibliotheken biedt taalvaardigheids cursussen of -advies aan

Bij 9 op de 10 bibliotheken bestaat het aanbod op het gebied van taalvaardigheid onder andere uit het gebruik van de computers en/of het gebruik van de fysieke en digitale collectie (beide 94%). Daarnaast verzorgt 88% van de bibliotheken advies, doorverwijzing en intakes, biedt 80% inloopspreekuren aan, kan men in 79% van de bibliotheken oefenen met een Taalmaatje en en biedt driekwart van de bibliotheken non-formele cursussen, opleidingen en oefenprogramma's aan (78%). Bijna twee derde van de bibliotheken leidt bezoekers naar formele cursussen en opleidingen (65%).

Producten en diensten aangeboden door bibliotheken op het gebied van taalvaardigheid, 2017

Bron: KB, 2018.

Openbare bibliotheken als spin in het web

Bibliotheken werken samen met veel en diverse partnerorganisaties op het gebied van basisvaardigheden voor volwassenen. De meeste bibliotheken maken (formele) afspraken met partners als gemeenten en Stichting Lezen & Schrijven. Daarnaast wordt relatief veel samengewerkt met welzijnswerk of vergelijkbare organisaties, instellingen voor beroepsonderwijs en Vluchtelingenwerk. Op het gebied van taalvaardigheid werkt 94% van de bibliotheken samen met één of meerdere (digi)Taalhuizen in hun werkgebied (KB, 2018). In totaal waren er in 2017 361 (digi)Taalhuizen in Nederland, waarvan 263 gevestigd in de bibliotheek (Stichting Lezen & Schrijven, 2017). Meer lezen over (digi)Taalhuizen? Zie artikel [Bestrijding van achterstanden met Taalhuizen](#).

+ Wat is een (digi)Taalhuis?

Een (digi)Taalhuis is een herkenbare, fysieke plek waar volwassenen terecht kunnen om beter te leren lezen, schrijven, rekenen en omgaan met de computer. Burgers kunnen daar relevante cursussen volgen of zo nodig worden doorverwezen naar andere instellingen. Lokale partners zetten een (digi)Taalhuis op en onderhouden dat met professionals en vrijwilligers.

Bronnen

- › Algemene Rekenkamer (2016) *Aanpak van laaggeletterdheid*.
- › CBS (2017) *ICT, Kennis en economie 2017*.
- › Kanne, P. & Löb, N. (2016) *(Digitale) contacten met de overheid*. Amsterdam: I&O Research, in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- › Kasperkovitz, J. & van Tits, M. & von der Fuhr, S. (2009) *De Leerfunctie van Bibliotheken in Beeld*. Kasperkovitz beleidsonderzoek en advies en IVA beleidsonderzoek en advies, in opdracht van de Vereniging van Openbare Bibliotheken.
- › KB | Nationale bibliotheek (2016) *Basisvaardigheden Netwerkplan 2016-2018*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2017a) *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen 2016*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2017b) *Monitor Digitale Basisvaardigheden - Tussenrapportage: september 2016 – maart 2017*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018) *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen 2017*.
- › Stichting Digisterker (2017) *Digisterke verhalen - Mensen op weg naar digitaal zelfvertrouwen*.
- › Stichting Lezen & Schrijven (2016) *Factsheet Digitale vaardigheden en laaggeletterdheid*.
- › Stichting Lezen & Schrijven (2017) *Overzicht digiTaalhuizen en digiTaalpunten per provincie*.

› *Bestrijding van achterstanden met Taalhuizen*

Een belangrijke doelstelling van de overheid is om laaggeletterdheid in Nederland te voorkomen en te bestrijden. Het landelijke samenwerkingsprogramma 'Tel mee met Taal' zorgt voor een structurele aanpak van laaggeletterdheid (2016-2018). In dat kader zijn vanaf 2012 door heel Nederland Taalhuizen ingericht waarin maatschappelijke partners intensief samenwerken. Bibliotheken vervullen in zo'n Taalhuis vaak een sleutelrol. Zij werken daarbij nauw samen met lokale partners en bieden een diversiteit aan diensten met een steeds bredere focus. Verschillende onderzoeken laten zien dat de verschillende diensten die worden aangeboden binnen Taalhuizen succesvol kunnen zijn in de aanpak van achterstanden.

[Taalhuis is een fysieke plek](#)

Een Taalhuis is de fysieke, herkenbare plek waar volwassenen beter kunnen leren lezen, schrijven, rekenen en omgaan met de computer. Burgers kunnen er cursussen volgen, inloopsprekuren bezoeken, oefenen met taal of zo nodig worden doorverwezen naar andere instellingen. Lokale partners zetten samen een Taalhuis op en professionals en vrijwilligers zorgen samen voor de bemensing en het onderhoud. Vaak bevindt een Taalhuis zich in een bibliotheek. Ook komt het voor dat een Taalhuis in een ziekenhuis of bij gemeentelijke loketten is geplaatst. Naast de bibliotheek zijn de gemeente, ROC's, private taalaanbieders, lokale vrijwilligersorganisaties en welzijnsorganisaties vaak betrokken als partner.

+ Taalhuis, Taalpunt, of Taalcafé?

Naast Taalhuizen zijn er ook Taalpunten en Taalcafés. Een Taalpunt is een basisvariant van een Taalhuis. Daar wordt alleen informatie verzameld en worden mensen doorverwezen. Onder de noemer Taalcafé organiseren veel bibliotheken laagdrempelige bijeenkomsten waar anderstaligen samenkomen om Nederlands te spreken en hun Nederlandse spreek- en luistervaardigheden te verbeteren of onderhouden. Het Taalcafé wordt vaak aangeboden onder de vlag van een Taalhuis, als aanvulling op andere diensten hierbinnen.

[Sleutelrol voor bibliotheken](#)

Vanuit hun kernfunctie leesbevordering hebben bibliotheken een sleutelrol in de opzet en uitvoering van Taalhuizen. In het kader van het actieprogramma 'Tel mee met Taal', omarmen veel bibliotheken de doelstelling om de prestaties van burgers (met name laaggeletterden) op het gebied van taal significant te verbeteren. Deze doelstelling heeft onder andere geleid tot de oprichting van Taalhuizen (Bibliotheekblad, 2015).

+ Voorwaarden voor ondersteuning als Taalhuis

Om in aanmerking te komen voor ondersteuning vanuit de Koninklijke Bibliotheek, de PSO's en Stichting Lezen & Schrijven, moet een Taalhuis aan de volgende voorwaarden voldoen:

- › Het Taalhuis is een fysieke en herkenbare plek in de stad of het dorp.
- › Het Taalhuis is een samenwerkingsverband met meerdere lokale organisaties waarin (delen van) het samenwerkingsprogramma 'Taal voor het Leven' wordt uitgevoerd. Taal voor het Leven is onderdeel van 'Tel mee met Taal' (zie ook: www.telmeemetaal.nl).
- › Het Taalhuis is opgenomen in een meerjarig beleidsplan met financiële dekking.
- › In het Taalhuis kunnen bezoekers hulp krijgen bij het raadplegen van actueel aanbod via Taalzoeker.nl en Digitaalhelpplein.nl.
- › Vanuit het Taalhuis wordt er actief gewerkt aan werving en scholing van laaggeletterden.
- › In het Taalhuis zijn vrijwilligers actief die (een deel van) de basistraining van Taal voor het Leven hebben gevolgd, afhankelijk van de al aanwezige kennis.
- › In het Taalhuis is een basiscollectie van lees-, les- en toetsmaterialen (fysiek en digitaal) voor laaggeletterden beschikbaar om mee te kunnen oefenen.
- › Het Taalhuis verzekert zich van een onderwijskundig specialist voor intakes van cursisten en het helpen van vrijwilligers met didactische vragen.
- › Het Taalhuis bewaakt de kwaliteit door monitoring van effecten, registratie van aantallen en deelname aan (landelijke) intervisie.

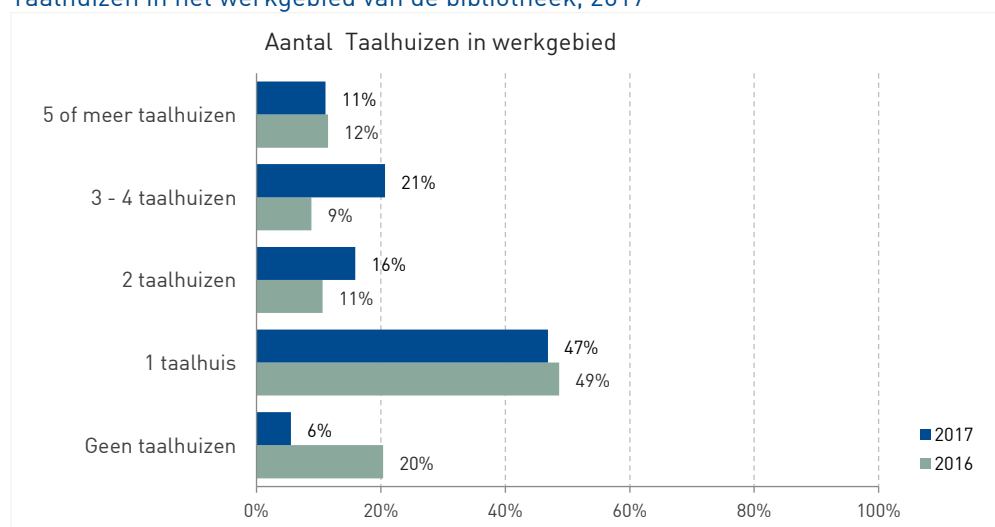
Bron: Taal voor het Leven (2015)

Snelle toename van Taalhuizen

In het kader van het pilotprogramma 'Taal voor het Leven' werd in 2012 gestart met pilots in zes regio's. Inmiddels is er sprake van een landelijke dekking. Eind oktober 2017 waren er 361 Taalhuizen in Nederland en 35 in oprichting. Driekwart van de Taalhuizen bevindt zich in een bibliotheek (<http://taalhuis.nl/waar-zijn-taalhuizen>). In 2017 had 94% van de bibliotheken minimaal één Taalhuis in haar werkgebied. Van de bibliotheken die een Taalhuis in het werkgebied hebben, heeft de helft (56%) een coördinerende rol. Eén op de drie is één van de partners van het Taalhuis.

Een belangrijke doelstelling van het landelijke programma 'de Bibliotheek en Basisvaardigheden' is een Taalhuis in elke bibliotheek in 2018 (KB, 2018). Halverwege 2018 is de doelstelling behaald, alle bibliotheken hebben op moment van schrijven een taalhuis (bibliotheekenbasisvaardigheden.nl).

Taalhuizen in het werkgebied van de bibliotheek, 2017

Bron: KB, 2018.

Verbreiding van het Taalhuis

In oorsprong waren de Taalhuizen er vooral voor hulp bij het verbeteren van de taalvaardigheid. Inmiddels is er steeds meer ondersteuning op het vlak van andere basisvaardigheden te krijgen. Het aanbod is verdeeld in:

- › Taalvaardigheid
- › Digitale vaardigheden (waaronder e-overheid)
- › Rekenvaardigheid

Daarbij richt men zich vooral op (toepassing in) de verschillende levensdomeinen gezin, gezondheid, werk en inkomen (KB, 2018). Deze verbreiding van het aanbod komt ook tot uitdrukking in de naam (digi)Taalhuis, die op steeds meer plekken wordt gehanteerd. Meer lezen over de dienstverlening van bibliotheken op het gebied van taal- en andere basisvaardigheden? Zie het artikel [Bibliotheken van grote meerwaarde voor bevordering basisvaardigheden](#).

Samenwerking met partners

Mensen die (digitaal) laaggeletterd zijn, vormen een belangrijke doelgroep van de bibliotheek. Om hen goed van dienst te kunnen zijn, is samenwerking noodzakelijk. De belangrijkste samenwerkingspartners van bibliotheken op het gebied van laaggeletterdheid zijn gemeenten en Stichting Lezen & Schrijven. Daarnaast wordt lokaal veel samengewerkt met Welzijnswerk, het beroepsonderwijs, Vluchtelingenwerk, ROC's, private taalaanbieders en lokale vrijwilligersorganisaties (KB, 2018).

+Samenwerking met de Belastingdienst

De Koninklijke Bibliotheek heeft in 2016 met de Belastingdienst een samenwerkingsconvenant afgesloten. Het convenant omvat drie pijlers: ICT-en printfaciliteiten, digivaardigheidscursussen en een belastingspreekuur. Bij dat spreekuur kunnen mensen hulp krijgen bij hun belastingaangifte. Voor de bibliotheken die deelnemen aan het convenant is een startpakket beschikbaar met flyers, posters en een banner. Daarnaast kunnen zij gebruik maken van een speciale communicatietoolkit, die door 88% van de bibliotheken die het convenant hebben getekend is ingezet. Hierbij gaat het met name om content voor de website en persberichten. In 2016 was de ambitie om in minimaal 30 bibliotheken inloopbelastingspreekuren te organiseren. Dat is met 88 bibliotheken ruim gehaald (KB, 2017).

De rol van de taalvrijwilligers

Een Taalhuis bestaat voor een groot deel bij de gratie van taalvrijwilligers. De snelle toename van deelnemers en Taalhuizen heeft geleid tot een grote vraag naar goed toegeruste vrijwilligers. Deze kunnen verschillende rollen vervullen. Als taalsupporter, voorlezer, taalmaatje, taalcoach of taaltrainer. De taalvrijwilligers bieden vooral ondersteuning bij het oefenen van conversatie of digitale vaardigheden. Daarnaast worden taalvrijwilligers veel ingezet voor de begeleiding van workshops. De rol die een vrijwilliger vervult is afhankelijk van interesse, kennis en ervaring. Een onderwijsachtergrond is niet altijd noodzakelijk. Na een basistraining kan iedereen die goed Nederlands spreekt en schrijft aan de slag als taalvrijwilliger (Van Dijk en De Greef et al, 2015).

Succes van Taalhuizen

De hoofdambitie van het programma 'Tel mee met Taal' is dat in de periode 2016-2018 in heel Nederland tenminste 45.000 nieuwe deelnemers starten met een taaltraject. Zij maken daarbij gebruik van de materialen en de ondersteuning van vrijwilligers van 'Taal voor het Leven.' Deze doelstelling werd medio 2017 al grotendeels gerealiseerd (Ecorys en Verwey-Jonker Instituut, 2017). Tot en met het derde kwartaal van 2017 hadden de partners in de taalhuizen 46.635 cursisten bereikt. Daarnaast

waren er 13.533 getrainde vrijwilligers en 384 gecertificeerde trainers (<https://www.lezenenschrijven.nl/resultaten/>).

Succesfactoren voor deelnemers aan taaltraject

Een voorwaarde voor het succes van Taalhuizen is verbetering bij cursisten. Dit is niet specifiek onder bezoekers van Taalhuizen onderzocht. Wel werd onderzoek gedaan naar de factoren die een taaltraject voor volwassenen beïnvloeden. Hieruit komen verschillende belangrijke succesfactoren voor deelnemers aan taaltrajecten naar voren. Zoals de kwaliteit van het lesmateriaal, variatie in lessen en docenten met officiële onderwijskundige kwalificaties. Een andere succesfactor is de inzet van enthousiaste vrijwilligers met tijd voor de cursisten en aandacht voor hun individuele behoeften. Ook de interactie tussen de deelnemers blijkt bijzonder zinvol. Toevallige praatjes tussendoor, elkaar helpen, bevestigen en elkaar serieus nemen, blijken een belangrijke bijkomende factor voor een succesvol taaltraject (De Greef et al, 2017). De tevredenheid van deelnemers aan een 'Taal voor het Leven-traject' is over het algemeen hoog. Bijna alle deelnemers zijn positief over de ondersteuning door docenten en vrijwilligers (95%) en over het lesmateriaal (93%). Bijna 70% van deelnemers is na het afronden van de eerste cursus actief gebleven met het onderhouden van hun basisvaardigheden.

De opbrengsten van Taalcafés in bibliotheken

In 2018 lieten de Koninklijke Bibliotheek en ProBiblio een kwalitatief onderzoek uitvoeren bij 12 bibliotheken. Centraal stond het aanbod, de ervaringen en opbrengsten van Taalcafés en cursussen digitale vaardigheden in de bibliotheek. Beide diensten worden vaak aangeboden vanuit een overkoepelend Taalhuis. Voor het onderzoek werden groepsgesprekken gevoerd en interviews gehouden met vrijwilligers, stakeholders, bezoekers en cursusdeelnemers. De resultaten laten zien dat Taalcafés een belangrijke meerwaarde kunnen hebben binnen het lokale taalaanbod. Deelnemers zijn tevreden en zeggen vaker en beter Nederlands te zijn gaan spreken. Ook helpt het oefenen in een Taalcafé hen bij het overwinnen van angst om Nederlands te spreken (Goes & Faun, 2018).

Klik&Tik cursussen hebben toegevoegde waarde

Ook de onderzochte Klik & Tik cursussen (voor het opdoen van digitale vaardigheden) die vaak vanuit een Taalhuis worden aangeboden blijken een educatieve en maatschappelijke waarde te hebben. Deelnemers leren er basale computervaardigheden die zij ook daadwerkelijk in hun dagelijks leven (gaan) oefenen en gebruiken. Ook krijgen ze meer durf bij het gebruik van computers. Die bevindingen sluiten aan bij de positieve effecten van cursussen die worden gevonden in het periodieke monitoringsonderzoek door Next Value (Smit & Camo, 2017). Verder waarderen deelnemers het dat ze, net als bij het Taalhuis, kunnen oefenen in een veilige setting waar ze fouten kunnen maken (Goes & Faun, 2018). Meer lezen over de opbrengsten van bibliotheekprogramma's rondom basisvaardigheden? Zie het artikel [Groeiende aandacht voor maatschappelijke waarde](#).

Bronnen:

- › Bos, M. (red.) (2014). *Bibliotheek van de toekomst. Knooppunt voor kennis, contact en cultuur*. Den Haag: Sector Instituut Openbare Bibliotheken.
- › De bibliotheek en basisvaardigheden (2018). *Hoe een digiTaalhuis eruit moet zien*. Geraadpleegd op 22-04-2018.
- › Dijk, R. van, Greef, M. de, Segers, M. en Nijhuis, J. (2015). *Slim samenwerken loont. Uitbreiden en versnellen. Resultaten Taal voor het Leven na twee jaar in de regio*. Utrecht/Maastricht: Bureau Wending en PwC/Universiteit Maastricht (i.o.v. Stichting Lezen & Schrijven).

- › Ecorys/Verwey-Jonker Instituut (2017). *Monitor Actieprogramma 'Tel mee met Taal' 2016-2018. Tussenrapportage 2017*. Rotterdam: Ecorys/Verwey-Jonker Instituut (i.o.v. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap).
- › Engelshoven, I.K. van, Jonge, H.M. de, Koolmees W, en Ark, T. van. (2017). *Voortgang Actieprogramma Tel mee met Taal. [Kamerstuk]*. Vergaderjaar 2017–2018, 28 760, nr. 69. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- › Goes, M. & H. Faun. (2018). Zoetermeer: Panteia, i.o.v. Koninklijke Bibliotheek en ProBiblio/Taalnetwerk BOZH.
- › Greef, M. de, Habermehl, I. en Segers, M. (2017). *Op weg naar een succesvol taaltraject voor volwassenen. Een kwalitatief onderzoek naar de beïnvloedende factoren tijdens een taaltraject voor volwassenen*. Maastricht: Maastricht University.
- › Hopmann, B. en Debeij, J. (2015). *Basisvaardigheden, de rol van de bibliotheek en zwermintelligentie (deel 2)*. Bibliotheekblad.
- › Israël, F., Kingma, M., Zielman, A. en As, S. van (2016). *Aanpak van laaggeletterdheid*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- › KB | Nationale Bibliotheek (2017). *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom digitale vaardigheden en Belastingdienst*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen 2017*.
- › Maastricht University i.o.v. Stichting Lezen & Schrijven (2017). *Tevredenheid partners Taal voor het Leven*. Maastricht: Maastricht University.
- › Maastricht University i.o.v. Stichting Lezen & Schrijven (2017). *Tevredenheid deelnemers en vrijwilligers Taal voor het Leven*. Maastricht: Maastricht University.
- › Smit, S. en D. Camo (2017). *Monitor Digitale Basisvaardigheden*. Tussenrapportage: september 2016 – maart 2017. Rotterdam: Next Value Research. I.o.v. Koninklijke Bibliotheek.
- › Stichting Lezen & Schrijven (2017). *Taal voor het Leven in kaart gebracht*. Geraadpleegd op 22-04-2018.

› *Activiteiten in de bibliotheek*

Bij het invulling geven aan de kernfuncties uit de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorziening (Wsob) organiseren bibliotheken veelsoortige activiteiten. Sinds 2014 is bibliotheekorganisaties gevraagd deze activiteiten systematisch te registreren en worden ze geïnclassificeerd naar kernfunctie. Via het [Bibliotheekonderzoeksplatform](#) (BOP) wordt met de 'Gegevenslevering Wsob' jaarlijks informatie verzameld over het aantal georganiseerde activiteiten.

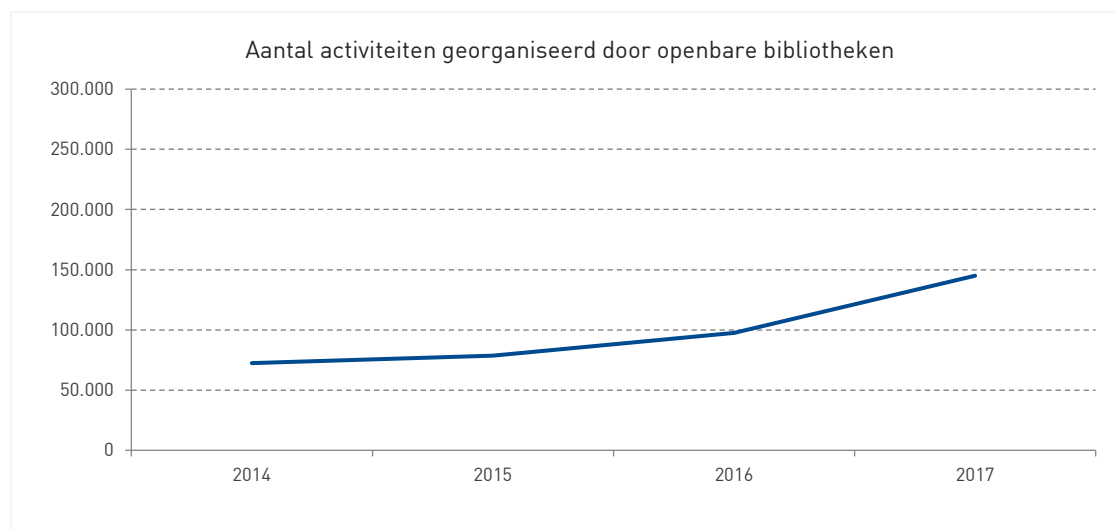
+ Classificatie naar kernfunctie

De Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) benoemt vijf maatschappelijke functies waar elke bibliotheekorganisatie aan moet voldoen. De georganiseerde activiteiten worden naar deze kernfuncties geïnclassificeerd:

- › Ter beschikking stellen van kennis en informatie
- › Bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie
- › Bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur
- › Organiseren van ontmoeting en debat
- › Laten kennis maken met kunst en cultuur.

Aantal georganiseerde activiteiten neemt fors toe

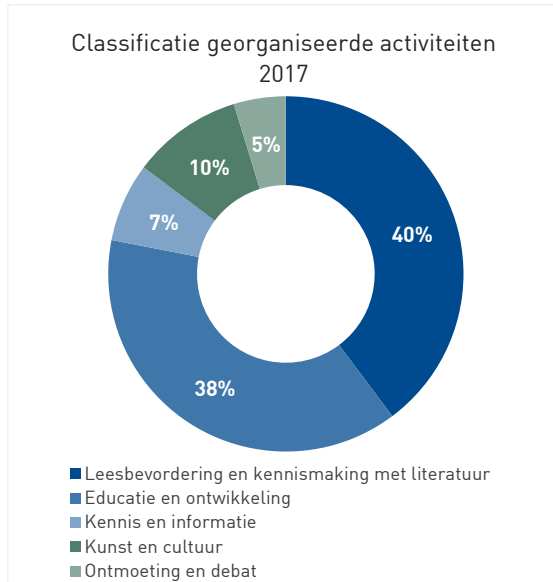
In 2014 werden ruim 72 duizend activiteiten geteld door de gezamenlijke bibliotheekorganisaties. Het jaar erop waren het er een kleine 79 duizend. In 2016 tekende zich vervolgens een stijging af tot ruim 97 duizend activiteiten en ook in de registraties over 2017 zien we een forse stijging terug. Op basis van nauwkeurige registratie (door 68% van de bibliotheken) en schatting (door 32% van de bibliotheken) komt het aantal georganiseerde activiteiten voor 2017 op circa 145 duizend uit. Naar verwachting worden de stijgingen van de afgelopen jaren deels gekleurd door de verbetering in uitvraag en de registratie door de bibliotheken, al is hier wel degelijk sprake van een groei in het aantal georganiseerd activiteiten (KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

Activiteiten primair gericht op lezen en educatie

Duidelijk is dat leesbevordering en kennismaking met literatuur (40%) en educatie en ontwikkeling (38%) het grootste deel van de activiteiten uitmaken, evenals in 2016. Toch moet de omvang van de andere drie kernfuncties niet worden onderschat; het gaat bij kennis & informatie (7%), kunst & cultuur (10%) en ontmoeting & debat (5%) ook om substantiële aantallen activiteiten (KB, 2017; KB, 2018).

Bron: KB, 2018.

Primair onderwijs voornaamste doelgroep Leesbevordering

De bibliotheken die het aantal georganiseerde activiteiten nauwkeurig registreren, is in de 'Gegevenslevering Wsob 2017' gevraagd om een verdere specificatie van het aantal activiteiten per kernfunctie. Hieruit blijkt dat de meeste activiteiten op het gebied van leesbevordering en literatuur gericht zijn op het primair onderwijs (55%) en voor- en vroegschoolse educatie (0-4 jaar) (24%) (KB, 2018).

Educatie en ontwikkeling met name gericht op taalvaardigheid

Van de activiteiten die geclassificeerd worden onder de kernfunctie educatie en ontwikkeling, concentreert het merendeel zich rondom taalvaardigheid voor volwassenen (40%). Ook rondom digitale vaardigheden voor volwassenen (24%) en informatievaardigheden en mediawijsheid voor het primair onderwijs (15%) worden relatief veel activiteiten georganiseerd (KB, 2018).

Kunst en cultuur breed gedragen thema

Het aandeel activiteiten op het gebied van kunst en cultuur is relatief klein (10%), maar bijna alle bibliotheekorganisaties rekenen dergelijke activiteiten tot het aanbod. Rondom deze kernfunctie worden met name cursussen / workshops (45%), lezingen (11%) en exposities (11%) georganiseerd (KB, 2018).

Bronnen

- › KB | Nationale bibliotheek (2018). *Bibliotheekstatistiek 2017*.

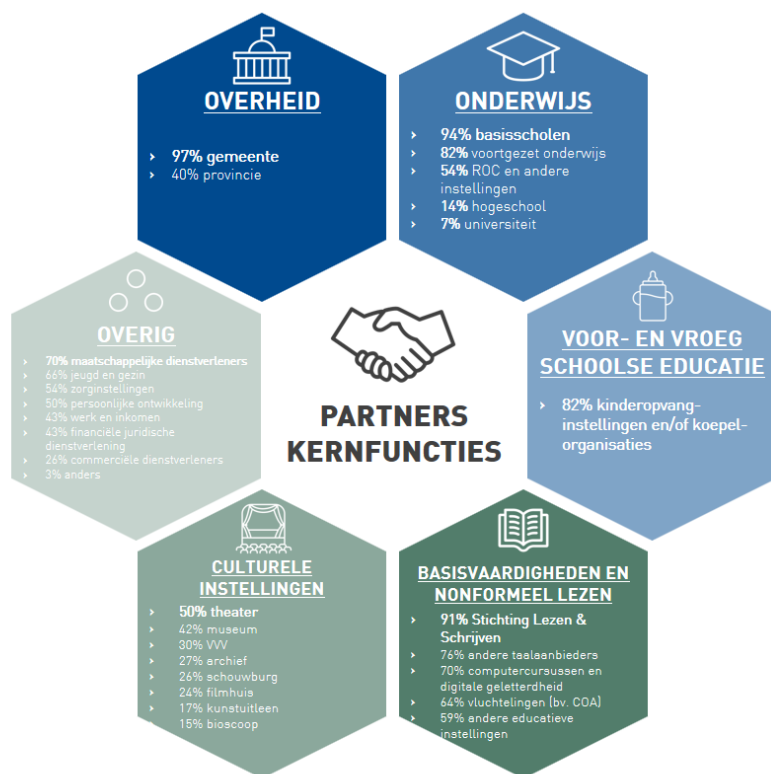
› *Bibliotheken en samenwerking*

Bibliotheken werken sinds jaar en dag samen met diverse organisaties zoals scholen, gemeenten, jeugdgezondheidszorg en kinderopvangorganisaties. Gemiddeld werkten bibliotheken in 2017 met 15 verschillende partners samen om de kernfuncties uit te voeren. Gemeenten en basisscholen zijn de meest prominente partners. Soms is er een inhoudelijke reden om samen te werken en streven partijen bijvoorbeeld naar een gezamenlijk doel en/of uitwisseling van expertise. Ook kan de samenwerking een praktische reden hebben, zoals het delen van huisvesting. De aard en de omvang van samenwerking werd in het verleden niet systematisch geregistreerd of gemonitord. De laatste jaren is er meer aandacht voor cultureel ondernemerschap en voor ontwikkelingen in het sociaal domein. Hierdoor lijkt de samenwerking met andere partijen uitgebreider en meer vanzelfsprekend en wordt deze beter geregistreerd.

Vooraf samenwerking rondom educatie

Om hun kernfuncties invulling te geven, werken bibliotheken samen met verschillende soorten organisaties. Zowel binnen het publieke als het commerciële domein. Recent onderzoek laat zien dat er met name op grote schaal wordt samengewerkt met het onderwijs of educatieve instellingen. De focus ligt met name op het primair en voortgezet onderwijs. Maar ook met andere educatieve instellingen, zoals kinderopvang en taal- of cursusaanbieder, wordt veel samengewerkt. Bibliotheken ondersteunen minder vaak het (middelbaar) beroepsonderwijs en bieden naar verhouding nauwelijks ondersteuning aan het hoger onderwijs (hbo en universiteit) (KB, 2018d).

Samenwerkingspartners rondom de dienstverlening kernfuncties, 2017

Bron: KB, 2018d

Samenwerking vaak vanuit landelijke programma's

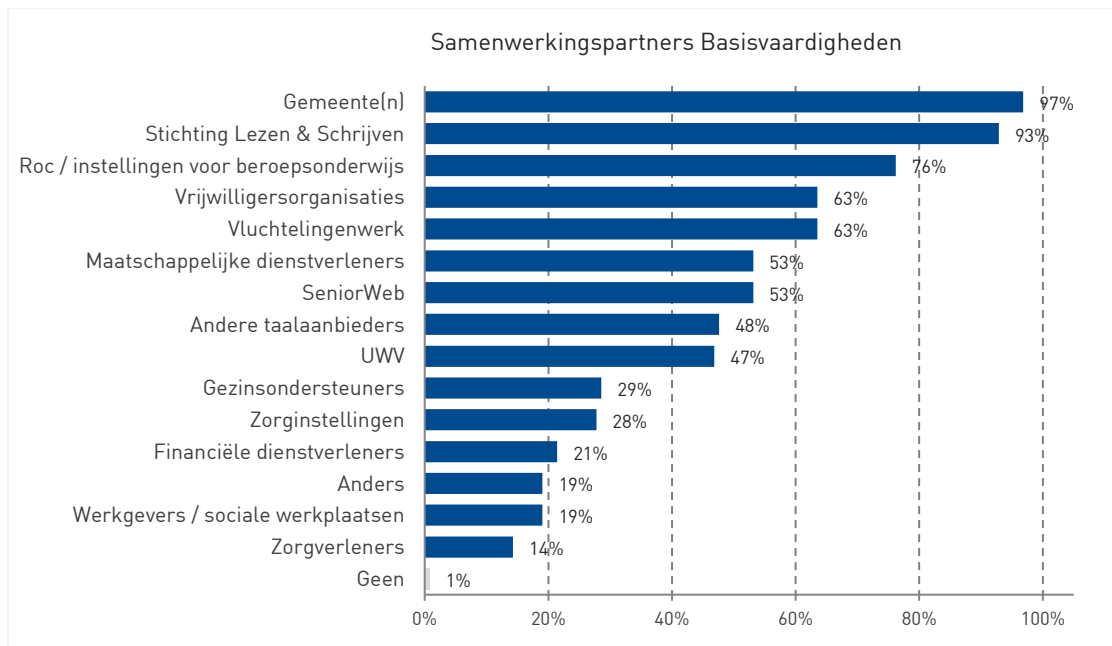
Op het gebied van voor- en vroegschoolse educatie werken bibliotheken samen met kinderopvanginstellingen, gemeenten en consultatiebureaus. Vaak gebeurt dit vanuit het programma BoekStart, waarin opvoeders en instellingen worden ondersteund in het bevorderen van (voor)lezen aan baby's (KB, 2017b). In het primair onderwijs leveren bibliotheken in samenwerking met scholen een bijdrage aan leesbevordering en mediawijsheid. Dit gebeurt vaak in landelijke programma's zoals de Bibliotheek *op school*, maar ook in zelf ontwikkelde programma's en initiatieven. Uit structureel onderzoek dat wordt uitgevoerd door de KB blijkt dat vrijwel alle bibliotheken inmiddels samenwerken met het primair onderwijs. Op het gebied van leesbevordering en informatievaardigheden was dat in eerdere jaren ook al het geval. Op het vlak van mediawijsheid is er in 2017 duidelijk meer samengewerkt dan in 2015 en 2016 (KB, 2018a). Meer lezen over de ondersteuning van bibliotheken aan het onderwijs? Lees dan ook de artikelen [Voor- en vroegschoolse taalontwikkeling en de bibliotheek](#) en [Effectieve samenwerking bibliotheek en basisschool](#).

Samenwerking voortgezet onderwijs neemt toe

Steeds meer bibliotheken werken ook samen met het voortgezet onderwijs: in 2016 ging het om 74% van de bibliotheken, in 2017 om 84% (KB, 2018b). Het gaat hierbij om reguliere samenwerking, eigen programma's en samenwerking via de Bibliotheek *op school*. De dienstverlening richt zich meestal op leesbevordering, en in mindere mate op informatievaardigheden en mediawijsheid. Meer weten over de samenwerking van bibliotheken met het voortgezet onderwijs, lees dan ook het artikel [Bibliotheken en jongeren](#).

Verbeteren basisvaardigheden

De bibliotheek ondersteunt (volwassen) burgers om hun basisvaardigheden te verbeteren, zoals hun taalvaardigheid. Op die manier kan iedereen voldoende basisvaardigheden hebben om volwaardig mee te doen in de samenleving. Vaak krijgt de dienstverlening op verschillende basisvaardigheden vorm in een Taalhuis. Dit is een fysieke plek – meestal gesitueerd in een bibliotheek – waar mensen terecht kunnen als ze bepaalde vaardigheden of informatie op willen doen. Ze kunnen er bijvoorbeeld taal- of computercursussen volgen, sollicitatietrainingen, juridische spreekuren bezoeken en ondersteuning krijgen bij het invullen van formulieren. Om in deze dienstverlening te kunnen voorzien, wordt door veel bibliotheken samengewerkt met gemeenten, Stichting Lezen & Schrijven, het beroepsonderwijs en Welzijnswerk. Maar op vrij grote schaal wordt ook samengewerkt met andere maatschappelijke of educatieve partners (KB, 2018c). Meer lezen over de dienstverlening van bibliotheken op het gebied van basisvaardigheden en over Taalhuizen? Lees dan ook de artikelen [Bibliotheek van grote meerwaarde voor bevordering basisvaardigheden](#) en [Bestrijding van achterstanden met Taalhuizen](#).

Bron: KB, 2018c.

Samen(werken) onder één dak

Circa negen op de tien bibliotheekorganisaties delen hun huisvesting met partners in een gezamenlijke multifunctionele accommodatie (MFA) (87%). Dat is soms na een fusie ontstaan, vaak met culturele partners. Of het is het resultaat van een samenwerking met culturele-, maatschappelijke- of welzijnsorganisaties. De instellingen waarmee de huisvesting wordt gedeeld zijn divers, variërend van theater en muziekschool tot school, kinderopvangorganisatie, wijkcentrum of wereldwinkel. Vaak bevinden de samenwerkingspartners zich overigens onder een dak, maar zijn ze inhoudelijk en organisatorisch nauwelijks geïntegreerd (VOB, 2015). Integratie is er vooral op het vlak van functionaliteit van het gebouw zoals gedeelde publieksruimte, programmering of kantoorruimte. Dit gebeurt nog beduidend minder op het vlak van inhoudelijke en organisatorische integratie, zoals gedeeld personeel, subsidie, bestuur of juridische integratie (VOB, 2015; VOB, 2016; KB, 2017a).

Samenwerken met commerciële partners

Naast samenwerken met maatschappelijke partners doet 26% van de bibliotheken dat ook met commerciële partners (KB, 2018d). Zo zijn er samenwerkingsverbanden met boekhandels. De OBA werkt bijvoorbeeld samen met De Nieuwe Boekhandel (Bibliotheekblad, 2016) en er is een alliantie tussen boekverkopers in Noord-Nederland met regionale bibliotheken (Financieel Dagblad, 2017). Een ander voorbeeld zijn samenwerkingsverbanden van bibliotheken met commerciële partners (vaak zzp'ers) in zogenaamde schrijfcafés of schrijfkamers. Dit gebeurt bijvoorbeeld in Hardenberg en Venlo. De samenwerking met commerciële instellingen zou een uiting kunnen zijn van een zoektocht naar nieuwe inkomstenbronnen en verdienmodellen en een uiting van cultureel ondernemerschap. In een onderzoek naar bezuinigingen dat werd uitgevoerd in 2015 gaf een groot deel van de bibliotheken aan meer te zijn gaan samenwerken om een betere cultureel ondernemer te zijn (Harteveld et. al, 2015).

Bronnen

- › Bibliotheekblad (2016). *OBA verkent samenwerking met boekhandel in het kader van nieuw vestigingenbeleid*. Geraadpleegd op 16-03-2018.
- › Financieel Dagblad (2017). *Boekverkopers en bibliotheken gaan alliantie aan*. Geraadpleegd op 16-08-2018.
- › Hartevelt, I., P. de Klaver & N. Stroeker (2015). *Ondernemerschap in een veranderend subsidiebeleid. Rapport onderzoek bezuinigingen & cultureel ondernemerschap in de Bibliotheeksector*. Zoetermeer: Panteia, i.o.v. KB | Nationale Bibliotheek.
- › KB | Nationale Bibliotheek (2016). *Samenwerking openbare bibliotheken met het primair onderwijs, 2015-2016*.
- › KB | Nationale Bibliotheek (2017a). *Bibliotheekstatistiek 2016*.
- › KB | Nationale Bibliotheek (2017b). *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom voor- en vroegschoolse educatie*.
- › KB | Nationale Bibliotheek (2018a). *Dienstverlening openbare bibliotheken aan het primair onderwijs*.
- › KB | Nationale Bibliotheek (2018b). *Dienstverlening openbare bibliotheken aan het voortgezet onderwijs*.
- › KB | Nationale Bibliotheek (2018c). *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen, 2017*.
- › KB | Nationale bibliotheek (2018d). *Bibliotheekstatistiek 2017*.
- › VOB (2015a). *Gedeeld gebouw als begin. Over de weerbarstige maar kansrijke praktijk in multifunctionele accommodaties*. Geraadpleegd op 12-03-2018.
- › VOB (2016). *Samenwerkingsvorm door delen huisvesting*. Geraadpleegd op 15-03-2018.